

Mongolian Buddhism

Past, Present and Future

International workshop dedicated to the
380th anniversary of the birth of Öndör Gegeen Zanabazar

April 16–17, 2015, Budapest

Abstracts

Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities

Department of Mongol and Inner Asian Studies

Research Centre for Mongol Studies

Budapest Centre for Buddhist Studies

Hungarian Academy of Sciences

Research Centre for the Humanities, Institute of Ethnology

Embassy of Mongolia in Hungary

Contemporary Mongolian Buddhism: Meditation, Ritual and New Forms of Religiosity

Saskia ABRAHMS-KAVUNENKO

Max Planck Institute for Social Anthropology,
Research group 'Buddhist Temple Economies in Urban Asia', Berlin

Worldwide there is a growing trend to preference personal religious transformation over rituals performed by religious specialists. In Asia, the growing trend for lay people to participate in personally transformative practices has arisen in response to, and in conversation with, external pressures.

In most Buddhist societies the growing attraction of meditation has shifted expectations about how lay Buddhists and monastics should interact. Lay people, both men and women, have taken on new roles, such as meditation teachers, and now are engaging with transformative practices, rituals and texts, once predominantly deemed within the purview of Buddhist monastics alone.

In Mongolia the trend to teach meditation in Buddhist centres has been a direct result of the transformation of religious ideas and practices amongst Tibetans in diaspora. After 1990, a number of global Buddhist organisations came to Mongolia with the hope of reseeding Buddhism. These Buddhist institutions combine Tibetan religious teachings with Western religious expectations and tend to be run under the auspices of high-ranking Tibetan religious figures who now live in the West, or in India, and have been affected by Western ideas about religious education.

In accordance with 'reform' trends in Asia, Mongolian Dharma Centres tend to invest in charity and promote gender equality. However, as Mongolian Buddhists practice a unique style of monasticism, Dharma Centres work to strengthen rather than weaken the gap between monastics and the laity. This talk will discuss the growing interest in meditation and personally transformative practices in Ulaanbaatar. It will investigate new directions within Mongolian Buddhism and Mongolian Buddhist practice.

The Structure of the Mongolian Kanjur Revisited

Kirill ALEKSEEV

St. Petersburg State University, Faculty of Asian and African Studies,
Department of Mongolian and Tibetan Studies, St. Petersburg

The Mongolian *Kanjur* has survived to the present day in two main versions. The first, the manuscript version, was created under Ligdan Khan in the years 1628–1629. The final product of this translation and editorial work was a special manuscript written in gold on a blue background, subsequently named the "Golden" *Kanjur* (AK). The Ligdan Khan's version of the *Kanjur* also exists in a number of plain or "black" copies, probably the oldest and the most complete of which is the 113 volume collection kept at the St. Petersburg State University Library (PK). Together with it is enclosed a catalogue of the *Kanjur* called *Naran-u Gerei* (NG). Later on the Ligdan Khan's *Kanjur* became the basis for yet another edition – at this stage a blockprint – created under the auspices of the Emperor Kangxi in 1718–1720 in Beijing (MK).

A substantial divergence between the structure of PK, NG, and MK (the order and the number of sections, volumes and works etc.) led scholars to suggest that PK is a draft copy written down some time before 1629. It is also considered that NG does not provide a catalogue of the manuscript *Kanjur* and presents another preliminary draft for the final translation.

The paper reconsiders the entire picture of the genesis of the Mongolian *Kanjur*, proving that PK was written later than AK and that PK, NG and MK have the same structure.

Жавзандамба бламын харьят шавийн хутагтуудын тухайд

Л. АЛТАНЗАЯА

Монгол Улсын Боловсролын Их Сургууль, Улаанбаатар

XVII–XX зууны эхийн Монголын бурханы шашны түүхийн судалгаанд Жавзандамба бламын харьят шавийн долоон хутагт, хувилгааны асуудал чухал байрыг эзэлдэг. Монгол улсын үндэсний номын санд хадгалагдаж буй зарим сурвалжид уг асуудлыг тодруулах сонирхолтой мэдээ бий. XIX зууны үед Жавзандамба бламын харьят шавийн хутагт, хувилгаад нь өөрсдийн хүчнээр байгуулсан сум, дацангийн лам нарыг тэргүүлж, отог шавь нарыг захирч байв. Тухайлбал, Ачит номун хан Донхор хутагт нь Буян залбираач сүмийн лам нарыг тэргүүлж, нэгэн отгийн гурван зуу илүү өрх шавь нарыг, Ялгуугсан хутагт нь Өршөөлийг соёгч сүмийн лам нарыг тэргүүлж, нэгэн отгийн хоёр зуу илүү өрх шавь нарыг, Эрдэнэ мэргэн бандида номун хан нь Бэлгэ өлзийт сүмийн лам нарыг тэргүүлж, нэгэн отгийн нэгэн зуу илүү өрх шавь нарыг, Эрдэнэ мэргэн бандида нь нэгэн дацангийн мянга шахам лам нарыг тэргүүлж, нэгэн отгийн 600 гаруй өрх шавь нарыг, Мэргэн хамба номун хан нь нэгэн дацангийн лам нарыг тэргүүлж, нэгэн отгийн зуун илүү өрх шавь нарыг, лам Бамбарын хувилгаан нь нэгэн дацангийн лам нарыг тэргүүлж, нэгэн отгийн дал гаруй өрх шавь нарыг тус тус захирч байжээ. Харин лам Лувсангэлэгийн хувилгаан Жигмэддорж нь сүрэгийн нутаг Дарь ууланд сан талбих лам болж суусан бөгөөд тэрбээр нэгэн сүмийн лам нарыг тэргүүлж, нэгэн отгийн нэгэн зуу илүү өрх шавь нарыг захирч байв. Жавзандамба бламын харьят шавийн хутагтуудын зарим төрлүүд нь удаа дараалан Хүрээний хамба номун хан болцгоож байсан бөгөөд тэдний зарим нь Жавзандамба бламын багш болцгоож, Хүрээний Мэргэн хамбын, Эрдэнэ хувилгааны, Намдоллин, Мэргэн номун ханы аймгуудыг байгуулсан ажээ. Цаашид архивын баримт хэрэглэгдэхүүнд тулгуурлан Жавзандамба бламын харьят шавийн хутагт, хувилгаадын байр суурь, шавь нарын байдал зэргийг Монголын бусад хутагтуудынхтай харьцуулан үзэж нягтлан судлууштай.

Богдын зарлигаар бичигдсэн Их хүрээний дэглэм, хурлын горим

Н. Амгалан

МБШТөв Гандантэгчэнлин хийдийн Эрдэм соёлын хүрээлэн, Улаанбаатар

Монголын бурханы шашны хожуу дэлгэрэлтийн үе нь Түмэдийн Алтан хаан III Далай лам Содномжамцыг Хөх хотод урин залж Монгол нийтээр номын барилдлага тогтоож ирснээр үүсэлтэй. Энэ үеэс эхлэн Монгол оронд Төвдийн бурханы шашны Гэлүгвагийн ёсны номын ёс дэлгэрсэн юм. Үүнтэй зэрэгцэн Монголын анхдугаар богд Өндөр гэгээн Занабазар Монгол орноо лагшин мэндэлж бурханы шашныгхиргүй тунгалаг дэлгэрүүлж эхэлсэн. Анхдугаар Богд 1654 оны хөх морин жилд "Ривогэжай Ганданшадувлин" хэмээх номын их хүрээг Хэнтий нурууны өвөрт үүтгэн байгуулсаар дээдийн номын яруу дун хэдэн зууны туршид тасралтгүй цуурайтаар ирсэн юм.

Их хүрээний нарийн ёс заншил, хурал ном, зан үйлийг судлан сурвалжлах нь Монголын гэх Буддын шашны онцлогыг судлах бүрэн боломжтой. Энэ хурлаар илтгэн хэлэлцүүлэх миний илтгэл нь 1840 онд V Богд Жэвзүндамба хутагтын зарлигаар бичигдсэн Их хүрээний хурал номын горим, дэглэм, ёс заншилуудын талаар хэлэлцүүлнэ. Энэхүү горимд Их хүрээний Цамын ёслол, Майдар эргэх ёслол, Түмтийн хангаль хурах, Хайлан хурах, Богд хан уул, Хэнтий хан уулыг тахих, Лам нарын сургалт, шалгала шүүлгэ авах зэргийг нарийн тэмдэглэж үлдээснийг танилцуулах болно.

Монгол хэлний бурханы шашинтай холбоотой хэлцийн өвөрмөц онцлог

Д. БАДАМДОРЖ

Өтвөш Лорандын нэрэмжит Эрдэмийн Их Сургууль
Монгол ба Төв Ази Судлалын Тэнхим, Будапешт

Бурханы шашин монголчуудын сэтгэлзэнд түнзгий нөлөөлж, зонхилон шүтэх шашин болсон учраас монгол хэлний үгийн санд энэ талын үг, нийлэмж үг, өвөрмөц хэлц, хэвшмэл хэлц нэлээд хэмжээгээр үүссэн байна. Тухайлбал,

- Үг: Маани, сүм, дугана, зул, манж, цав, гэгээнтэн, багштан, ламхай, ламтан, бандихай, залбирах, гадаалах, горооюлох гэх мэт.
- Нийлэмж үг: Хийморийн дарцаг, бурханы мэлмий, бодын мутар, даллага авахуулах, зул жаргах, лам залах гэх мэт.
- Хэлц: Бурхан шиг тахих, амны уншлага, адис хүртэх, жавтий хүртэх, гаваг хүртэх, Сурсан юмыг сураар боож болдоггүй, Сундуй жадамбыг дээсээр боож болдоггүй гэх мэт гэжээ.

Монгол хэлний Бурханы шашинтай холбоотой хэлцийг илтгэгч дараахи байдлаар тав ангилж, өвөрмөц онцлогийг нь дурдсан байна.

1. Хүндэтгэх шүтэх угтатай хэлц

Монголчууд бурханы шашныг хүндэтгэн шүтэх учир хүндэтгэл хэлц монгол хэлний үгийн санд буй болжээ. Жишээ нь: Гурван эрдэнэ, далай лам, өндөр гэгээн, ламын гэгээн, түмэн өлзий гийх, сүүдэр зооглох, сүүдэр зэрэгцэх, бурхан болох, жанч халах, төрөл арилжих гэх зэрэг өвөрмөц хэлц, Маанийн ном номын дээд, Max сүү идээний дээд гэх мэт хэвшмэл хэлц хүндэтгэл угтатай нь илэрхий байна.

2. Бурханы шашныг дээдэлсэн угтатай хэлц

Монгол хүн Бурханы шашныг дээдэлсэн хэлц монгол хэлний үгийн санд цөөнгүй байна. Жишээ нь: Дархан хүн, Бурхан ухаантай., Сайн бол ламын ач, Саар бол үйлийн үр., Хамба лам хоймор, Хавсай боов тавагт гэх мэт. Энэ мэтээр бурханы шашинтай холбоотой ихэнхи хэлц бурхан номыг дээдэлсэн байна.

3. Бурханы шашны ном судар, зан үйл, ёс жаягийг танин мэдсэн угтатай хэлц

Монгол туургатан бурханы шашны гэрийн хойморт залсан ном судар, олон төрлийн зан үйл, бурханы тогтсон ёс жаяг зэргийг гүнзгий танин мэдэж, сүсэгтэн олонд сургаал санамж болох хэлц түгээмэл хэрэглэгдэж байна. Жишээ нь: Балин тахил орохгүй, Шавийн эрдэм багшаасаа, зульын гэрэл тоноскоо, Лхамтай хурал бүтдэггүй, Ямаатай хонь буцдаггүй, Хувраг хүн нүдүүр эс үзвэл, бурхан үл болох, Хурлын гурил нухуур эс үзвэл, балин үл болох гэх мэт.

4. Бурханы шашны тухай сүсэгтэн олны ойлголтыг илтгэх угтатай хэлц

Сүсэгтэн олон бурхан ба чөтгөрийг эргэцүүлэн сэтгэж, доорхи хэлц бүтээсэн байна. Жишээ нь: Зөв эрчилсэн хуй бурханы тоос, Буруу эрчилсэн хуй чөтгөрийн тоос., Сүжгээс бурхан, Сэжгээс чөтгөр., Бурхант газар, Буг чөтгөр., Танихгүй газрын бурханаас, Таних газрын чөтгөр дээр гэх мэт. Мөн диваажин ба тамын тухай эргэцүүлэн бодож, Диваажинд очих, Энхжингийн оронд очих, Тамаа цайх, Тамын амьттан тамдаа жаргалтай, Авсан хүн нэг тамтай, Алдсан хүн арван тамтай гэх мэт хэлц бүтээжээ,

5. Лам банди нарт сургаал болох угтатай хэлц

Бурханы олон шавь нарын элдүүрийг ханатал сайн сургах утга чанартай хэлц чамгүй олон байна. Жишээ нь: Дамар нь дуугарвал хонх нь таг, Хонх нь дуугарвал дамар нь таг, Хоёул дуугарвал лам нь таг., Лам доройтвол дуулна, Ямаа доройтвол майлна., Ум гээгүй байж манж гэх, Ума хум гээгүй байж цав гэх., Бардам бандиар банзрагч уншуул, Бардам хүүхнээр панс оёул., Бахын санаа далайд, Бандийн санаа ширээнд гэх мэт.

Илтгэлийн төгсгөлд социолизмын үед бурханы шашныг гард түмнийг муунхруулах хар тамхи мэтээр үзэж байсан үзлээр, Бурхан бурхан гэснээс, Буха тахисан дээр., Маани тоолохоор, Малаа усал., Бурханд мөргөхөөр, Бяруугаа сурга...гэх мэт таагүй хэлц үүссэнийг тэмдэглэжээ. Илтгэгч илтгэлдээ монгол хэлний үгийн санд бурханы шашинтай холбоотой хэлц монгол хүний сэтгэлгээгээр бүтэж, өргөн хэрэглээтэй болсон гэж дүгнэжээ.

Dharmatāla on the First Khalkha Jebtsundampa Zanabazar (1635–1723)

Agata BAREJA-STARZYŃSKA

Department of Turkish Studies and Inner Asian Peoples,
Faculty of Oriental Studies, University of Warsaw, Warsaw

Dam chos rGya mtsho Dharmatāla wrote his “Rosary of White Lotuses, being the Clear Account of How the Precious Teaching of the Buddha Appeared and Spread in the Great Hor Country” in 1889. The text composed in Tibetan includes descriptions of the dissemination of Buddhism in India, China and Tibet, however, its main focus is the spread of Buddhism in Mongolia. In his work Dharmatāla provides general information about the Mongols, Mongolian royal genealogies and princely lineages. He describes how the Buddhist teaching was propagated in Mongolia, by the Sakyapa, Karma Kagyupa and Gelugpa masters. Merits of the latter are particularly emphasized. Dharmatāla also provides information about Mongolian Buddhist translations and Buddhist monasteries in Mongolia. Among the Gelugpa teachers in Mongolia the author marks out native Mongolian masters and presents their short biographies. He begins this part of his work with the life story of the First Khalkha Jetsundampa Zanabazar.

In the present article Dharmatāla’s version of Zanabazar’s biography will be compared with other versions of Zanabazar’s life story composed in Tibetan, starting with the biography written by the Zaya Pandita Luvsanprinlei in 1698–1702 and included in his monumental work called in brief the “Clear Mirror”. Also other biographies, written by Rab ‘byams pa Ngag dbang ye shes thub bstan or Agvaantuvden Ravjamba in 1839 and by Ngag dbang blo bzang don grub or Agvaanluvsandonduv in 1874 will be collated. Conclusions will be drawn regarding whether Dharmatāla’s account agrees with the Zaya Pandita’s depiction of Zanabazar’s life and with his later biographies.

Мифопоэтическая модель мира в иконографии буддизма

Светлана Гарриевна БАТЫРЕВА

Музей Традиционной Культуры имени Зая-пандиты
Калмыцкого Института Гуманитарных Исследований РАН, Элиста

Распространение и закрепление буддизма в качестве официальной религии в среде ойратов-калмыков оформляется в XVI веке. Тибетская традиция в значительной мере облегчила восприятие буддизма монголами, служа своеобразным культурным буфером в историческом процессе. Сложение синкретичного религиозного комплекса ойратов-калмыков происходило в прорастании *мифологической картины мира* добуддийского происхождения в системе буддийского вероучения. Эволюцию религии видим процессом преемственности и новационных сдвигов в мировосприятии народа. Принятие буддизма было обусловлено динамикой стадиального развития общества, переживающего переход от родоплеменного способа жизни к зрелому феодальному.

Добуддийские верования выполняли роль этноинтегрирующих факторов в формировании пантеона и локальной специфики иконографии. Совокупностью этнических особенностей образного мировидения народа сконцентрировано представление о пространстве, воспроизводимое выразительными средствами искусства. Старокалмыцкое искусство (архитектура, живопись и скульптура) сложилось в изоляции от культурных буддийских центров Азии. Этот фактор способствовал консервации архаических пластов художественного мировидения народа в ином этнокультурном окружении. В традиционном комплексе культуры народа сохранился древний культ «Обо», связанный с почитанием природы и родовых покровителей, инкорпорированных в иконографию буддизма. Человек и Природа в мифологическом мировоззрении тождественны – *архаическая доминанта духовности* – активируется в кризисных условиях бытия культуры. Локальная традиция оформляется архетипической выразительностью *мифопоэтической модели мира* в иконографии калмыцкого буддизма.

«Жизнеописание Цзонхавы» как источник по истории буддизма в Тибете XIV–XV вв.

Эльза Петровна БАТЫРЕВА

Калмыцкий Государственный Университет, Элиста

В полном названии жизнеописание духовного учителя приводится как «Источник всех [видов] доброго благоденствия, излагающий биографию всеведущего великого богдо Цзонхавы». Намтар владыки Цзонхавы относится к сочинениям агиографической литературы.

В исследовании письменного памятника в сфере сравнительно-исторического, типологического и сопоставительного языкоznания представляем транслитерацию краткого содержания намтара на монгольском языке, перевод с монгольского языка, техническое описание тибетского ксилографа, перевод с тибетского языка с краткими комментариями.

В повествовании ксилографа в сравнении с тибетским вариантом нами были обнаружены некоторые несоответствия оригинального происхождения. Это дает основание предположить, что мы имеем дело с уникальным памятником, не являющимся дословным переводом с тибетского языка. Вследствие этого интересного для нас обстоятельства мы приходим к необходимости различия текста монгольской биографии Лубсан-Цултэма с текстом тибетского ксилографа. Дальнейшее исследование материала будет содействовать определению авторства, места и времени создания оригинального памятника, представляющего собой грандиозное сочинение исторического и религиозного содержания. В практике перевода с тибетского письменного языка необходимо знание буддийской терминологии.

Celebration of the Stupa Consecration in Gandan 1958: A Unique Personal Testimony by Lumír Jisl

Luboš BĚLKA

Department for the Study of Religions, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno

The text focusses on the process of establishing a new branch of scholarly research in Czechoslovakia from 1945 to 1989: the academic study of religions. There is a special focus on the Czechoslovak academic study of Buddhism (Buddhology) in fieldwork in Mongolia. Lumír Jisl's field research in Gandan, Ulaanbaatar, in the summer of 1958 shows the advantages as well as the disadvantages of such an approach. This contribution is based on both published and unpublished scholarly material from Jisl's family archive as well as other Czech archives.

The consecration ceremony for the newly erected stupa of Buddha Shakyamuni took place near the temple of future Buddha Maitreya on the afternoon of 9 July 1958. This looks like a simple piece of information about a ceremony, but with respect to the religious situation in Mongolia in the latter half of the 1950s, the historical significance of the event is striking. Since the end of the 1930s, there was only one functioning monastery in the entire country: Gandantegchinling in Ulaanbataar, which was the only place where religious rituals and conventions of monks (*khurals*) could be held and which housed the Buddhist educational base for future monks since 1970. And yet, at the beginning of the 1920s, there were more than six hundred monasteries, temples and other sacral buildings in Outer Mongolia. The fact is that a similar ceremony of stupa consecration as was held in 1958 could take place in Mongolia only before the revolution, followed by approximately four decades of brutal anti-religious reprisals.

The participants of the first Czechoslovak-Mongolian archaeological expedition stayed in Ulaanbataar in July 1958, before they set out to a remote excavation site in the Orkhon valley. The stay in the city served for acclimatization (of the seven members only Lumír Jisl had been in Mongolia before; all the others were in Asia for the first time) and exploration of the city and its vicinity. By coincidence they witnessed a historic event: the consecration ceremony. The documentation of the ceremony is all the more invaluable that no other visitor from abroad participated apart from the Czechoslovak archaeologists (and the Russian wife of architect B. Chimid Anna Vasilyevna).

Наставление (зарлиг) калмыцкого Джинзан-ламы

Баазр Александрович Бичеев

Калмыцкий Институт Гуманитарных Исследований
Российской Академии Наук (КИГИ РАН), Элиста

Калмыцкая старописьменная литература после трагического события 1771 года оказалась в состоянии «прерванности». Казалось бы, с уходом большей части народа в пределы прежнего отечества и потерей государственности, разделенный по территориальному принципу на несколько частей этнос, не имел возможностей для национально-культурного возрождения. Однако сила традиции, заложенная в творческом потенциале национальной культуры, сумела преодолеть могучий имперский напор русификации и сохранить себя как этнос, буддизм как национальную религию, язык как средство выражения национального образа мира.

Огромную роль в возрождении литературной традиции в новых исторических условиях играли представители монашеской общины. Одним из ярких представителей духовной элиты общества первой половины XIX века был Джинзан-лама. Сведений о его жизни очень мало. Он был высокопочитаемым гелонгом Багацохуровского улуса. Его почтительно называли «ламой багацохуровского улуса» и «ламой калмыцкого народа». В ЦГИА РФ хранится прошение Джинзан-ламы об оставлении калмыков шабинеров в ведении Ики хурул и дозволении поселить их на берегу реки Ахтубы. Документ датирован 1851 г. [1: № 857].

Джинзан-лама умер в 1852 году. Год его рождения – неизвестен.

Джинзан-лама является автором сочинения «Ухани толь» («*Uxāñi zula buyu oyouni toli boloxu debetem*»), написанного им в 1840 г. Текст состоит из двух тетрадей и хранится в коллекции монгольских рукописей и ксилографов в библиотеке Восточного факультета СПбГУ (Шифр: Calm C 12. Xyl F 76). В свое время этот текст на современном калмыцком языке был опубликован известным российским монголоведом А. В. Бадмаевым в журнале «Теегин герл» [2].

Недавно удалось обнаружить еще одно сочинение на «ясном письме» автором которого является Джинзан-лама. Текст сочинения под названием «*Halītaq tangyāčiyin blama Jīnjiyīng blamatayin zarlıq orošobō*» хранится в личном архиве С. Кульдинова (США). Рукопись состоит из 7 листов. В колофонах указан год создания произведения: «*tömtörg poxaí jīlīyin tuula sariyin patiyin-du bičēf*», т. е. 1850 г.

Сочинение Джинзан-ламы посвящено одной из основополагающих тем буддийского вероучения – медитации о невечности. Акцент, который делает буддизм на медитацию смерти, чрезвычайно важен для тех, кто вступает на путь спасения. Буддийские учителя утверждают, что сначала необходимо прийти к осознанию непостоянства и невечности всего сущего и только потом приступить к достижению других духовных практик. В шастре Дже Гампопы «*Tonilxuyin čiteq keteekü šaščin*» («Украшение Освобождения») говорится, что первым и обязательным предметом устного наставления Учителя-наставника (тиб. *dgeba'i bsheg* пуп, оир. *sayin lököl*) должна быть тема непостоянства всего сущего и неизбежности смерти [3].

Сочинение ламы Багацохуровского аймака Джинзан-гелонга, адресовано простым верующим неискушенным в учении буддизма (*pot ugei xaga kütöp piyyudtu*), начинается с наставления о медитативной практике неизбежности смерти. Затем следуют наставление о том, что в промежуточном состоянии, в котором окажется каждый после своей смерти, определяется будущая форма рождения, которая всецело зависит от результатов благих и неблагих деяний, совершенных здесь, в мире живых.

Стремление к обретению благой формы рождения, требует отречения от греховых деяний и обретения прибежища в Будде и Трех драгоценностях. Именно на осознанное принятие прибежища в Будде и Трех драгоценностях, на соблюдение нравственных обетов здесь, в этой жизни, и были рассчитаны наставления подобного рода.

Орфография рукописи отличается некоторыми особенностями. Язык изложения максимально приближен к разговорному стилю, поэтому многие слова имеют нестандартное написание.

Литература

- Die ethnohistorischen Archiv Dokumente zu den Kalmücken, Buryaten und Mongolen des Zentralstaatlichen Gesichtsarchives (CGIA) und des Instituts Archives für Ethnographie (AIE) in Leningrad. Zusammengestellt für bearbeitet von Dittmar Schorkowite. Berlin, 1988. № 857.
- Бадмин Андра. «Ухани толь девтрин» эк бичгин тускар // Тэгингт герл. 1997. № 8. С. 16 – 22.
- Джо Гампопа. Драгоценное украшение Освобождения – исполняющая желания драгоценность истинного Учения. Перевод с тибетского Б. Ерохина, 2-е изд. СПб.: «Карма Йеше Палдрон», 2005.

Транслитерация

[1a] Halimaq tangyačiyin blama Jinjiying blamayin zarliq orošobo:

[1b] Om sayin amuyulung boltuyai:: getelgeqči blama Mañjušri-du mörgün üylid:: ečege eke bolqson nom ugei xara kümün nuyudtu: buyan-du duruduxin ügü=ni cön udxani elbeq tobči ugei bičiyi: čiken tusuxaji čingenēd sedkeldein toqtaqtan: aya kümün nuyud sayin muu dundu yurbun: yiliyal (ügei) cuqükü: yuuń učurar gikelei: türün-ēce ükül ugei baqsin kümün: ē gikü üzükü sonusuxu sanaxu-du negen čigi ugei: urduńi xamuq üzüküji dusuqsun tere mōn bida xamuq üzükü-ēce dabaxu ugei: üzükü ezeyin ireqsin caqtu:: tere caq gjii [2a] caq bolzöji bološi ugei: tüüni yuuyar itigiku gikile zalu köqşün zabsar darayin ulum ugei üzükü:: nidün-dü ese üzü=qdüni: köqşürün köqşürütlü bayixu mayad ugei:: tere zarim ekiyin oma dotorosu üküün yar=daq: zarim yarči bayiyād üküdük: zarim mölköjti tataji bayixin tüdü caqtain üküdük: zarim kelji ülji yoboxu nilxu caqtun ükü=düq: zarim zalu idirtei kürēd üküdük: zarim köqşürü=qşüyin caqtin üküdük:: edener Šinjikilé keze üzükü-dü caq bolzöji bološi ugei:: keze üzükü mayad ugei mōn:: üzükü caqtu ekeyin dotorosu [2b] xamtu negei abači ireqsin biyi-yüüni salbaraxi muu debeseker dere oroköd enerem emegeneqsin sadan töröl cuyur öruni kürelji subuu čigiyin daxaxu nege čigen yuman ugei orkād enelin šinlin genen gesin xurraqsun ed tabar elbiq bayibai čigiyin: nārini tosoni tüdü čigin abci odaxu negen čigin yuman ugei orkād: sayin muu eldeb yumanı učir meddeq sedkel ene ülgürülkülei tosuni dotorosu kiliyasu suyułji abadaq metei: sedkel yaqcar ene üzüqdülin yumiği orkād: geder xärji ireši ugei bolad: xöyitö yirti=mčiyin üyildü şdar zöriad yobu=xudu: zurudin olon ayul xara=yaxu caqtu ali-yer tusulad [3a] ali=yér xorolxu bai gikini ende üldüqsün cayan buyuni üler tusulad xara üliyin üler xorol=xu mōn:: öbörön durur töröl aba=xu: erke ugei öbüsi yaldu tuleq-sün mete sedkel tere ugei bolji odxu ugei: töröl negeni abaxu kereqtei töröl abaxu-du öbörtü erke ugei bolxoli ende üldüqsün buyan nüülin üler abaxu: nülin üler tamu birid adusun yurbun-du törkü: yiki üler tamudu törkü dundu üler erliq biret-tu törkü üzükü üler adusun-du törkü:: tamiyin zobolong yamaru bai gikini xalun tamiyin zobolong: yal badaraq=sun tömör bayišing dotoro: biyi yal metü badariyin asuxu: barakulxu-du yarxayin tüüdüğesü onggidain [3b] amitini biyi üzüqdüšü ugei yal mete bui:: kitiyin tamiyin ülgür xab xaru=ngyu şuruyun şuruqsun mösün ulyin köndöi dotoro oröd: biyi köldükü xayaraxu tergütün zobolong caq üydiyin edelkü:: ene xoyor tamiyin nasun-du kümüni nasar tolji bolšo ugei boluqsun-yer: yaraşı ugei-du adali sanxu:: biridiyin zobolong züülini olon bolbu ču nege züülini kelekeli kümüni jiler tümen tabun mingyan jıldü:: tou gikini xanadini tüdü olxu ugei: amani züüni süübin činen xoloni mörünü kiliyisini činen nārinxan geseni yiki geriyin činen xarang=yalji üküdük čigin ugei: muu üulin ürer zobolong tere metei edelkü bui: adusni zobolong tere metei negeni negen alan usun-duoroşuqsun amitan yikini bayan büküler zalgaxu: [4a] zarim üzükün olon yiki amitani nükülin cüçin idkü: zarim čidel=teni čidel ugegen barid: tasčin şüüdčin idkü: zarim amitan kümüni edeleldei bolid ačuxu unuxu saxu zaraxu terigütün-yer elderelen edel=kü: zobolonggini üger düngönüü: yir uxani mungxuq xarangyu buyan nüülyin ileyal ülü medkü mungxuq bui:: xalun tamigi ülgürülün sanxali yaliyin yiki oromadu yarin dord negen xono=giyin tüdübü bayiji boloxuyi:: kitiyin tamiyin ülgürtü übülyin kitüyin nemeregin caqtu: kütün yiki xarangyu kitin şuruyun-du nege xonoqgiyin tüdü=dü xubucusu ugei nüçögür baxali yamaru bolxu gjii sanxu: biridin zobolongiyin ülgürtü: üdü tüdü xonoqtu iden undu tung edelel ugei baxali yamaru gjii sanxu: adusuuni zobolongiyin ülgürtü: bököni batxani şüdü xazaxin tüdübü [4b] tesči ülü čideger sanxu: ene yurbun muu zayatan-du törküli zobolong ülü durulun atain zobolong edeleqsini sanxuli ayul törkü: ayul törküli zobolongin ündüsün: teged kilinci nüülesü biyi kelen sedkel yurbun sakad: amuyulunggiyin ündüsün cayan buyani ülidü biye kelen sedkel yuru=bun duruduxuji:: buyan üldüqsüni (ürü) erken yikini dere ba[y]ıdaq dürüstü tenggeriyin oron(-du) törkü:: dundu buyar küsülin zuruyan tengertü törkü:: üzükün buyar kümüni züüldü törkü:: ene yurbun töröl dab dere amarin tüdü bolbo ču: aşıdiyin beligi ese oloqsunı tuladu:: buyan üryüyigi edelji dusad buyani xoq ugei boloxuli: gederge muu zaya=ten-du törkü geqsen buruxani işi zarlıq bayinë:: bolbo čigen oloqsun

[5a] sayin töröl-tüüyin tüündüyin endürül ugei mör üzüläqči: buyani amaraq sadan blama luya ucharji:: tüün-ēce dede nom songsöd: blamiyin zarlıq mete buyan üldüqsər töröliyin üyü olon-du buyuni nom üldüdük sayin biyein şütē abād: ulum dede buyan ülidēd:: ecüs süüldüni buruxan bodv sadv suduq:: yiki erki örö=güjicseyin akinisitiyin oron-du töröl abād: bodv buruxani zarliyasu güün niyüčü dede nomiyin abaşiq abād: mōn tere töröldün gem büküni baraqsan eredem büküin tögüsüqsün amitan büküin-dü: örö xolo: ili daldai ugei aliyin-du ali boloxor: tus kürgün čidaxu:: şakya čideqči mete buruxan bolxu:: urdu buruxan bolo=qsun bügüdür terün-ēce öbör zöngküdün burxan boluqsan biši:: [5b] buyani ündüsüni kütün-ēce boloqsun busudu bai sanatan:: teged buyani üyile bütükü ibeliyin oron:: buruxan cuxuq dede yurbun erdeni mōn:: ene xöyitö zurudu axi učir alin-du čigi mini amuyulung zobolong tai medten gjii itigemjelkү sedkeler sedkel oyuyan dalyajı öğüd: buruxan-du zobolongyasu ibekü aryai zayačidü itigimjiləd: aryai zaqsan nom-du ibelin bododu itigimjiləd: dede nom yöngcülün bütüqsün xuvuruq-tu ibilin aryai bütekü nöküd-tü itigimjiləd: sedkel kezedi urubuşu ugei-du tangyarqlad: keleren gem büküni baraqsın erke büküin tögüsüqsün xoyor kóltei nuyudun dede buruxan-du mürgümüi takimui itigimüi namai oročulunggin zobolong-ēce ibekü aryai üzülin söröyü:: xamuq [6a] gem tebčikü xamuq eredem olxu aryai: tačangyu-ēce xayaqaqsın nuyudin dede nom-du mürgümüi takimui itigimüi: namai oročulunggiyin zobolong-ēce getelgekiyin ibeliyin bodv bolon sörxü:: nom yöngcülün büteqsen čuluyayin nuyudin dede xuvuruqtu mürgümüi takimui itigimüi: namai oročulunggiyin zobolong-ēce tonilxu arya bütekü ibiliyin nöküd bolun söröyü:: kemen eren zalibaran ibel yobulun ülidükü:: busu biyer buyan ülidükü-dü: ergekü mörgükü-ēce üyilü buyun ugei:: sedkeler kezē üzükü mayad ugei sanjii:: ükündüca zobolong bolobuza gjii: cuxuq dede-dü ibel dalyajı ba[y]ıqči erken mōn:: keler buruxani zürükün tarani xamuq nomiyin coqco: zuruyan züq maňi ungšuxusu ülü buyan ödge caqtu üldüji bolxu ugei:: maňiyin ači [6b] tus nege cöker keleyi: arban xoyor sara-du ödör sö ugei tasral ugei oroqsun xurin nejed dusal tolji bolxu: ünen biširkü sedkeler maňi

negentei ungšuqsun-ni ači tus tolji bolxu ugei giji buruxani gegen čigin sabai sudur-tu nomoloqsun bui:: caqlşıi ugei ači tustu mañi ungšu-xudu: erke yartan abaqsın caqtan:: ömönö derekei oqturuyu-du cuxuq dede yurbuni mön biye xutuqtu nidüber üzüqči gegeni önggü cayan dörbön muturtei zamilil seltei:: gegen biyesü cayan gerel sacarajı suqsun-du sanād:: sedkeler mörgün üldēd:: öbörö tergū ugei cayasu nāran xuraqsun kilinci ese arılıyu=xulai: zabolong ede[!]kesü öbörö ugei giji: kilinci gemşen tere kilinci [7a] xamuq: öbörön kelen dere xuruqsun-du sanād:: om mani pad me hum kemēn: ungšuxuli elesen-dü usu keqsen mete segeyin āralji oduqsun-du sanan ungšuxu: ungšuji ba[yi]xu caqtan zabsartu nege zulasi nege zulai salyaji abdaq mete: ömönö suqsun nidübər üzüqčin biyesü nege biye salji irēd: eberen biye-dü šinggeji kilinci tüdkürü arılıad adistidiliba giji sanji ungšuxu:: ene mañi ungšuqsun buyar orulad yurbun caqtu xuraqsun buyar:: bi ötör buruxani xutuq olad:: xamuq amitani buruxani yazar-tu ba[yi]yulxu boltuyai giji: ireyil talibitan: ene dere bacagiyin samvar kigēd: ubušiyin samvar abād suryulin sayitur sakiyin ülidküli:: gerteyin nuýudun čuluyuun xuruxa dede bai: [7b] [ter]e gereteyin nuýudun buyan-du durduxu cōn ügü üünü:: xalimaq tangyaçiyin [bla]ma Jinjiying geleng kemekü:: tömör noxai jiliyin tuula sariyin namiyin-du biçēd: ken üzüqsün songsuqsun kümün beye kelen sedkeligi kilincin üliyedü üyildel ugei:: sedkel oyuni čideler ene meter buyan üldüji üzüqtü giji: [...] sedkeler:: aya ecege eke boloqsun kümün tai nuýudusu erji bayinabai: mini sedkeligi mini ene ügü songsuji bütén čidaxar:: [bla]ma cuxuq dede nuýudu adistidilku [argai] üünige bičikdü kiceqseyin buyar eke boluqsan amitain nuýudu cayan mörtö ogošoxu boltuyai:: :: om sayin amuýulung boltuyai:: :: om mañi pad me hum:: ::

Перевод

[1a] Наставления Ламы калмыцкого народа Джинзан-ламы

[1b] Да будет благодеяние!

Преклоняюсь пред Учителем-спасителем Манчжуши!

Отцу и матери подобным, незнающим дхармы простым людям написал я краткое собрание немногих слов, обширного смысла, призывающие к свершению благих деяний. Слушайте, внимайте и утвердите в своем сознании.

О, все люди без различия на высоких, низких и средних – умрут.

На чем основано [это утверждение]? С изначального времени нет никого, о ком было бы сказано, видено или припомнено, что он избежал смерти. Все кто был прежде – умерли, это действительно так. Не избежим ее и мы, когда явится Владыка смерти.

Нельзя сказать [2a] в какое время, это произойдет. Для того чтобы удостоверится в этом, [следует размышлять следующим образом]: «Многие умирают в период между молодостью и старостью. Кто-то доживает до глубокой старости. Некоторые рождаются мертвыми из материнского чрева, кто-то умирает сразу после рождения. Одни умирают в младенчестве, другие – в отрочестве. Кто-то умирает в молодости, а некоторые в преклонных летах. Исходя из этого, нельзя сказать, когда конкретно наступит время смерти. Но непреложно то, что однажды умрет каждый».

Когда наступит смерть, [2b] ваше тело, обретенное в матере, положат на старую кошму и страдающие родственники соберутся вокруг него. Но никто из них не последует вместе с вами. Из нажитого тяжкими усилиями многочисленного имущества невозможно будет унести с собой даже самой ничтожной крупинки.

О сути множества благих и не благих [деяний] следует размышлять так: «Например, подобно тому как в пыли можно обнаружить волосинку, следует укрепить в своем сознании только такую установку и поскольку не возможно вернуться обратно [в мир живых], то отправившись в промежуточный мир и столкнувшись с опасностями промежуточного состояния, следует знать, какие деяния будут способствовать, [3a] а какие будут вредить [вашему спасению]. Благие деяния, совершенные вами в этом мире будут полезными, а не благие деяния препятствием [вашего спасения].

Не возможно выбрать форму будущего рождения по своему желанию. Сознание не исчезнет подобно сену, сгоревшему в огне. Необходимо будет обрести форму рождения. Поскольку нет возможности выбрать форму своего рождения, то она определяется результатом ваших благих и не благих накоплений.

В результате не благих деяний рождаются в аду, претом или животным. Великое накопление неблагих деяний ведет к рождению в аду, среднее – претом, малое – животным.

Каковы те адские страдания? В горячем аду – вас будут сжигать в раскаленной железной башне. Огонь будет таким, что никто [3b] не увидит вас и не услышит ваших криков о помощи. В холодном аду, к примеру, долгое время вы будете страдать от того, что в кромешной темноте в ледяную выногу в пещере ледяной горы будете мерзнуть и ваше тело начнет лопаться от холода. Поскольку нахождение в этих двух отделений адя нельзя исчислить годами человеческой жизни, то следует размышлять о них как о страданиях, от которых невозможно избавиться.

Страдания претов так многочисленны, что достаточно указать на то, что они продолжаются на протяжении пятнадцати тысяч человеческих лет. Рот у них размером с ушко иголки, горло тонкое подобно конскому волосу, живот огромен подобно кибитке. Однако они не умирают от голода, а испытывают страдания в результате не благих накоплений.

Страдания животных заключаются в том, что одни поедают других. Крупные существа, живущие в воде, целиком проглатывают меньших по размеру. [4a] Некоторые мелкие существа впиваются в тела больших животных. Более сильные животные раздирают в клочья и съедают слабых. Одних животных люди употребляют в пищу, на других перевозят груз и ездят верхом. Подумайте, какие они испытывают при этом страдания. Ум их невежествен и они не способны понять различие между праведностью и грехом.

Размышляйте о страданиях в горячем аду, визуализируя свою руку как объяющую пламенем и возможно ли это вынести это хотя бы в течение одного дня. Размышляйте о страданиях в холодном аду, визуализируя себя нагим во время ночной зимней выноги и возможно ли это вынести это хотя бы в течение одного дня. Размышляйте о страданиях претов, визуализируя себя не евшим и не пившим один день и возможно ли это вынести на протяжении нескольких дней. Размышляйте о страданиях животных, визуализируя что вы страдаете [4b] от беспрестанных и невыносимых укусов комаров и мух.

Отвращение к страданиям трех неблагополучных форм рождения, размышления об этих страданиях порождают страх. Страх – порождает страдание. Поэтому отрекшись от прегрешений тела, речи и ума, направьте деяния тела речи и ума на благие деяния – корень благоденствия.

Великие накопления благих деяний приведут к рождению в верхнем Мире форм тенгриев-небожителей. Средние накопления благих деяний приведут к рождению в чувственном мире шести тенгриев-небожителей. Малые накопления благих деяний – к рождению человеком. Несмотря на то, что три эти формы есть благополучное рождение, но если в результате не обретя мудрости, исчерпав возможности своих благих накоплений и полностью лишиться их, то опять родишься в неблагополучной форме. Так поведано Буддой.

Тем не менее, размышляйте о том, что [5a] встретив Учителя-наставника безошибочно указывающего путь обретения благополучной формы рождения, получив от него наставления в дхарме, совершая благие деления согласно наставлениям учителя, обретая опору в хорошей форме для практики благих деяний в каждом последующем рождении, совершенствуйтесь в еще большем накоплении благих деяний. В итоге обретя рождение в высшей стране будд и бодхисаттв Агонисте, получив от просветленных будд наставления в глубокой тайной дхарме, в этом же рождении достигнете состояние будды, устранившего все препятствия, совершенного во всех знаниях, помогающего подобно Шакьямуни всем далеким и близким, видимым и не видимым живым существам. Все, кто прежде достиг состояния будды стали ими не просто так, [5b] обретенная [форма благополучного рождения] это результат благих накоплений, а не иначе.

Таким образом, поле реализация благих деяний – это Прибежище: Будда и Три драгоценности. Находясь в промежуточном существовании при всех обстоятельствах надо доверить все свои помыслы и страдания им. Доверьтесь Будде, который укажет метод защиты от страданий, доверьтесь дхарме, которая укажет метод достижения просветления, доверьтесь монашеской общине, которая реализует истинную дхарму и Учителю-наставнику, который укажет практику реализации Прибежища.

Утвердив в своем сознании решимость реализовывать благие деяния произнесите слова клятвы-просьбы о принятии Прибежища:

– Преклоняюсь, принимаю Прибежище, возношу подношение, устранившим все препятствия и совершенным буддам! Соизвольте указать мне метод освобождения от страданий материального мира!

– Преклоняюсь, принимаю Прибежище, возношу подношение дхарме, указывающей метод отречение от всех [6a] препятствий, обретения всех знаний, избавления от привязанностей! Соизвольте стать Прибежищем, избавляющим меня от страданий материального мира!

– Преклоняюсь, принимаю Прибежище, возношу подношение общине, реализующей Учение! Соизвольте стать моими наставниками в обретении метода избавления от страданий материального мира!

Для благих деяний тела нет высшего деяния, чем совершать поклонения и круговороты. Для благих деяний ума нет высшего деяния, чем размышления о неминуемости смерти и обретения Прибежища в Трех драгоценностях, дабы устранить препятствия, которые могут возникнуть сразу после наступления смерти. Для благих деяний речи в настоящее время нет высшего деяния, чем начитывать мантру шести слогов, являющейся сердечной мантрой Будды и квинтэссенцией всего Учения.

Кратко поведаем о пользе [6b] чтения манtry [шести слогов].

В собрании сутр Буддой сказано, что можно подсчитать количество дождинок безостановочно идущего днем и ночью в течение двенадцати месяцев дождя, то невозможно подсчитать пользу от одного произнесения манtry с благими помыслами.

Начитывая мантру неисчислимой пользы, держите в руках четки и визуализируйте перед собой на небосводе Три драгоценности. Визуализируйте четырехрукого Авалокитешвару с телом белого цвета и исходящим от него белым сиянием. Раскаявшись в совершенных с изначального времени не благих деяниях и решившись, избавится от них, визуализируйте, что все грехи [7a] сконцентрировались на кончике вашего языка и произнесите: «Ом ма ни пад ме хум!». Когда произнесете мантру, то все они исчезнут подобно воде, пролитой на песок. Подобно тому, как от одной лампадки возжигают другую лампадку, в паузах между чтением манtry визуализируйте, что из тела Авалокитешвары появляется еще один [Авалокитешвара], входит в ваше тело и очищает его от грехов и загрязнений.

Благой результат от чтения манtry закрепите благопожеланием: «Да обрету я скоро святость Будды силой накопленных мною в трех периодах благих деяний и поселю все живые существа в мир будд!».

Если еще соблюдать посты, принять обеты убashi, строго соблюдать учебную дисциплину, то в доме утвердиться сонм высших. [7b] Это краткое собрание слов, призывающее к совершению благих деяний простых людей написал лама калмыцкого народа Джинзан гелонг в год железной собаки, восьмого числа месяца зайца. Пусть тот, кто слышал и видел эти слова, откажется от прегрешений тела, речи и ума и постараётся силой ума и сознания совершать благие деяния.

О, отцу матери подобные люди прошу вас выслушать мои слова и пожелания и постараться следовать им.

Силой благих накоплений, обретенных в результате написания этого собрания да вступят матери подобные [шесть видов живых] существ на белый путь [благих деяний]! Да будет благоденствие! Ом мани пад мехум!

The picture representations of Öndör Gegen Zanabazar

BETHLENFALVY Géza

Department of Mongol and Inner Asian Studies, Eötvös Loránd University, Budapest

Öndör Gegen Zanabazar was born as a son of the Tüshiyetu khan Gombodorj. Already as a four year old child, he was recognized as the leading lama of the Mongol khanate. In 1650 he was elected by the Vth Dalai Lama as the head of the Buddhist and the Gelugpa order in Mongolia.

Öndör Gegen created a new design for monastic robes, and he invented the Soyombo script in 1686- based on the Lantsa script of India, which served as the alphabet for Mongolian Buddhism. He also created the Quadratic Script- based on the Tibetan and Phagspa scripts. He is said to have pioneered in such widely diverse fields for bringing to the region a renaissance in matters related to spirituality (including theology), astronomy, linguistic, medicine and art,. He composed sacred music and mastered the sacred arts of bronze casting and painting. Zanabazar has been called the "Michelangelo of Asia". He personally created thankas and bronze statues of Buddha. His personal works are mostly kept in museums. He also founded a school of Buddhist art. The talented monks of his school created many figures of Buddha continuing well into the 19th and 20th centuries.

Buddhist Cosmology in Mongolian Folk Religion (A Case Study on the Basis of Field Research)

BIRTALAN Ágnes Eötvös Loránd University (ELTE), Department of Mongol and Inner Asian Studies, Budapest

In the early nineties our research team worked with a group of Lamas among the Dsakhchins (Jaxčin, Zaxčin; a Western-Mongolian ethnic group in Khowd province, Mankhan district) who were about to revive the religious practice in their homeland. Together with the Mongolian researcher J. Tsoloo (J. Colö) we made interviews not only about the revival process, but also about the traditional religious practices. That time I was quite interested in recording various forms of the *obo*-worship (Khalkha *owō*, Oirat *owā*) and collected data from Lama Jigmedjamc (Jigmedjamc born in 1906) on this phenomenon. The Lama explained us the cosmological pattern of his homeland inhabited by various local spirits (he used the terms: *sawdag*, *śiwdęg*, *ejen*). He placed the Dsakhchin territory on 26th "layer" of the Jambudvipa and classified the spirits of his land either into the categories of *klu* (/üš) with features of chthonic beings or into the category of not-identified, but apparently anthropomorphic beings. The well-known parts of the landscape (also tourist targets of the area) as the Sutai Mountain, Khaan Baatar Khairkhan, Gurwan Senker and Tögrög are the "realms" of the following spirit types:

1. Sutai Mountain: a female spirit of half snake, half woman shape riding on a pig, holding a *ratnakalasha*.
2. Khaanbaatar: a male spirit of a man's shape (no more detail).
3. Gurwan Senker rivers and caves: a female spirit appearing in the form of an old woman.
4. The rivers and lakes of the Tögrögiin Khar in the form of a motley fish.

The morphology of the spirits shows syncretic character, some features were preserved from the pre-Buddhist belief system, while some were added from the Buddhist mythology and the whole landscape is placed into the cosmological pattern of the Indo-Tibetan Buddhist tradition.

In my paper I am going to introduce the above described Buddhicised understanding of nature and to compare it with a less Buddhicised type of world view about the surrounding landscape on the basis of materials recorded from the local shepherds.

Religious organisations in education system: Current situation of children studying in monasteries

Badamsambuu BOLORSAIKHAN

National Human Rights Commission of Mongolia, Ulaanbaatar

This article describes the main findings from monitoring on implementation of right to education of children who studies and lives in Buddhist religious institutions in Mongolia. Certain common features have contributed to religious education in national level, most notably its focus on freedom of religion, social values and child protection. Even so, religious institutions vary considerably from aimag to aimag due to differences in administrative attitudes, professional and academic cultures that have led to the development of a variety of distinctive local and national approaches to religious education. The article also examines religious education's commitment to change the current traditional system, and charts its future role in educating next generation of monks. It argues that an globalizing modern world is playing an efficiently crucial role in educating young lamas, and that it can advance hybrid approach through religious education. The most common model is a regional dormitory-based religious schools that offers pupils and students the opportunity to gain "real world" practical experience by learning with modern and traditional education. The article consists of three parts: Part I explores the previous achievements before 1921 Revolution and after 1992 in Mongolia; Part II discusses the current situation of right to education of children in religious organizations around Mongolia; Part III looks at the tendency on religious institution development, with thoughts of its capacity to advance religious education through socially relevant state education.

Из опыта восстановления биографий калмыцких лам

Т. Г. БАСАНГОВА

Калмыцкий Институт Гуманитарных Исследований
Российской Академии Наук (КИГИ РАН), Элиста

Одним из направлений научной работы калмыцких ученых является сбор фольклора, в том числе легенд, преданий на религиозную тематику. Сюжеты этих преданий могут быть классифицированы следующим образом: о Буддах – Бурхане Багши, Майдари, о священных местах, об истории буддийских хурулов, ступ, о служителях буддийской веры. Имена служителей буддийской веры – лам, гелюнгов, зурхачи долгое время были под запретом, многие из них пережили сибирскую ссылку и сталинские лагеря. Несмотря на все лишения и страдания, выпавшие на их долю, они остались верны своим обетам – проповедовать учение Будды. Многие из калмыцких лам подверглись репрессиям в годы Советской власти. Только, начиная с 90-х годов прошлого столетия можно было говорить о их деятельности в полную силу. В 90-е годы был опубликован список лам, репрессированных в 30-е, 40-е годы прошлого столетия. Задачей калмыцких фольклористов был сбор устных рассказов о ламах для восстановления их биографии.

Как фольклорист я приняла участие в восстановлении биографии и деятельности гелюнга Бага-Чоносовского хурула, известного в народе как МааняБагши, в миру ХеечиБабуркиевичаБабуркиева. Имя этого священнослужителя свято почиталось и после его кончины перед Второй мировой войной среди представителей рода Бага Чонос, став их небесным покровителем «сякюсен». Были записаны рассказы о нем у проф. А. Ш. Кичикова(1921–1997), у его снохи К. Б. Боковой (1917–2003), у сказителя Ш. В. Боктаева (1933–2007), У Б. Х. Борджановой (1925 г.р.) Статья под названием «Вспоминая МааниБагши» была опубликована в газете «Хальмг унн». Над составлением его биографии работала студентка Роза Аркинчиева, ее статья размещена на сайте «Сохраним Тибет». Хеечи Бабуркаевич Бабуркиев родился в 1857 году. В 1864 году, когда МааниБагши было 7 лет, его отдали в Багачоносовскийхуруул, откуда он был увезен на учебу в Монголию, затем – в Тибет, где длительное время обучался в Лхасе. После обучения и успешной сдачи экзаменов Бабуркиев вернулся в родные края, в хурулБагачоноса. Этот храм, по народному преданию, был возведен по инициативе священнослужителя Гааджабагши и зайсангМанычского улуса ЗанджанЗясина. Они послали в свои кочевья трех опытных подданных найти там место для будущего хурула. Они из множества красивых мест калмыцких степей выбрали урочище «Аршан Булуу». Так началось в 40-е годы прошлого столетия возведение деревянного сюмэ. Здесь и стал работать после возвращения из Тибета Хеечебабуркиев. Сначала он был просто багши, а затем – старшим багши, в подчинении которого находилось пять хуруловМанычского улуса. В 1931 году Мааня Бакши арестовали, но в Саратовской тюрьме он просидел три месяца. Его быстро освободили, так как он вылечил влиятельного человека. Покинул этот мир Мааня Бакши перед Второй мировой войной, предвидя сталинскую ссылку. В нашей семье вокруг имени Маани-бакши существуют семейные предания. Как было выше сказано образ Маани был связан с моим сибирским детством. Следующая семейная история связана с болезнью моей мамы БовыХюрмеевны. Следует сказать, что моя мама осталась сиротой в подростковом возрасте, помогала отцу вырастить младших сестру и брата. Родив двух детей, не выдержав сибирского климата, она тяжело заболела и много дней провела в больнице. Надежды на благополучный исход были малы. Тетя Киштя осталась с нами. Ее охватывало отчаяние. В одну из таких тяжелых минут, ей во сне привиделся Маани-бакши, который сидел в сибирской избушке, в переднем углу, там где должны быть расположены изображения бурханов и сказал: «Что твоя невестка скоро выздоравлеет, не плачь.» После этого сна моя мама пошла на выздоровление. Ей скоро исполнится 80 лет. После этого важного события дела моей семьи пошли на поправку. Тете Киште скоро исполнится 90 лет, почтительное и благоговейное отношение к Маани-бакши она сохранила до сих пор. Она часто посещает место его захоронения и совершает молебен. Также хочу отметить, что Маани -бакши тепло относился к невесткам, которые были замужем за представителями их рода.

Светлый образ Маани-бакши сохранился на многие годы в сердцах многих калмыков. Народный сказитель Ш. В. Боктаев, хошеут по происхождению, великолепный знаток старины, также поведал мне о том, как представители его рода на телегах перед самой войной навестили Маани-бакши в Годжуре. Воспоминания Шаня Васильевича Боктаева таковы: Службу Маани-бакши начинал рассвете, затем целый день вел прием страждущих со всех мест Калмыкии. Среди них было немало русских. В четыре часа вечера Маани-багши выходил из дома, около которого были поставлены вода и продукты, которые нужно было освятить. Освещение Маани-багши совершал одним мановением руки. Из рода багачонос вышли также известные в Калмыкии религиозные деятели–лхарамба Боован Бадм, Лоора-бакши, Зодв-бакши вернувшиеся из сибирской ссылки и уже ушедшие в лучший из миров. На основе устных воспоминаний были собраны факты биографии гелюнга Боди ДолдушевичаБарыкова. Были записаны опубликованы воспоминания Любови Пашкаевой, учителя родного языка, журналиста Р. Манжилеевой. Как и многие калмыцкие гелюнги Боди Барыков прожил полную лишений жизнь, проведя много лет в тюрьме за религиозные взгляды. Вернувшись на родину после сибирской ссылки, он продолжил свое служение Будде. Часто он бывал в домах представителей своего рода хапчин, давая наставления, читая молитвы. Местом его медитации и чтения молитв был самый высокий курган, расположенный в Кегульте, откуда проглядывалась вся окрестность. Боди-гелюнга не стало в 1966 году. Похоронен он на родовом кладбище в поселке Гурвин Бусрук (Три холмика). В 2005 году здесь возведена Ступа Просветления и отмечено 100-летия со дня рождения Боди Барыкова. В своей религиозной деятельности после ссылки он обращался непосредственно к Цаган Аманскомуаве Тумгюд-гавджи. Сотрудниками КИГИ РАН проведена конференция, посвященные памяти О. М. Дорджиева (Тумгюд-гавджи), по материалам этой конференции была издана книга. Как написано в предисловии к данной книге биография и деятельность Тумгюд-гавджи выстроена по немногочисленным архивным данным, сведениям, полученным от родственников, людей, знавших или встречавшихся с ним. Старший научный сотрудник Д. Н. Музраева записала ряд воспоминаний его родственников (12 человек). В воспоминаниях образ Тумгюд-гавджи слегка мифологизирован, его имя обросло также легендами и преданиями. Таким образом, калмыцкими учеными проведена определенная работа по восстановлению и реабилитации имен калмыцких священнослужителей: это опрос, сбор полевых материалов, запись биографии священнослужителей, работа в архивах.

Reflections on the philosophical views and works by the Two Mongolian Buddhist thinkers (XVII and XX c.)

T. BULGAN

National University of Mongolia(NUM), Philosophy and Religions Studies Humanities School
Zanabazar University, Gandantegchenling Monastery, Ulaanbaatar

Dear Esteemed scholars and professors,

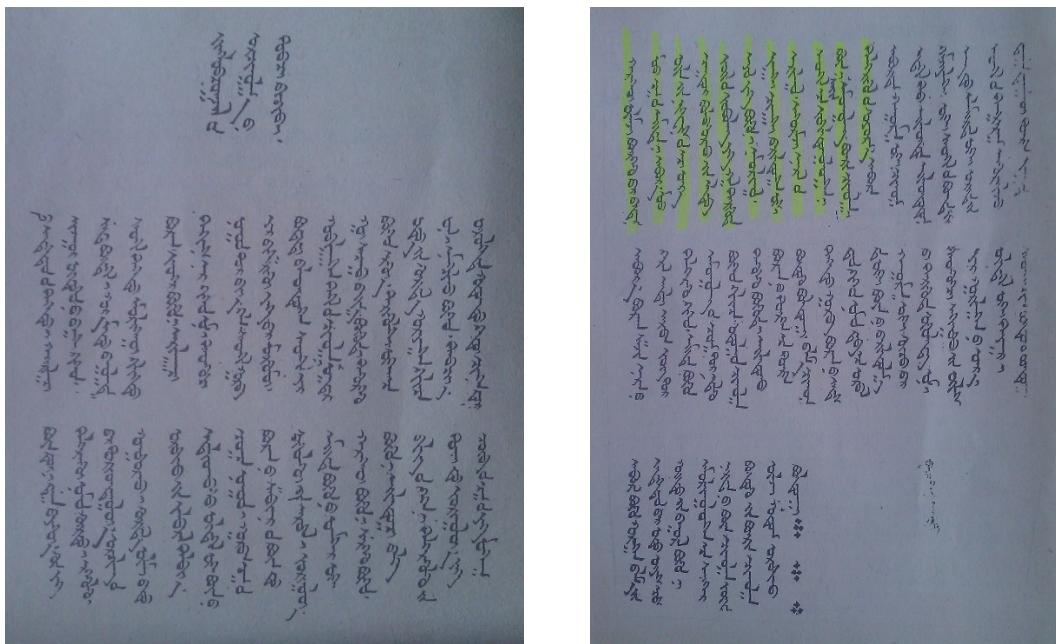
I have great pleasure and honor to participate in the Budapest international seminar under the great motto as "The Mongolian Buddhism: past, present and future" hosted by the Eötvös Loránd University, and the Academy of Science of Hungary and Hungarian scientific research organizations on the blissful occasion of the 380 year's anniversary of Undur Gegen Zanabazar, the Mongolian Great thinker and spiritual leader in 17–18 centuries, in the Budapest, the beautiful capital city of Hungary.

And My Special thanks and gratitude to Professor Birtalan Ágnes and Dr.Tamás Dezső, Dr.Teleki Krisztina, and to other members of the Hungarian organizing committee of this international conference those who are worked and made great contribution to make this workshop in brilliant progress and success.

On this occasion, I would like to extend my sincere thanks to all distinguished scholars, professors from Hungary and foreign countries, who gathered here in the Budapest great forum on Mongolian studies in religion, history and culture aspects, and who dedicated much time of their life and made great deal of study work for this field of Mongolian Buddhism, irrespective of Buddhist beliefs.

My presentation mainly deal with the brief analyses on the philosophical works and views by the two Mongolian Buddhist scholars who lived and in the XVI and XX century.

Firstly, I would like to pay homage to The great Zanabazar, Undurgeegeen (1635-1716) who was the spiritual head and great thinker, embodiment of living Buddha of the Mongolian Buddhism in the 3th period in the history of the Mongolian Buddhism and one of the prominent masters of Mongolian culture in 16-17 centuries.

Once in his work as "Prayers for subduing time crisis", He proclaimed the principles of peace and harmony asking his gurus as follow as:

"For the sake of full elimination of darkness of ignorance,
And for the Full spreading of light of wisdom of Omnicience for all sentient beings,
Please save all of us who are born in very bad circumstances (rebirths)
And who were affected mostly by the deep darkness of the degenerated times,

Let it be done to bring about extensively accomplishment of good happiness and harmony.
Through the way of cultivating kindness and compassion without any anger to each other,
And by pacifying all the great fire of different kind of sufferings,
That resulted from defilements and bad karma and come true in time."

It means that the best way of to solve problems, crisis and sufferings facing to somebody is the way of compassion and wisdom of mind of humanity, and non-violence methods but not by violence and ignorance etc." As well as He expounded the meaning of degenerated time and the way to overcome any bad time in connection with the right understanding an practices of inner development of human mind not only body which expounded in sutra and tantra doctrines namely in Kalachakra tenets of Buddhism.

"Time crisis means crisis of a Wheel of Time. How the crisis conducts, the crisis occurs caused by fault or failure of pulse, air, activity rule of drop, many thousands conflicted cycles /two multitude a thousand six hundred/ and their strength of internal wheel of time of all sentient by public action and also, confliction of external wheel of time sun, moon, starts and planet and activity cycle of four elements are come into crisis. All sentient faced crisis due to the crisis." Their antidote is to arise source of caring and sympathetic mind for preventing from these crises. Further ways/method is to adjust lock of pulse, air and elements in accordance with meditation of wheel of other times and pacify crisis of internal time. By pacifying crisis of internal time, crisis of external time fits at the moment and all sentient can overcome cutlery danger although; there is a cause of sun, moon and star.

Secondly, I pay homage to Lubsanjamtsaogramba(Ugalziin Lama,1878-1961) who was one of the Mongolian Buddhist Philosophers in the middle of XX century. Lubsanjamtsaogramba, known as Mongolian lama of the Ugalz mountain, was born in the famile of Choijav in the Chin Wang banner of the Thusheet Khang aimag (in present day, In saikan district8 of Bulan aimag of Mongolia) in the fire dog year of the 15th rabjung, (1878).

He started the way of education and knowledge by the great influence of his uncle Agvaan khamba who was one of the learned scholars of Dahichoimbel datsan (well known Buddhist philosophy monastic university) in Ih Khuree. On his works: "Yieg bshad gsal ba I me long zhes bya ba bzug so",

"Swā yam bhu jyo ti'l yig shad e-wam phyayg rgya nam gsal", "Swā yam bhu jyo ti'l phyayg rgyar gsol deb kyi sgo nas zab lam bla ma'l naljaor bsgom par dodpa" "E-wam phyayg rgya bzens tsul gyi bri'e"

"Byang chub lam gyi rim pa' l nyams lent rigs chad ma ngois drub gugjed" "mDo dzans blun nas gsungs pa'l sgnong byung rnams len dang sbyar ba blang blang dor gsalba I blo groi neg byed zhes bya",

"Phags pa'l shera b kye'l pharol du phyen pa rda rje gcod pa' l sngon byang payon 'gashig bstan pa'l rtogs brjod" "Rje bla ma'l mdzad pa'l cha shas ga res las brtzams pa'l byed"

Bibliography

- Zanabazar: : "Prayers for pacifying the degenerated time"
- Collected works by Ugalziin lama edt. By Byambaa Ragchaa, Mongolia 2008.
- Agvaandorj "Prayer explanation to pacify time"
- Agvaanbaldan "Praise of awakening mind man"
- Luvsandagva "Great Stages the path to enlightenment"
- Boldsaikhan.B "Buddhism and science"
- Jeffery Hopkins "Meditation in Emptiness"
- Tomas Nagel "The view from Nowhere Oxford University"
- Т. Булган: Буддын философиийн дэвтэр" УБ2010
- "Зонхава: Их бодь мөрийн зэрэг", Т. Булганы орчуулга, УБ 2004, www.buddhism.mn
- "Boddhicharyavatara by Shantideva, "Шантидева: "Бодьсадвын явдалд орохуй" Т. Булганы орчуулга, УБ 1998, www.buddhism.mn

Бурханы шашин ба монгол орчуулгын уламжлал

Доржсүрэн БҮРНЭЭ

Монгол Улсын их сургууль, Шинжлэх ухааны сургууль,
Хүмүүнлэгийн ухааны салбар, Улаанбаатар

Монголчууд бурханы шашны ном судрыг олон үеийн турш орчуулж ирсэн баялаг уламжлалтай бөгөөд түүхэн тодорхой нөхцөл байдлын улмаас зонхиilon төвд хэлнээс орчуулж ирсэн байна. Монгол орчуулгын талаарх үзэл баримтлал шашин номын хөгжил дэлгэрлийн үе шатаас хамаарч ямархуу онцлог шинжтэй байсан тухай энэхүү илтгэлд авч үзэхийг зорьсон юм. Үүний тулд орчуулгын зарим зохиол, толь бичиг болон орчуулгын төгсгөлийн үгийг гол хэрэглэгдэхүүн болгон авч үзэв.

Буддын шашны дэлгэрч байсан эхэн үеийн зохиол уламжилж ирсэнгүй. Харин дунд үе буюу 13–14 зууны үеийн дурсгал ямар нэгэн хэмжээгээр уламжилж иржээ. Энэ үед төвд үг хэллэгийг орчуулахад уйгар орчуулгын зарчмыг голлон баримталж байв. Энэ нь төвд нэр томъёог орчуулахгүй шууд санскритаар сэргээн хэрэглэх арга юм.

Монгол оронд шарын шашин хүчтэй дэлгэрч, төвд хэлнээс ном судар далайцтай орчуулж байсан 16–18 дугаар зууны үе бол монгол орчуулгын оргил үе юм. Энэ үед буддын утга зохиолын их цоморлиг болох төвд Ганжуур, Данжуурыг орчуулж дуусав. Орчуулгын энэхүү цоморлигт шинэ тутам орчуулсан төдийгүй өмнөх үеийн хуучин орчуулгыг ч оруулжээ. Ийнхүү оруулахад зарим бэрхшээл тулгарав. Энэ нь зарим хуучин орчуулгын хэл найруулгаас зөрөх болсонтой холбоотой. Иймээс хянан тохиолдуулагчид хуучин орчуулгыг бээжин барын судрын дагуу хянан засаж, журамлах зарчмыг баримталжээ.

Төвд эх судрын дагуу монгол орчуулгыг засан найруулах аргыг 19–20 дугаар зууны орчуулагч Сумадираднаа ч уламжлан авч, Цахар гэвш Лувсанчүлтэмийн орчуулсан "Субашид"-ийг засан найруулсан байна.

Монгол орчуулгын түүхэнд чухал хувь нэмэр оруулсан бүтээл бол "Мэргэд гарахын орон" толь бичиг юм. Энэхүү толь бичигт "үгд бусутгад" шүтэж, утга төгөлдөр орчуулах асуудлыг онолын үүднээс дэвшүүлэн тавьсан төдийгүй нэр томъёоны орчуулгыг ч журамлан тогтоосон билээ. Гэтэл энэ журмыг монгол орчуулагчид чанд даган мөрдөж ирсэн эсэх асуудал сонин. Тухайлбал, 20 дугаар зууны эхэн үеийн дун хөрвүүлэгч Шагж нэр томъёог сансクリтаар сэргээн орчуулж байсан уламжлалыг дагалгүй төвд нэр томъёог хуулбарлан авчээ. Энэ нь 20 дугаар зууны эхэн үед монгол ярианы хэлэнд төвд уг олноор нэвтрэн орж, төвд хэлний нөлөө өмнөх үес их болсонтой холбоотой.

1990 оноос монголчууд шашин соёлоо сонирхох, судлах болж төвд хэлнээс ном судар орчуулах ажил ч сэргэв. Үүний зэрэгцээ төвд хэлнээс ном судар орчуулах, монгол бичгээр уламжилж ирсэн орчуулгыг крилл бичигт хөрвүүлэн буулгах ажил ч өрнөж байна.

Төвд хэлнээс гадна бусад хэлнээс ч бурханы ном судрыг орчуулах болов. Ийнхүү орчуулсан байдлыг ажиглавал хэл найруулгын талаар дутмаг, нэр томъёоны талаар нэг мөр биш, ялгаа зөрөөтэй зүйл цөөнгүй таарадаж байна.

Төвд-монгол орчуулгын түүхийг үзэл бурханы сургаал хүчтэй дэлгэрч байсан үед орчуулгын онол арга зүйг тусгасан толь бичиг гарч, нэр томъёог журамлан тогтоож, орчуулга эхтэйгээ ойр байх ёстой гэсэн дүрэм журмыг чанд мөрдөж байжээ. Харин шашин ном бууран дорийтохын хирээр энэ үзэл баримтлал өөрчлөгдсөнийг орчуулгын баримт харуулж байна.

Шашин номын орчуулга хэдий чинээ ойлгомжтой, хэл найруулга хэдий чинээ сайн байна, төдий чинээ олон түмэн судар номын гүн гүнзгий утгыг ухааран ойлгож, амьдрал ахуйдаа хэрэглэх боломжтой. Бурханы сургаалын утга учирыг ойлгохын хирээр шашин ном ч хөгжин дэлгэрэх нөхцөл бүрдэх билээ. Тиймээс орчуулгын дэвшилтэт өвийг судлах, хойч үедээ уламжлах хэрэгтэй байна.

Соёмбо бичигийн хожуу үеийн нэгэн тайлбар

Р. БЯМБАА

Варшавын Их Сургууль, Варшав

Монголын бурхан шашины оройн чимэг Богд Өндөр гэгээн Занабазарын 1686 онд зохиосон "Соёмбо" хэмээх алдартай бичигийг бурхан шашины болон түүх, хэл шинжлэлийн ухааны үүднээс тайлбарласан нилээд тайлбариуд байдгийн дотроос хожуу үед хийсэн нэгэн тайлбар бол Угалзын лам Лувсанжамцын хийсэн тайлбар юм.

Тээрүү тайлбарыг бичэн Угалзын лам Лувсанжамц/Лувсан sodovjamc/-ын намтар түүхийг тусгайлан бичсэн ном судар одоогоор мэдэгдэхгүй байгаа бөгөөд харин ихэс дээдэс, багш нарын зарлиг айлдвэр, улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдсэн архивын материал, судалгааны бүтээлүүд, шавь нар, найз нөхөд, нутгийн ард түмний ам дамжсан яриа зэргээс тэмдэглэсэн зүйлээс тодруулбал: Угалзын лам Лувсанжамц бол хуучин Түшээт хан аймгийн Чин вангийн хошуу одоогийн Булган аймгийн Сайхан сумын нутаг/-ийн хүн бөгөөд XY жарны гол нохой жил буюу 1886 онд Номхон бичээчийн хүү Наваан ханбын үеэл эгч Чойжавын хүү болон лагшин мэндэлж 1961/1960/ оны үед жанч халсан байна. Харин Угалзын лам Лувсанжамцын намтар түүхийг нилээд тодорхой өгүүлсэн өөр нэг чухал материал бол түүний Улс төрийн хилс хэрэгт холбогдон 1935.12.10-нд баривчилагдан байцаагдахад өөрийн биеээр өгсөн мэдүүлэг, баримтыг (Тагнуулын ерөнхий газрын Тусгай архивт, Хавтаст хэргийн дугаар 8154) гол болгон түүнийг 1885 онд лагшин мэндэлсэн гэж үзэж байгаа юм. Харин Угалзын ламыг тухайн үед нь цагаатгалгүй хожим 2002 оны 11.28-ны Улсын Дээд Шүүхийн 94-р тогтоолоор цагаатгасан байна.

Угалзын лам Лувсанжамц нь тухайн үеийнхээ уламжлал ёсоор бага наасаасаа өөрийн нутгийн хийд Гүдэмбийн хүрээнд шавилан сууж байгаад Их Хүрээнд ирж Дүйнхорийн аймагт аймаглан олон мэргэдийг багшид шүтэн ном эрдэмд шамдан суралцаж бурханы шашины судар тарний эрдэм ухаанд төгс боловсорч гавж, аграмбын дамжаа барьж Их Хүрээний мэргэдийн дунд Угалзын лам гэж ном эрдэмээрээ машид гайхадж явжээ.

Угалзын лам Лувсанжамц аgramba нь төвд хэлээр зохиол бүтээлээ туурвиж байсан монголын номын мэргэдүүдийн нэгэн адил төвд хэлээр Занабазарын дөрвөлжин үсгийн тайлбар "Үсгийн номлол тодорхой толь", Соёмбо бичигийн тайлбар "Соёмбо зоёди бичигийн сайн номлол э-вамын мутрын тамга маш тодорхой"¹ гэх мэт нилээд томоохон бүтээл туурвисан төдийгүй тарний ёс, зан үйлийн талаар их, бага олон бүтээл зохиосон нь нийтдээ 100 шахам зохиолоос бүрдсэн хоёр боть бүтээл болдог. Угалзын лам Лувсанжамцын эдгээр бүтээлээс монголчуудын бичиг үсгийн түүхэнд онцгой байр эзэлдэг, Өндөр Гэгээн Занабазарын зохиосон "Соёмбо, Дөрвөлжин Үсэг" хэмээх хоёр алдартай үсгийн тайлбар хийсэн нь бидний үед уламжлагдан, судлаач, шинжээч, эрдэмтдийн анхаарлыг ихэд татаж байгаа юм.

Угалзын лам Лувсанжамцын Соёмбо бичигийн тайлбар "Соёмбо зоёди бичигийн сайн номлол э-вамын мутрын тамга маш тодорхой" бол Соёмбо бичигийн тайлбариуд дотор хамгийн хожуу үед зохиогдсон боловч маш ховор, урд өмнө судалгаа шинжилгээний хүрээнд орж байгаагүй, нэр төдийн дурдагдаж байсан сонин чухал тайлбарын нэг юм. Энэ Соёмбо бичигийн тайлбар нь урд өмнө модон бараар хэвлэгдээгүй, одоогоор нэг л гар бичмэл эх олдоод байгаа юм. Угалзын лам Лувсанжамцын Соёмбо бичигийн энэ тайлбар нь хэдийгээр хожуу үед зохиогдсон боловч Өндөр Гэгээн Занабазарын судлал болон Соёмбо бичигийн судлалд чухал хувь нэмэр оруулсан бүтээл болох тул энэхүү бүтээл, зохиогчын тухай товч танилцуулж байна. Цаашид ч бас Соёмбо бичигийн судлалд уг тайлбар чухал эх хэрэглэгдэхүүн болох бол уу? гэсний үүднээс төвд эхийн латин галиг, шинэ орчуулга, тайлбар хийж, мөн төвд эхийг хамт толилуулж байна.

- Лувсанжамц, "Yig bshad gsal ba'i me long zhes bya ba bz hugs so/ Үсгийн номлол тодорхой толь хэмээх оршивой", гар бичмэл. 5 хуудас.
- Р. Бямбаа. Хэвтээ дөрвөлжин үсгийн шинээр олсон нэгэн дурсгалын тухай. "STUDIA MONGOLIA", Том, XIII(21) ., Fasc.18, 1986. 137-р тал.

- The Collected Works (Gsung 'bum) of Blo bzang rgya mtso, MONGOL BILIG Gsung 'bum Series. compiled by Byambaa.R. UB.2008(2004), XXVIII-XXX(Vol. I-III)
- *The Soyombo and Quadratic Script of Zanabazar*, MONGOL BILIG Gsung 'bum Series. compiled by Byambaa.R. UB. 2011, Vol. VIII.

Preserving Mongolia's Buddhist past as memories and traces fade: providing a framework of knowledge to contribute to the recovery of Mongolian cultural and ethnic identity, and Mongol and Buddhist studies

Susan C. BYRNE

independent researcher, London

In the early part of the twentieth century Buddhism thrived in Mongolia and over hundreds of monasteries and temples dotted the sparse landscape in one of the world's least populated countries. In 1990, when a communist government gave way to democracy, only a few Buddhist centres remained of those major monastic complexes and simple wooden temples. Most were reduced to jagged walls, mounds of earth and scatterings of stones. And the monks and people who held the keys to the past in their memories were in there 80s.

The paper will explain the aims and methodology used by an international team of researchers who came together in 2003, to fulfill their dream to find and record these sites, and, ultimately, present the data collected on a globally accessible website. The researchers, who collaborated with the Arts Council of Mongolia, had to rely on old people to lead the surveyors to the sites of the monasteries and encouraged them to tell their stories about daily life in the monasteries before everything was so abruptly swept away. We also learnt how they spearheaded the revival in the 1990s by being the driving force behind building new temples. The presenter will outline the resources available on the website and outline some of the possibilities for its use.

Background

Sue Byrne obtained a BSC in Geography at Bristol University and a post-graduate qualification in Social Anthropology at Cambridge University. Now retired, she combined a career as a freelance Strategist and Market Survey Researcher working on all aspects of brand and portfolio development for blue chip, multinational companies and agencies, with political, humanitarian and cultural work in the not-for-profit sector mainly concerned with Tibet, India and Mongolia. For over a decade after her first visit in 1993, she managed London-based Tibet Foundation's Buddhism in Mongolia programme visiting Mongolia nearly every year. She worked closely with the principal Buddhist monasteries, academic departments and organisations throughout this time. Since 2003 she has been involved in designing, implementing and fundraising with an international team of researchers on the 'Documentation of Mongolian Monasteries' project collaborating with the Arts Council of Mongolia's cultural restoration programme. She now works with Dr Chuluun, Head of the Institute of History in Ulaanbaatar on historical research on British involvement in Mongolia in the first two decades of the 20th century.

Монголчуудын хэрэглэж ирсэн зарим мэргэ төлгө, түүний онцлог

Ю. Цэндээ

Ойрад Судлалын Төв, Улаанбаатар

Мэргэ төлгө бол ертөнцийн арга, билгийг хослуулсан гүн ухаан, оюун санааны бүтээл юм гэж үздэг. "Монгол хэлний товч тайлбар толь"-д "мэргэ", "төлгө" гэдэг үгийг нэг утгатай гэж тайлбарласан байна. Гэхдээ "төлгө" гэдгийг "төөрөг" гэдэг утгаар бас хэрэглэнэ."Төрсөн өдрийн төлгө (төөрөг), гарсан өдрийн гараг" гэж хэлдэг. "Монголчууд эртнээс уламжилсан 30 гаруй мэргэ төлгийг хэрэглэж ирсэн бөгөөд шагай, дал, зоос, шоо, эрхи, чулууны мэргэ өргөн дэлгэрсэн байна. Энэхүү мэргэ төлгө нь байгаль, цаг уур, амьдрал ахуй, соёл, шашинтай холбогдон, олон зуун жилийн ажиглалт, туршлага, шалгуураар нотлогдох, өнгөрсөн, одоо, ирээдүй турван цагийн сүлжилд ард түмний оюун ухаанаар баяжих ирсэн түүхтэй.

Нэг. Монголчуудын уламжлалт үндсэн мэргэ

Шагайн мэргэ. Шагайг тоглоом наадгай болгон хэрэглэхээс гадна "Дөрвөн бэрх" хэмээх шагайн мэргэ түгээмэл дэлгэрчээ. Бог малын шагайг засаж дөрвөн талыг морь, хонь, ямаа, тэмээ гэж нэрлэх ба үүнийг "Дөрвөн бэрх" гэнэ. Мэргэний шагайг сонгоходо морины толгой нь нар зөв эргүүлэгтэй хоёр, нар буруу эргүүлэгтэй хоёр шагай авна. дөрвөн шагайгаа баруун гартаа атгаж, мэргэлэх зүйлээ шившээд тэгш талбай дээр орхино. Шагайн мэргэ 35 буулттай; 4 бэрх буувал "маш сайн", 3 морь 1 хонь буувал "хурдан ирнэ", 1 хонь 3 ямаа буувал "цагаан хэл ам ихтэй" гэх мэт. Шагайгаар аян зам, ажил үйлс, хий морь, азаа сорьдог.

Далны мэргэ. Судлаачид далны мэргийг Хүннү улсын үеэс уламжилсан гэж үздэг. Энэ нь хонины далны ясыг шатааж мэргэлэх мэргэ юм. "Далны мэргэ орошивой" сударт далны ясыг хэрхэн шатаах, далны ясны хэсэг бүрд оноож өгсөн нэр, шатаах үед даланд илрэх шинж, түүнийг хэрхэн тайлж хэлэх талаар тодорхой заасан байна. Хонины баруун хааны далны ясыг чанаж, махнаас салган, мэргэлэх зүйлээ далдаа шившин галд шатаана. Шатах үед үүссэн цуурал, зураас, хагарал, өнгө зэргийг шинжиж мэргийг тайлна. Дал нь тэнгэрийн орон, лусын орон, газрын орон, дайсны орон, эрлэгийн орон гэсэн таван оронтой. Тэнгэрийн орноос бусад нь цагаан, хар хоёр замтай. Цагаан зам нь сайны, хар зам нь муугийн шинжийг илэрхийлдэг. Мөн далны ясанд дээдийн, түшмэдүүдийн, туслажуудын, өөрийн, төрөл төрөгсдийн гэсэн таван гал байна. Мэргэлэх үед хар ба цагаан зам нь аль гал руу чиглэх, эсвэл давхцаж байгаа, эсвэл далыг шатааж байх үед яс хэмтрэх, хаана хэмтэрсэн зэргээс шалтгаалан далны мэргийн хэл өөр өөр байна. Далны мэргийн сударт аливаа муу бүхэн юунаас үүдсэн, түүнээс сэргийлэх, хэлтруулэхийн тулд ямар арга засал хийхийг тодорхой зааснаас гадна дал тулэх ёсиг нарийн үзүүлжээ.

Хоёр. Бусад орны соёл, шашинтай холбоотойгоор дэлгэрсэн мэргэ

Шооны мэргэ. Зургаан талтай ясан ба зассан модон шоогоор мэргэлнэ. Шооны мэргэ нь олон янз. “Маанийн шооны мэргэ” нь Жанрайсэг бурханд залбирч, маанийн зургаан үсэг бүхий нэг шоо орхиж мэргэлнэ. Гонбын шооны мэргэ нь 1-6 нүдтэй шоо орхиж мэргэлнэ. Гонбын шооны мэргэний залбирдаг бурхан нь Махагал юм. “Лхамо-ийн шооны мэргэ орошивой” сударт Цогт охин тэнгэр ба Балданлхамо бурханд залбир. Улаан харганаар цагаан, хар, хөх шоо урлаад дээд ба доод талд нь 1 ба 5 нүд, бусад дөрвөн талд нь 2, 3, 4, 6 нийт 21 нүд байрлуулж шоо буулган хэрхэн тайлж хэлэхийг заажээ. Шооны мэргийн судруудад айл гэр, олз омог, дайсан, өвчин, наймаа, аян зам, эрэл зэргийг мэргэлээд, хэрхэн сэргийлэх арга заслыг дурдсан байна.

Зоосны мэргэ. Монголчуудын дунд “Ганц сохор зоосны мэргэ”, Гурван зоосны мэргэ”, Таван зоосны мэргэ”, “Есөн зоосны мэргэ”, “Гэсэр Богдын 12 зоосны мэргэ” гэх мэт зоосны мэргэ дэлгэрчээ. Эдгээр судрууд өөр өөр арга, тайдал, хариулга, засалтай.

Эрхиний мэргэ. Мэргэлэх зүйлээ эрхэндээ шившээд, зүүн гарын эрхий хурууг дөрөв ороож тайлаад, хоёр талаас нь зургаа, зургаагаар тасалж, хэд үлдсэнээр нь шинжинэ.

Мэргэн самсай. Энэ нь ойрад лам нарын дунд өргөн хэрэглэдэг тод үсгээр бичсэн мэргэний судар юм. Судрын хуудас бүхэнд утас зүүсэн байна. Мэргэлэгч нь мэргэний тарни уншаад мэргэлэх зүйлээ судартай шившиж, мэргэлүүлэгч хүнээр тэр утас бүхий судрын хуудсыг татуулж мэргийг шинжих тайлна. Энэ сударт буян хишиг, өвчин эмгэг, олз омог, эрэл сурал гэх мэт бүхний үүдэн гарах шалтгаан, сайн муу үйл, муугаас сэргийлэх арга заслыг заасан байна.

Ховлог. 41 ба 21 чулуугаар мэргэлнэ. Ялангуяа казах, ойрад нарын дунд өргөн дэлгэрсэн мэргэ юм. Баруун аймагт бол дан бараан, дан цагаан өнгөтэй чулуу эсвэл дөрвөлжин хэлбэртэй чулуун давсиг ховлогт ихэвчлэн хэрэглэдэг. Ховлогийн чулууг хүн гишгээгүй ариун дагшин 41 газраас түүх авбал мэргэний хүч сайн гэж үздэг. Мэргэлэхийн өмнө “Ум араба за на даа” тарнийг уншаад мэргэний чулуундаа шившинэ. 41 чулууг 9 нүдний “толгой”, “сав”, “хөл” хэсэгт байрлуулна. Баруун гар тал нь “өөрийн тал”, зүүн тал нь “хүний тал” болно. 41 чулууг баримжаагаар 3 хэсэг болгоод, хэсэг бүрийн чулуунаас 4, 4-өөр таслан авч, үлдсэн чулууг “толгой хэсэг”-т өрнө. Толгой хэсгийн чулууны тоо ямагт 9 ба 5 бууна. Өрөөд үлдсэн чулууг нийлүүлж дахин гурав хуваагаад 4-өөр таслан авч “сав хэсэг”-т өрнө. Үлдсэн чулууг мөн адил таслан “хөл хэсэг”-т өрнө. Дараа нь нүдэнд өрсөн чулуунууд 3 ба 4 байгаа бол түүнээс тус бүр 2-ыг аваад үлдсэн чулуун дээр тайлж уншина. 41 чулууны мэргэ нь 64 буулт (хувилбар)-тай. Мэргэнд буултаас шалтгаалан хүн алив аян замын явдал, эрэл сурал, олз омог, ажил үйлсээ зохицуулна.

Гурав. Мэргэ төлгө тавих онцлог

Аливаа мэргэ төлгийг тавих арга, буулт, түүний тайллыг шинжин үзэхэд хэд хэдэн нийтлэг онцлог байна.

а/ Мэргэлэхийн өмнөтгөл үйлдэл;

- Мэргэлэх хэрэглэгдэхүүндээ амь оруулж “Аравнайлах зан үйл”-ийг хийнэ.
- Мэргэ тус бүрд шүтэн залбирах Бурхад байна.
- Мэргэ буулгахын өмнө “Мэргэний тарни”, эсвэл мэргэ тус бүрд зориулсан тусгай “тарни” уншина.
- Залбирал ба шившлэг. Тухайн мэргэлэх зүйлийн талаар үнэн зөв мэргэ буухыг “залбиран” амандаа 3-9 удаа “шившиж” мэргэний хэрэгсэл рүүгээ үлээдэг.

б/ Мэргэлэх арга

- Мэргэндээ шингэх буюу энергийн холбоо үүсгэх. Мэргэлэх гэж байгаа зүйлдээ анхаарлаа бүрэн төвлөрүүлж гаднын нөлөөнөөс ангид бусдын нөлөөнд автахгүй байж, мэргэний зүйлдээ гүн итгэх. Ингэснээр мэргэч-мэргэний хэрэгсэл-мэргэлүүлэгч гурвиин хооронд далд энергийн холбоо үүсж, мэргэний хариулт үнэн зөв байх магадлал өндөр байна.
- “Мэргийн хэл” буюу мэргийг тайлж унших. Мэргэ бол таамаглах, магадлах ухаан учраас мэргэ худлаа буудаггүй, гагцхүү мэргэнд буусан тохиолдлыг бусад холбоос, буулттай харьцуулж зөв ойлгож, зөв тайлж уншихад түүний үнэний хувь оршиж байдаг.
- Мэргэлэх чадвар ба зөн билэг. Энэ нь хүний зургаа дахь мэдрэхүй буюу зөн билэгтэй холбоотой байдаг байна.

в/ Мэргийн хариулга ба засал. Мэргэ төлгийн сударт зааснаар түүний буултаас шалтгаалан муу буултыг хэрхэн ээрүүлж сэргийлэх, ямар хариулга, засал хийхийг зааж өгсөн байдаг. Үүнд мэргэ төлгийн эцсийн үр дүн, ач холбогдол оршино.

г/ Мэргэ төөрөх. Мэргэ үнэн буухаас гадна бас төөрдөг. Энэ нь хэд хэдэн шалтгаантай гэж үздэг. Тухайлбал;

- Үдээс хойш мэргэ тавих;
- Нэг асуултаар олон дахин үзэх;
- Тарни, шившлэг, залбирал, итгэл үнэмшилгүй байх;
- Мэргэ хэтэрхий сайн буувал “мэргэ цайрах”, “шооны нүх цайх” гэгч болно. Энэ үед мэргийг цаашид тавьдаггүй.
- Бодит байдлыг өөрчилснөөс; тухайлбал, малгайгаа буруу харуулж өмсөх, эрэгтэй хүн эмэгтэй хүний хувцас өмсөх, дээл хувцасны энгэрийг буруу харуулах, гутал, морины тах мэтийг буруу харуулах зэрэгээс мэргэ төөрдөг.
- Мэргийг хулгана өдрөөс бусад өдөрт тавина. Учир нь хулгана хоёр шүтдэй, бас харанхуй нүхэнд амьдардаг тул энэ өдөр мэргэ татдаггүй, мэргэлэгч хүнд муу гэж үздэг байна. Түүнчлэн тухайн хүний био хэмнэлтэй холбоотойгоор “час өдөр” мэргэлүүлэхийг хориглодог байна.

д/ Мэргэ ба мэргэлэх хэрэглэдэхүүн

- Мэргэ зөв тайлж уншдаг, муу зүйлээс сэргийлэх арга заслыг зааж өгдөг эсвэл заслыг хийж чаддаг, мэргэнд гаршсан хүн мэргийг тавина.
- Мэргэний судрууд хувилбартай байна.
- Мэргэ тавихад дал, шагай, эрхи, шоо, зоос зэрэг олон төрлийн эд зүйлийг хэрэглэнэ.
- Мэргэний хэрэгслэлийг ут саванд хийх, хадагт ороох, сударлах зэргээр нандигнан хадгалж иржээ.

Ном зүй

- “Төгс цогт охин тэнгэр Лхамын шооны мэргэн төлгө орошивой” судар
- “Есөн зоосны мэргэ орошивой” судар
- “Лхамо-ийн шооны мэргэ орошивой” судар

- "Гонбын шооны мэргэ орошвой" судар
- "Маанийн шооны мэргэ орошвой" судар
- "Эрхиний мэргэ орошивой" судар
- "Мэргэн самсай хэмээх судар орошивой"
- Хүрэлбаатар Ж. 41 чулууны мэргэ. УБ, 2015
- Очирбат Д. Хорин төлгө. УБ, 1992
- "Дал" сонин

The Mongols' cult of Jarun Khashor (Bodnath Stupa) and its architectural replicas in Mongolia

Isabelle CHARLEUX

French National Centre for Scientific Research (CNRS),
Groupe Sociétés, Religions and Laïcités (GSRL)

This paper aims at understanding when and why the cult of the stupa of Bodnath (Tib. Bya rung kha skor, Mo. Jarun Khashor) developed in Mongolia.

Some Buddhist Mongols who undertook pilgrimages to Central Tibet in the 19th and 20th centuries also visited Nepal and especially worshiped the Bodnath Stupa. The translation into Mongolian of a famous guidebook to Bodnath, known in both printed and manuscripts versions, attests of the importance of this cult. In the 18th and 19th centuries, architectural replicas of the Nepalese stupa were built in Mongolia (including one in Inner Mongolia), probably to create surrogate pilgrimages to Bodnath.

In addition, *thang-kas* and amulets depicting the Bodnath Stupa along with a Tibetan prayer were widely printed in Mongolia, and references to Bodnath are found in Mongolian poems and songs.

Išdorj Bajar (Teacher "E")'s contributions to contemporary educations in Mongolia in the early 20th century

B. CHINZORIG

Buryat State University, Russia

Biography, activities

Some researchers think that Išdorj Bajar was born in Örgö (Urga), while others think that he was born in Buryat's Orongoi. However, it was noted down in the "Convict's testimony" that he gave during investigation related to his defamation of false political affair in 1938, that Išdorj Sanjiyevič Bajar was born in Orongoi in the Selenge region of the Buryat-Mongolian Autonomous Republic in 1899, and graduated from Orongoi primary school and Chita secondary school.

The October Revolution in 1917, had large influence on the young teacher, Išdorj Bazar, also it shaped his leftist democratic orientation that he became active in social and political participation. After the October Revolution, he was engaged to participate in the National Democratic Revolutionary Movement in Mongolia, where the People's Revolution replaced monarchy, which formed historical condition for him to modify social and mental life of the Buryat and the Mongols, who are with the same ethnic origin. Researcher B. Šagdarjav mentions the following about Išdorj:

"... with the help of the head of Oriental Secretariat in Comintern in the Irkutsk, B. Z. Shumyatski, to acquaint Mongolian revolutionists was the beginning of joining his destiny with Mongolia, and its people. Buyannemekh. S. and Ishdorj. B. was working in the press council when Mongolian revolutionists published newspaper "Mongolia's truth" in November, 1920, in Irkutsk, also he was working as a translator for Mongolian delegates in The First Congress of Oriental Workmen in January, 1922, in Moscow, and interpreter for Lenin..."

On 20 August 1920, the Mongolian delegates D. Bodō and X. Čoibalsan was included in the colleague establishing conferences of Mongol-Tibetan group of Oriental People's Division in the Siberian Bureau of the Central Committee of All-Union Communist (Bolsheviks) Party. During this conferences, Mongol-Tibetan group colleague was established and appointed E. Rinčino as a director. Also, on 17 November 1920, the Mongol-Tibetan Council conference, directed by E. Renčino, made a decision that:

Firstly, Open military-political school for Mongolians, and assign Danchinov, B. S. Išdorj to develop the school program

Secondly, Appoint Tsryenjapov and Išdorj to do advocacy work for the enrollment of the students

B. Išdorj had written and published a 19 chapter book in 1922 entitled *Handbook of Humanity and Revolution, People's Party and Polity Development*, which was considered extremely valuable and rare book at the time because of its disclosure of political concerns such as the development of human society, politic systems and its forms, aggressive and or freeing war etc. In 1922, B. Išdorj started to work in The Institute of Scripture, and worked in education sector by the order of the school department.

Also in that year, during the 33rd conference of the People's Government, the resolution to establish a "Teacher training school" in the capital city was approved, which resoluted to train 20 youths, who knew Mongolian script, for four months, to open a primary school hall. Išdorj had worked in this primary school as a translator until he became actively involved and worked in the establishment of the first secondary school of the People's Government in the capital city in 1923, which he became the first principal of following school. During the White Moon (Lunar New Year) in 1923, a secondary school training class was established with 40 students. The first principal of this school was B. Išdorj, followed by Cewegjāw Cerendorj, Byamba Rinčen, and Čamijan who worked as principals. In 1924, Badrax had worked as a principal of the secondary school, which gave lessons in that very year with 75 students.

B. Išdorj organized numerous activities for instance the development of new systems in training, improving teaching workforces and availability of textbooks during the time he was appointed as a secondary school principal. Many Mongolian teachers and Buryat intellectuals such as J. Cewen, E. Batxan, D. Cewegjaw, have carried out the burden of developing the education of New Mongolia that many Buryat teachers who understand and values the wisdom of these intellectuals, had worked together to present inestimable contributions to the contemporary educations development in Mongolia.

In 1925, Išdorj was appointed as an advisor to the establishment of the Ministry of Education, while he was simultaneously working as a specialist of teaching methods, when he was working at the Institute of Scripture. He was very good at Russian, French, and German as he compiled numerous textbooks from these languages dedicated to his students. For example: he translated and published textbooks such as part 1 of "Natural Sciences", "Air, Water and Land" (196 pages), and part 2 and 3 of the following book "Botany" (224 pages) and "Human Anatomy and Physiology"/63 pages/ in 1931, also "Zoology" (144 pages) etc.

While doing the translation of foreign books, B. Išdorj also focused on writing Mongolian books and textbooks, including didactic books such as "Learn first, then teach", 2nd book of "Reading Literacy" in 1930s, and philological books such as "Mongolian grammar", which are considered as major works of linguistics by scientists and researchers.

The number of people who wrote textbooks had increased; also the quality and availabilities of textbooks had improved with the support of teacher B. Išdorj, who was working as a chief of the technical department of Ministry of Education in the Mongolian People's Republic. These facts are justifying his merit to educational achievements of Mongolia.

About his appointment to Germany:

On 8 November 1924, the First National Congress acclaimed "... to evaluate and enroll the exact number of people who should be educated in school, and to coordinate teachers housing and supplies from obliged authority, beforehand", and also "... support and educate the students with any ideology of domestic or foreign education setting" after discussing the reports of Ministry of Education. Mongolian students had been educated in Leningrad, Moscow, and Irkutsk according to this resolution. Furthermore, on 1 January 1926 (in the 16th year of the Bogd xan's reign), ambassador Buyančülgan of the Mongolian People's Republic in Soviet Russia, had notified in a petition that it decided to enroll 15 students per schools in Germany and France, to the Government and the Ministry of People's Education.

Therefore, the Government assigned minister Erdenebatxan of Awareness Ministry of People, and teacher Awirmed to properly bring the students to these two countries. For this short period, Išdorj was appointed as a minister of the Ministry of People's Education temporarily. Then, minister Erdenebatxan arrived from Germany and France on 25 November, and had reported the following to the Government on the 30th of following month, 1926, saying: "... The nomination of Demchig Buddari /citizen of Cagān Owō, Dornod/, who is studying in Berlin, Germany, as a head of the students resided in Germany and France is complicated because he said that he cannot carry out both studying and conducting, so he asked for the replacement by someone else to become the head. Therefore, I decided to appoint Išdorj, who is the principal and a teacher of the secondary school, as a head of the students in Germany and France, that he would be useful for the time we'd establish a university later..."

After that, teacher Išdorj who was fluent both in German and French was appointed to conduct the students in Germany and France on 2 December 1926, according to the 11th article of the 234th governmental resolution. The Ministry of Foreign Affairs afforded the diplomatic passports for teacher Išdorj and his family, for the entrance into these countries.

Išdorj took care of the education and life of the students while doing the work of sending essential materials that he ordered for Mongolian culture and education, in Germany and France. For example he wrote to the Ministry of People's Education the following in 1927 "... sent 11 boxes of Mongolian character typewriters, and in July, sent 18 boxes of maps..." Also teacher Išdorj wrote to the Ministry of People's Education the following: "... student Natsagdorj and Pagmadulam are enrolled in the class of Eastern culture in a school next to the University of Leipzig. They take the lessons of philology and history of Mongolia, but eventually they need secondary school graduate certificates for the submission of the university. Regarding this reason, do submit these certificates in German and in Mongolian..."

Teacher B. Išdorj published several articles about Mongolia, and collected some materials of Mongolian studies in Europe, also printed the maps of Mongolia during the time he was working in this country. He had also written a German-Mongolian dictionary (248 pages). Respected scholar B. Rinčen stated about this dictionary that "... our State Library possesses two European-Mongolian unpublished dictionaries written between 1928–1929 by teacher Išdorj. He offered them to the Institute of Scripture, and these manuscripts are still stored in the library." Teacher Išdorj had compiled many research and literature books, while translating and publishing textbooks.

For instance he compiled about ten literature books including *The Communist Manifesto* and Part 1 of *The Capital*/by Karl Marx, *Socialism and Religion* by Vladimir I. Lenin, *Prisoner in the Caucasus* by Leo (Lev Nyikolayevich) Tolstoy /1935/, a socio-political book *The French Revolution: A History*with S. Buyannemex, *How the Steel was tempered* by Nikolai Ostrovsky /1937/, *My Universities* by Maxim Gorky. In 1928, Išdorj and Gombojaw /wise count/ copied the booklists, which were published in European languages about Mongolia, and submitted it to J. Cewen, which indicates that scholars at that time worked with deep belief and enthusiastic heart to develop Mongolian studies.

Išdorj had written a request his wish to return to Mongolia, to the Ministry of People's Education, on 28 March 1927, saying that "... I have sent 29 students to Universities and schools who came here in May. Also, I became ill due to complications from not fitting in this country's water and climate which caused me to have emotional distress. Because of it I can no longer do the obligated work here that I have no other choice but to return. So I'm writing this letter to Ministry of People's Education, asking a favor to appoint someone else on this position considering my condition..." . He had arrived to Ulānbātar in 1929. After his arrival in Mongolia, he was elected as the member of the Institute of Scripture at the 50th joint conference of the Party Central Committee and the Central Commission of Inspection in December, 1930.

In 1935, he was appointed as the manager of the Ministry of People's Education Press, where he edited and published the magazine *Cultural Struggle*, which included important articles about training and teaching theories and methods such as "Notes

of Teaching Methods", "Work Attitude", "Improving the teaching for school kids, and availability of books and notebooks", and "About tutoring" etc.

The Mongolian Government had appreciated and respected the works of this man, who was the first principal of primary and secondary schools of Mongolia, for his valuable contributions in the establishment of the first primary and secondary school of the People's Government, and also his efforts to spread awareness and education for people: the government had awarded him with the "**Order of the Red Banner**" respectfully.

Respected teacher "E", Bajar Išdorj had worked in Mongolia for 16 years, and accused of false political affair that was taking place across Mongolia in 1936, he was convicted with clauses 58.1 and 58.8 of the Criminal code of the USSR. Afterwards, he was transferred into the Military Colleague of the Supreme Court of the following country, and was jailed in "Butyr" jail on 28 December 1938. In 1958, the Supreme Court of the USSR fully acquitted B. Išdorj after reviewing other relevant testimonies and factual documents, who was arrested on the basis of false political affairs at that time.

Thanks to this intelligent, humble scholar, Bajar Išdorj many substantial changes have been made to the culture and education of Mongolia that guided contemporary education to develop into new level is a historical truth that even at this time his great affairs are still being remembered.

References and guide books

- National Central Archives of Mongolia's documents
- Šagdar, Š. – Batsaixan, B.: *History of Mongolian education*. Ulānbātar 2009.
- Oyuntungalag, A.: *Mongolian Buryats*. Ulānbātar 2004, 2008.
- Cecegmā, J.: *Buryat intellectual's historical role in the Mongolian Renaissance*, Ulānbātar 2013.
- Rinčinova, O. S.: *Mongolian Buryats*. Ulan Ude 2013.
- *Study of Buryatia* Vol. II., 2009.

Сарьдагийн хийдэд явуулсан малтлага судлагааны урьдчилсан үр дүн

С. Чулуун

Шинжлэх Ухааны Академийн Түүх, археологийн хүрээлэн, Улаанбаатар

Төв аймгийн Эрдэнэ сумын нутаг Хийдийн Сарьдаг ууланд оршиж буй "Сарьдагийн хийд" хэмээн нэрлэгдсэн сүүрийн туурийг манай судлаачид Халхын Өндөр гэгээн Занабазар 1654 оноос бариулж эхлэн 1680-аад үндсэндээ бариулж дуусгасан Халхын шарын шашны төв Рибогэжайганданшадублин (Төгс баясгалант Номын Их хүрээ) хийд мөн хэмээн үзсэн нь түүхэн бодит үндэстэй юм.

ШУА-ийн түүхийн хүрээлэн "XVII зууны монголын хотууд" төслийн хүрээнд Сарьдагийн хийдийн түүрт 2013–2014 онд нийт 8 хэсэг газар малтлага судалгаа явуулж том, жижиг бурханы бүтэн болон хагархай хэсгийг илрүүлэн олсоноос гадна баатар эрийн бүрэн хэрэгсэл болох хуяг, дуулга, илд, буу, дөрвөн хөлтэй тулга, түүний дээр тавиатай байсан хүрэл тогоо, алх, дөш, жадны гилбэр илрүүлсэн байна. Дээр өгүүлсэн дуулга, илд, хуяг, тогоо, тулга зэрэг нь нэг дороос бөөн байдалтай илэрсэн нь зориуд зохион байгуулалт, дэгтэй тахилын чанартай бололтой.

Мөн барилгын дотоод чимэглэлд зориулж хийсэн шавар эдлэлүүд, олон төрлийн шавар бурхан, нимгэн мөнгөн дээр сийлж хийсэн бурхан зэрэг нь Өндөр гэгээний урлагийн өөр нэгэн шинэ төрөл болох юм.

Мөн хийдийн дам нурууны модон дээр хийсэн шинжилгээ, малтлагаар илэрсэн шатсан мод, дахин шатаж хэлбэрээ алдсан жижиг бурхан, дээврийн ваар зэрэг нь сурвалжийн мэдээг батлах боломжтой аж. Малтлагаар илэрсэн мөнгөн 2003 XVII-XVIII зууны үеийн түвшдийн зоос бөгөөд Непалд цутгагдсан байна.

Соёмбо: монголчуудын сэтгэлгээний код болох нь

Г. Чулуунбаатар

Монгол Улсын Шинжлэх Ухааны Академийн Философийн хүрээлэн, Улаанбаатар

Соёмбо бол нэг талаас монголчуудын бичиг соёлын түүхийн дурсгалд хамаарах бичиг үсэг, нөгөө талаас монгол хүний соёл, сэтгэлгээний онцлог, далд нарийн утгыг хийсвэрлэн хурааж илэрхийлсэн бэлгэдэл-тэмдэг мөн. Иймээс түүнийг түүх, соёл судлал, сэтгэл зүй, философиийн зэрэг олон талаас нь нягтлан судалж, тайлж тайлбарлах боломжтой.

Энэхүү товч илтгэд "Соёмбо"-ыг монгол хүний сэтгэлгээний онцлог хийгээд түүний олон төрөл, хэлбэрийн гүн нарийн утгыг хийсвэрлэж хураангуйлсан цогц бэлгэдэл-тэмдгийн код болох талаас нь хөндсөн зарим нэг санааг судлаач мэргэдийн хэлэлцүүлэгт оруулахыг эрмэлзсэн болно. Дэвшүүлэх санаа нь дараах хэдэн чиглэлтэй. Тухайлбал,

СОЁМБО бол:

- Монгол хүний иргэнлэг сэтгэлгээий: тухайлбал, философиин, космологийн, домгийн, бэлгэдэхүйн, аж ахуйн, тооны ухааны, гоо сайхны, ёс суртахууны зэрэг сэтгэлгээний төрлүүдийн гол гол дурслэл-тэмдгийн цогц бэлгэдэл
- Монголчуудын уламжлалт бөөгийн болон бурханы шашны сэтгэлгээ, ёс заншил, сүсэг бишрэл, итгэл үнэмшил зэргийн дурслэл-тэмдгийн бэлгэдэл
- Төр ёсны үзэл санаа, улс орны тусгаар тогтолц, бие даасан байдлыг тусгасан төр-улсын бэлгэ тэмдгийн сэтгэлгээний дурслэл-тэмдгийн цогц
- Монголчуудын сэтгэх бясалгах арга, сэтгэлгээний логик хэлбэржилтийн давтагдашгүй онцлог шинжийн илэрхийлэл гэсэн гол санааг дэлгэрүүлэн авч үзэх болно. Илтгэлд дэвшүүлж буй санаа, дүгнэлтүүд нь "соёмбо"-д холбогдох хязгаарлагдмал мэдээлэл, сурвалжид /одоогоор бидэнд олдсон сурвалж хэргэлгэдэхүүн, тайлж тайлбарласан эрдэмтэн мэргэдийн тайлбар сэлтэд/тулгуурласан эргэцүүлэл-таамналын шинжтэй болно. Иймээс илтгэлийн төгсгөлд соёмбын талаар цаашид нарийвчлан судлууштай зарим зүйлийн тухайд саналаа хэллээ.

Yoga of the Hevajra

CSER Zoltán

Eötvös Loránd University, Department of Mongol and Inner Asian Studies
Dharma Gate Buddhist College, Budapest

It is said in the Crystal Mirror (*grub mtha' shel gyi me long by Thu'u bkwan blo bsang chos kyi nyi ma* 1737 – 1802): „After Sapan passed away Phakpa bestowed the Hevajra initiation on the Mongolian king Kublai (1215–94), so he was given the rank of Dishi or Imperial Preceptor. As offering for the initiation, he was offered thirteen districts in Tibet”.

In our short presentation we will focus on the theme what it means to be initiated into Hevajra tantra according to the Sakya Lamdre (*lam 'bras*) tradition and also would say some words about the connected practices with the help of an interesting text that was found in 2005 in the Imperial Treasury in Peking and describing the yoga of the Hevajra. This gives rise to the next question, whether the Khan and His consort could really practice this tantric methods or not.

First we try to see the place of a tantra in the context of Buddhism according to the primary sources and in the sense of the connected methods. When we talk about tantras according to the Tibetan system belonging to the new translation period, there are usually rendered into four classes, among them the Hevajra is considered to be part of the Highest tantra class, the Anuttara tantras. Among Anuttara tantras it is considered to be a Mother tantra. To understand the place of this particular tantra we can much easier understand the connected practices. Although till today the tantric methods are kept in secret, more and more works are translated and published in this field. The above mentioned book connected to the *lam 'bras slob bshad* literature published in Peking is a rare example of this.

Present-day restoration of temples and monasteries: Choijin Lama Temple Museum

D. DASHDULAM

National University of Mongolia, School of Social Sciences,
Department of History, Ulaanbaatar

Choijon Lama's Temple Museum is one of the historical monuments that occupy a significant place in Mongolia's history, religion and cultural heritage. The temple itself is located in the center of Ulaanbaatar and, along with the Bogdo Khaan's Winter Palace museum, Geser temple and Gandan monastery, remains one of the few objects that recount a more than a century-long history and feasts the eyes of foreign and domestic visitors.

In my report, I would like to touch upon the issues related to the current condition of the Choijon Lama Temple Museum, and how restoration works are being conducted. But before talking about restoration works, I would like to mention a few words about the history of this Temple. The reason this Temple, which is the depository of guardian spirits of our state and religion, attracts the attention of many is that it belongs to Choijon Luvsankhaiduv, the state oracle in charge for protecting the state and religion from heretics, and younger brother of VIIth Bogdo Khaan. In Mongolia's history, he was the only oracle born to protect the state and religion.

Luvsankhaiduv has moved to Khuree in 1874 when his elder brother was pronounced Mongolia's VIIth Bogdo Jibzundamba Khutugt, and lived until 1918.

There are actually no facts about Luvsankhaiduv's childhood. It is believed that Yonzon khamba Nomun khan Baldanchoimbol from Ikh Khuree (teacher of VII and VIII Bogdo) and Choijon Setev from Tibet were his teachers. Choijon Lama Luvsankhaiduv mainly practiced such guardian spirits and Naichung, Zemer (Dizimur, Zimer, Zimar, Zemir), and Shug (Dorj shugden).

The history says that Choijon Lama Luvsankhaiduv built and owned two temples intended for holding assemblies and rituals of contacting the spiritual world.

The first temple was called "Puntsogpandalin" (built in 1890) and the second - "Zankhan" or the "land of the ferocious" (built in 1904–1908) and known as the Choijon Lama Temple.

The present Choijon Lama Museum consists of the Yangpai wall, Makhranz temple (Four Great kings), Central Hovel-shaped Gate, the Hovel-shaped Gate of Honor, the Main temple, the part with 16 columns, Gonkhon, Zankhan and Zuu temples, Yadam temple, Puntsogpandalin, Ger sanctuary, Tugdam, western and eastern gates.

After the death of its owner, until 1936, Choijon Lama Temple held assemblies behind closed doors and was isolated from the public. During the period of political repression, the Temple was closed as other temples and monasteries, and suffered notable damages. However, compared to others, the damage incurred was considerably less.

In 1941, Choijon Lama Temple was taken under special protection and was locked during the period between 1942 and 1960. The first Temple restoration works were launched in 1960–1961, while in 1972, they established the working group on studying the historic architecture and organized works for registration, preliminary studies, mapping and determining actual margins.

For the first time, national engineers took part in the restoration activities alongside with Chinese engineers. While conducting the restoration works, they made efforts to keeping strictly to the concept of "revival and restoration".

They revived the whole complex, including the interior and exterior of Choijon Lama Museum's Makhranz temple, Main temple, Tsogchin temple, Yadam, Zuu and Undur Gegeen's temples, the surrounding wall, the Yangpai wall, and installed lighting. The restoration continued from mid-1960-s to mid-1970-s.

In 1982, they installed a lighting and fire alarm system in accordance with the design prepared by Soviet specialists headed by electrical engineer A. N. Lesovoy.

In 1988, they conducted the paint works of the surrounding wall and pillars, while in 1991, ceramic roof pieces of the Zuu temple, four gates, the Hovel-shaped Gate of Honor and the surrounding wall have been replaced.

There were practically no restoration works conducted in the following 20 years, and only in 2013, they started works on reviving the wall surrounding the temple. Unfortunately, restoration works evoked strong negative approach by the public and ordinary citizens as they failed to follow minimum requirements and restoration standards.

There is an opinion that this time, the restoration work has significantly downgraded the value of the unique temple, and moreover, put a big question mark to future existence of this historic and cultural monument. The reason for saying so is that for no reason, all ancient (more than a century old) burnt blue bricks have been replaced with cheap Chinese-standard modern-day bricks. There was no need in such replacement at all.

Despite the fact that information was disbursed through press and social media, and that the Mongolia's Culture Minister was immediately notified about the situation, no one, including the Museum administration, the minister or the ministry, made efforts to take proper measures.

It is expected that restoration works will continue and further cover the temples, in the first place - the Main temple where Choijon Lama used to contact the spiritual world. And again, it is certain that new problems and uncertainties will appear before the implementers, and cause new doubts among the public. Who is to conduct these works, what materials will they use, who will advise them - these and many other questions are still to be answered.

The Choijon Lama Temple is a unique and valuable monument of the Mongolian history and culture of the end of the XIX century - beginning of the XX century, and moreover, it is considered as one of most distinctive monuments of the Buddhist religion, particularly on the Asian continent. Therefore, it would be most appreciated if scholars and researchers from around the world pay attention to the restoration of this exclusive site related to history and religion.

Remarks on contemporary Buddhism in Inner Mongolia

Marie-Dominique EVEN

French National Centre for Scientific Research
(CNRS, Groupe Societes, Religions, Laicites), Paris

Since the end of the Manchu Qing dynasty Mongols in Inner Mongolia have followed a distinct historical path from the one experienced by the Mongols in the MPR. This has deepened the gap that had developed between the two main regions under the Manchus. Mongols in Inner Mongolia have, like their Northern cousins, suffered wide destruction of their religious traditions and cultural heritage, followed likewise by a revival of religion in recent decades. These events, however, took place according to a different calendar and in a specific way, owing among other things to the minority status they have been given in the modern, Han-dominated, Chinese nation-state, and more generally to the various types of restrictions imposed on religion by the successive Chinese governments. Based on some observations and interviews during a field trip made in the fall of 2014, this paper will present preliminary remarks regarding features of Buddhist monasteries and religious practices in Inner Mongolia, such as: the functioning of monasteries, monastic training and exchanges, reincarnations and the question of their recognition by the authorities, changes in the attendance and use of Buddhist sites, Chinese tourist trade around the religious sites. These elements will be put in perspective with the very different environment in which Buddhism has been restored in post-transition Mongolia, in particular concerning the relations with the state and the emergence of a more active role of women in Buddhism.

Монголын шашны ба иргэний боловсрол дахь буддын гүн ухааны сургалтын ялгаа

М. ГАНТУЯА

МУИС-ийн Философи, Шашин судлалын тэнхим, Улаанбаатар

ХХ зуунаас өмнөх Монгол дахь буддын гүн ухааны Чойрын дацан сургуулиудад Билгийн хөлгөний сургалт нь доод, дунд, дээд гэсэн үндсэн турван ангид нийт 13-14 жил суралцаад Жүдийн дацанд дэвшин орж мөн 10-15 жил суралцаж Буддын гүн ухааны оргилд хүрдэг байжээ.

1990-ээд оноос хойш Монгол дахь шашны сургалт болон шашин судлалд чанарын өөрчлөлт гарснаар эдүгээ Монголд Буддын гүн ухааныг шашны болон иргэний их, дээд сургуулиудад ялгаатай хөтөлбөрөөр үзэж байна. МУИС-ийн Буддын гүн ухаан судлалын хөтөлбөрт Чойрын таван ботийг тусад нь биеэ даасан хичээл болгон үзэж судалж байгаа ба сургалтын зорилго нь "Буддын гүн ухаан судлаач" бэлтгэхэд чиглэж, бакалаврын 4 жил, магистрын 2 жил, докторын 4 жил, нийт арван жилийн сургалт явагдана.

Сүүлийн үед Буддын гүн ухааныг уламжлалт ба орчин үеийн аргаар судлах, суралцах хоёр аргазүйг хослуулан хэрэглэх оролдлого иргэний боловсролын талаасаа ч, шашны боловсролын талаасаа ч хийгдэж байгаа учраас энэ хоёр боловсрол нийлж нэгдэх чиг хандлага улам бүр ажиглагдаж байна.

Enemies or Allies? – The image of Mongolians in Tibetan prophetic literature and historical sources

GELLE Zsóka

Budapest Centre of Buddhist Studies, Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest

There are several prophetic texts attributed to Rigzin Gödem (1337-1408), the founder of the Northern Treasure tradition (*byang gte*) of the Nyingma School, which describe the Dark Age, the end of our era, when Buddhist practitioners are urged to leave for Hidden Lands in the southern slopes of the Himalaya, because in Tibet the Dharma degenerates, morals are in decline, society becomes dysfunctional, and Māra's army roam the country killing people and destroying monasteries. These prophecies are included in the collection called *The Future Prophecies and Biographies of the Northern Treasure School* (*Byang gter lugs kyi rnam thar dang ma 'ongs lung bstan*. 1983. fs. 598. Gangtok: Sherab Gyaltsen and Lama Dawa). It is widely accepted by later

Nyingma sources, that Māra's army in these prophecies refer to different Mongolian troops, which came to Tibet as the allies of the Gelukpa School in the 17–18th century, to help to consolidate the political power of the Dalai Lamas.

The aim of my presentation will be to explore how Mongols are seen in Rigzin Gödem's prophecies, which reflects a general Nyingma attitude of the time, and by looking at some Tibetan historical sources, investigate the nature of Mongolian-Tibetan relationships in the 17-18th century – especially those of Dzungars and Qoshot Mongols. I am hoping that by this investigation a bit more light can be shed on the meaning of these prophecies and see how in this formative era of Tibetan history certain schools were favoured while others suppressed, which might explain why these prophecies gained popularity in certain circles, making people start looking for Hidden Lands.

Монголын бурханы шашинт номч эмэгтэйчүүд – “Эрт, эдүгээ, ирээдүй”

ГҮНЗЭ ЧИМЭД

Ханд нинжуд төв, Улаанбаатар

Монголын бурханы шашины түрүү дэлгэрэлтийн үед Монголын номч хатад бурханы шашинд оруулсан хувь нэмэр түүхэн сурвалжыг судар номд цөөн бус тэмдэглэжээ. Шашин соёлыг хөгжүүлэх, нийгмийн соён гээзэрүүлэхэд шашины үйл хэрэг болон өршөөл нигүүлслийг бий болгоход хаад, ноёдын хатад, эхчүүд ихээхэн үүрэгтэй байсан.

Дарь эхийн хувилгаад, хандмаа нар шашин номын агь тарнийн ёсанд гүн боловсорч уншлага зан үйл тарнийн шид хүчээр олны тусыг үйлдэж байжээ. 19-р зууны үед Дондогдулам хатан эмэгтэйчүүдийн бурхны номд суралцаад дугана сүм байгуулнаар эмэгтэйчүд тэр үеэс эрдэм номд хөтлөгдхө суурь тавигдсан.

Өнөө цагийн монголын бурханы шашилтуудын дунд хандмаа, эгэл бүсгүйчүүд эрдэм боловсролд улам шамдаж, ани наар сахил санваарыг ариунаар сахих, ном судар орчуулах, бясалгат, зан үйл, эрдэм шинжилгээ, бүтээл туurvilaар хүчин зүтгэж байна.

Энэ нь монголын эмэгтэйчүүд бурханы шашины нандин сургаал болох хамаг амьтныг энэрэн нигүүлсэх ариун номыг сүслэн бишрээд зогсохгүй түүнийг тунгаан ухаарч аж амьдралд ёс журам болгон баримтлан, үр хойчдоо буюн нүгэлийг авах гээхийн ухаанаар хүмүүжүүлж шашины урт удаан хөгжлийн явцад дагаж мөрдөх зарчим болсон байна.

29 bölge-tü mongol «Altan gerel»-ün targalta jiči tegün-ü törül anggilal-un tuqai

Altan KHASBAATAR

Centre for Mongolian Studies, Inner Mongolian University
Seminar für Turkologie und Zentralasienkunde, Georg August Universität, Göttingen

29. **وَيَقُولُونَ يَعْصِمُونَ** «سَقَمُ الْكَوَافِرِ» مِنْ سَقَمِ الْكَوَافِرِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ سَقَمِ الْمَلَائِكَةِ

جعفر عباس

وَهُدْوَهُ نَذِيْقَسْوَوْنَعَفَمْ بَلْكَمْ بَعْلَمْ عَبَدَهُ عَصَرَتْمَ مَنْ كَبَّاْ حَكَسَتْهُ دَدْ بَصَتْهُ بَلْكَمْ مَنْ كَبَّاْ

صحتش و دخیل پنهان می‌کند. عده‌ای هم که باید این را می‌دانند و می‌توانند بگویند که این

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» يَكُونُ مُفْتَاحًا لِلْجَاهِيَّةِ الْمُهَاجِرَةِ إِذَا دَعَى إِلَيْهِمْ بِالْجَاهِيَّةِ

• **النحو** : يدرس النحو في المدرسة الابتدائية، وهو درس متكامل يغطي مفاهيم النحو والصرف واللغة.

לעתות מוקדי שיטות הבדיקה נקבעו על ידי מומחה או מומחים מטעם משרד הרווחה.

Buddhist and New-Age Spirituality in Contemporary Ulaanbaatar

Hanna HΛVNEVIK

Department of Culture Studies and Oriental Languages, University of Oslo, Oslo

When parliamentary democracy and religious freedom were established in the wake of the peaceful revolution in Mongolia in 1990, a number of temples and monasteries—many of which had been razed to the ground during the religious purges of the 1920s and 30s—started to function again. Along with economic and political liberalization, a new religious “market” started to flourish where New Age religions, shamanism and Christianity of different denominations compete with Buddhism for adherents and funding. In order to offer religious services to the fast growing urban population, whose religious longing has been

suppressed for decades, and alongside the re-emerging religious activities at historical monasteries like e.g., Gandantegchenlin, a number of "self-made" religious specialists have opened local temples and started religious organizations. Impelled by social and economic problems, as well as by newly created opportunities for economic earnings, new types of Buddhist specialists, male as well as female, organize temples and institutions in innovative ways. This presentation discusses ways in which new religious leadership and religious roles are created in the rapidly changing religious pluralist environment in Ulaanbaatar.

Өндөр гэгээн Занабазарын туурвисан маанийг бүтээх гүн арга бүтээлийн судалгаа

Д. ХОРОЛБАТ

Намо Будда Төв, Улаанбаатар

Өндөр гэгээн /1635–1724/-ийг ярихдаа зөвхөн бурхан урлаач мэтээр үздэг байсан саяхан. Миний бодоход Өндөр гэгээн бол шашны төрөл бүрийн эрдэм эзэмшсэн сут ухаантан байсан. Өндөр гэгээн хэлний зүйн алдарт бүтээл Соёмбо үсгийг зохиосны гадна төвд хэлээр 100 гаруй зохиол бүтээл туурвисан байдаг. Үүний дотроос "мааний дүвтөв савму"/ГАЛИГААР/ буюу "маанийг бүтээх гүн арга" гэдэг зохиолын талаар товч дурьдая. Энэ зохиолоо Өндөр гэгээн 85 сүүдэртэйдээ зохиосноос үзэхэд тийм өвгөн буурал болсон үедээ тарнийн гүн ухааны алдарт бүтээл туурвисан лам эрдэмтэн өнөөдөр байгаа билүү. Үүнээс үзэхэд Өндөр гэгээн насан туршийнхаа хамаг бясалгал, үзэл бодлын цогт шим болгож энэ зохиолоо бичсэн нь санамсаргүй хэрэг биш юм. Энэ зохиолын нэг гол утга санаа бол тарнийн гүн ухааныг хоосон чанарын гүн ухаантай нягт холбон гаргаж цаашилбал монголын бурхан шашны гол чиг шугамыг тавьж өгсөн алс хэтийн гүн бодрол, бясалгал агуулагдаж байгаа юм. Энэ зохиолыг төвд хэлний "цигжад" гэдэг "өлмий тэнцүүлэх" системээр зохиосон, хэмжээ багавтар боловч/26 шүлэг/утга асар гүнзгий ном юм.

Маанийг бүтээх гүн арга зохиолыг Гандантэгчэнлин хийдийн Дүйнхор дацангийн шаржун, мөн монголын хүрээ сүм хийдүүд маанийн бүтээл, харанга маттаалд байнга уншсаар иржээ. Маанийг бүтээх гүн арга хэмээх номыг наян таван сүүдэртэйдээ өөрийн шавь Чойвүндоржийн дурьтгасны дагуу зохиосон. Энэ тухай номынхоо төгсгөлд "...Тэр мэт очир эрдэм их болоод бүтээхүй хялбар ялангуяа хэтэрхий гүн увьдас үүнийг язгуур номын шавь хөвгүүн Чойвандорж бээр дурьдсаны үйлдвэрээр дээд бээр адистидласны ёс Занабазар хэмээгч бээр урьд ажирсан дээд нүгүүдийн зарлигчлан наян тав дагаан үсэг дор бичсэн үүнийг дэвтэр дор зохиосон нь ранжан Лодой болой." (хүрээ барын харанга магтаал Маанийг бүтээх гүн арга судар.ху.4.6) гэж бичсэн байна.

Чухам дотроо юуг гаргасан юм бэ гэвэл Жанрайсиг бурхны зүрхэн тарни маанийн зургаан үсгийг тарнийн ёсны судас, хий, дусалын гүн бясалгальгагра билэгийн гүн ухаарагтай холбож гаргаснаараа үлэмж ч холбогдолтой юм. Энэ зохиолыг төвд монголын гүн ухаантнууд Өндөр үнэлж тайлбар туурвисан байдаг. Манай эрдэмтэн лам нар ярихдаа төвдөөс ирсэн алдартай лхарамбуудад монголын шашны нэр төр, монголчуудын эрдэм ухааныг хамгаалах үүднээс энэ номыг үзүүлж байсан уламжлал байсан гэдэг. Андуу төвдийн шалгарсан гүн ухаантан гүнтэн гэгээн Гончогданбидонмэ/1762–1823 он/, дээд монголын гүн ухаантан Туган гэгээн Лувсанчайжиням/1737–1802 он/ нар энэ зохиолын гүн утгыг Өндөр үнэлж тус тусдаа тайлбар зохиолыг төвд хэл дээр бичсэн байдаг. Энэ бол монголчуудын гүн ухаан, ялангуяа монголын бурхан шашны түвшин хэр байсныг бэлэхнээ харуулах юм аа. Ер нь нарийсан хэлэхэд монгол лам нарын туурвисан зохиол бүтээлд төвдүүдийн үнэлж тайлбар бичсэн нь тун ховор байдаг. Үүнээс үзэхэд ч Өндөр гэгээний оюясдтүттэяун ухаан цаст Гималайн уулнаас давж сансарын үзүүрт хүрсэн болох нь илхэн байна. Ер нь монголын бурхан шашин гэдэг тусгай өөрийн дэг ёс, бүхэл бүтэн гүн ухаан тэргүүтнийг хамарсан соёл шинжлэх ухааныг хамарсан биеэ даасан мэдлэг ухааныг Өндөр гэгээн үндэслээд түүний шавь нар цаашид хөгжүүлсэн. Үүний тод жишээ бол энэхүү маанийг бүтээх гүн арга зохиолд монголын их хүрээний бичээч цорж Агвандорж "Маанийг бүтээх гүн аргын утгыг цагийн хүрдний ёс лугаа зохилдуулах анхааран авах ёс товч төдий өгүүлэгч чандманы баясгалант орчил" гэдэг гайхамшигт зохиолыг төвд хэлээр зохиосон юм. Энэ нь Өндөр гэгээний гүн ухааны, ялангуяа монголын тарнийн гүн ухааны шашныг хөгжүүлэн залгуулж байсны тод жишээ болно.

Энэ өгүүлж буй зохиолд монголын их хүрээний бичээч цорж Агваандоржийн Маанийг бүтээх гүн аргын тайлбар "чандманийн баясгалант орчил" номдоо үндсэн турван хэсэг болгон тайлбарласан. Үүнд:

Нэг: Тахилыг өгүүлэх. "Намо гүрүү лого шараваа..". Лам бурхны адистид орохын ганц үүдэд мэдэх хэрэгтэйн дохиогоор лам ертөнцийн эрх баялагт/Манзушири/ мөргөө хэмээн зохиосон гэж тайлбарлажээ.

Хоёр: Үндсэн гол утга. Энд турван хэсэг болгон хувааж үзсэн.

а/ Анхааран авах бэлтгэл. "Өөр бусдын орчлонгийн далайгаас.." хэмээх эхний дөрвөн шадаар гаргасан бөгөөд аврал одуулж сэтгэлийг үүсгэж цаглашгүй дөрвийг бясалгаж доторх сэтгэлийг засах тухайг тайлбарласан.

б/ Анхааран авах бодтой. "Эс арилгасан тийн мэдэхүй.." хэмээх тэргүүтэн турван шүлгээр бурхныг тодруулж тольдох тухай мөн тэрхүү цагийн хүрд дэмчиг нь очир нууц хэмээх арван дөрвөн шадаар тэр ямагт бурхан бүхэн хурсныг үзүүлэх бөгөөд соёрхлыг талбих. "Маани хэмээх чандмань... олон номлосны тул болой." хэмээхийг хүртэл тарнийг бясалган тоолж үйлдэхийг гучин турван шадаар гарган тайлбарлажээ.

в/ Төгсгөлийн зэрэг: "Мөргөх эргэх тахих магтах хийгээд.." хэмээх тэргүүтэн долоон шадаар үзүүлсэн.

г/ Тус эрдэм. "Тэр мэт үйлдээд хойтын.." хэмээх тэргүүтэн арван таван шадаар гаргасан гэж тайлбарлажээ.

Гурав: Төгсгөлийн утга. Үүнийг тэр мэт тус эрдэм ихтэй дор ... хэмээх тэргүүтэн хоёр шүлгээр гаргасан гэж үзжээ.

Бичээч цорж Агвандорж эл тайлбartaа маанийн зургаан үсгийт агь тарнийн ёсонд тайлбарлаадаа Өндөр гэгээний хувиршгүй номын үсэг, соёмбо болон Жонон дарнат/1575–1634 он/-ын гүн ухааны үзлийг хавсарган давхар тайлбарласан юм. Энэ зохиолын нэг сонирхолтой зүйл бол монголын бурхан шашин түүний доторхи гол охь шим болох маань хэмээх чандмань "Э" үсэг, бадма хэмээх ляянхуйн "БАМ" үсэг хураангуйлагдан арга билгийн ёсыг важира янаан хөлгөнд тайлбарласан дүйнхорын хөрөнгө үсэг намжу вандан монголын соёмбыг утга нь нэг болохыг үзүүлж ялангуяа соёмбо бол монголчуудын судас, хий, дусалын тарний бясалгаль үлэмж төдий ойр адистид ихтэй болохыг давхар тайлбарласан байдаг.

Дүгнэлт

1. Маанийг бүтээх гүн арга бүтээл нь хурлын уншлага урилга зан үйл, лам нарийн амны уншлага болсоор ирсэн байна.
2. Тус нь ном нь өндөр гэгээн болон монголын шашин тэр тусмаа аг тарний шашин ямар гүн гүнзгий дэлгэрч байсныг нотлох чухал бүтээл болох нь харгадж байна.
3. Маанийг бүтээх гүн арга зохиолд хийсэн бичээч цорж Агвандорж калачакра ёсонд тайлбарлардаа маань хэмээх чандмань "Э" үсэг, бадма хэмээх лянхуй "БАМ" арга билэгийг хослон барилдуулж калачакра хөрөнгө үсэг намжу вандан, соёмбо үсэг утга нэг болохыг тайлбарласан байна.

Цаашид өндөр гэгээний үзэл номлол улам дэлгэрч байхын ерөөл болгож түүний зарлигын иш болсон "...гүнчэн иши нанба жачир оо.." (Хүрээ барын харанг магтаал Цагийг тохинуулагч залбирал. ху.2.6) хэмээх бэлэгт ерөөлийг орчуулбал "...бүхнийг айлдагчийн билэг билэгийн гэгээ дэлгэрхийн тулд зориулмой.." гэдэг ерөөлд даган баясаж өндөрлөө.

Ном зүй

1. Номын явдлыг машид тодруулагч.1 Боть./Харанг магтаал/.Хүрээ бар. Маанийг бүтээх гүн арга.Д.Хоролбатын хувийн цуглуулга
2. Агаандорж. Маанийг бүтээх гүн аргын утгыг цагийн хурдний ёс лугаа зохилдуулах анхааран авах ёс төдий өгүүлэгч чандманы баясгалант орчил. Хүрээ барын төвд судар.
3. Номын явдлыг машид тодруулагч.1 Боть./Харанг магтаал/.Хүрээ бар. Цагийг тохинуулагч залбирал. хуу.2.6)

Tsam Masks and Accessories in Lumír Jisl's Photographic Archive

Veronika KAPIŠOVSKÁ

Seminar of Mongolian and Tibetan Studies, Institute of South and Central Asia,
Faculty of Arts, Charles University, Prague

Lumír Jisl (1921–1969), the outstanding Czechoslovak archaeologist, did not have the opportunity to watch and photograph the tsam dance during the live performance. But he visited Mongolia several times in a very specific period of the end of 1950s and beginning of 1960s, when Buddhist artefacts were not subjects of worshipping any more (at least on the official level), but also were not execrated so eagerly as two decades before and became subjects of museum collections, however not bound with the strict rules yet.

Thanks to his educational and professional background Lumír Jisl had a very well-developed feeling for choosing the objects for his photography and in his archive he left us a small collection photographs of tsam masks and accessories, that surpass even the Werner Forman's photographs taken only few years later and published in B. Richen's book, and moreover, remained unpublished for more than half a century.

An unpublished Mongolian manuscript on Öndör Gegeen Zanabazar previous lives

KÁPOLNÁS Olivér

Eötvös Loránd University, Department of Mongol and Inner Asian Studies, Budapest

According to the biographies Öndör Gegeen Zanabazar had fifteen previous lives. Most of the biographies only consist of their names, and nothing more. In a little Mongolian manuscript, kept in the Library of IMU, we can find little stories about these reincarnations. Its title is *dalai blam-a-yin jokiyasan rje bcun-damba-yin rnam-tar*. It supposes that the author was the (5th) Dalai Lama, and at first it was composed in Tibetan language, then translated to Mongolian. The original Tibetan text has not been found yet.

'And He Kindly Passed That Lineage On To Me...': Mapping Mongolian Buddhist Scholasticism Using the Thob Yig of Zawa Damdin Luwsandamdin (1867–1937)

Matthew W. KING

University of California, Department of Religious Studies, Riverside

Zawa Damdin (1867–1937) is well known, among other things, as the last great historian of Khalkha Buddhism prior to the socialist purges. However, there has been comparatively little scholarly attention to his expansive "Record of Teachings Received" (T. thob yig) entitled 'Relishing A Little of the Nectar of Ambrosia of the Virtuous Holy Dharma in the Beginning, Middle and End'. This three-volume work itemizes the complete set of transmissions Zawa Damdin received across the imperial-socialist transition. For that reason alone, this work provides unprecedented access to the fine-grained textures of Buddhist scholastic training of this period. Of equal interest is Zawa Damdin's exhaustively researched lineage list for every transmission he received; a rare map, in effect, of Indo-Tibetan-Mongol religious transmission. Here the immediate Tibetan and Mongol lineage holders preceding Zawa Damdin are of most historical interest, providing specific routes of Buddhist exchange during the late and post-Qing that remain little understood. This presentation will summarize these works and reflect on some possibilities of using digital humanities methods to render Zawa Damdin's thog yig into a emic template for organizing our evolving scholarly knowledge on late Mongolian Buddhist traditions.

Nomadic Artefacts. Buddhist ritual objects between yurts, temples and museums

Maria-Katharina LANG

Institute for Social Anthropology, Austrian Academy of Sciences, Vienna

In my contribution I will give an introduction to my current research project *Nomadic Artefacts* and elaborate especially on the aspect of object transfers and their related spaces. The research follows and examines the movements of artefacts, in this case Buddhist ritual objects, through various spatial, socio-political and institutional contexts. The topography and the "knowledge" of these things are interwoven with multiple transfers, with the impacts of political suppression and democracy processes in Mongolia and foremost with modes of human-object interactions. One main objective hereby is to document various object biographies: 1) of private sacred items in relation to the *khoimor* inside yurts, their histories and their possible transfers to monasteries or museums, 2) of artefacts transfers to monasteries or temples and their transformation to museums, 3.) of the artefact "lives" in museums or in hybrid forms of museum-temples and the ensuing potential questions, frictions and solutions.

Preliminary Notes on Tibetan After-Death Rites in Mongolian Buddhist Practice

MAJER Zsuzsa

Eötvös Loránd University, Department of Mongol and Inner Asian Studies, Budapest

The presentation is on preliminary research outcomes connected to a planned study of the Tibetan language texts of after-death rites used in the practice of Mongolian Buddhism.

Several fields related to the planned topic, such as the main Tibetan death rites (just as an example the well-known „Tibetan Book of the Dead“) or connected Mongolian folk religion texts having their roots in Shamanism had already been studied by scholars and some ethnographical research had also been done. However, no general publication appeared on the details of the actual ritual practices and texts of Mongolian Buddhism concerning the different after-death rites: readings for the deceased and for the protection of their bereaved. These are still unstudied issues of Mongolian Buddhist after-death rites I am concentrating on: the connected part of the ceremonial system, the text types, and the exact usage of the different texts.

There is no study published on the different death rituals and text types having variations in their specialized aims used in Mongolian Buddhist practice, meaning a sequence of rituals for 49 days after death with different rites performed on different occasions and at funerals. This means a remarkable number and type of texts, on which there is no comprehensive study published yet and still several of them remains unstudied.

Though part of the required rites are to be performed in the homes of the deceased or in preparation for or at the funeral, several connected rituals are on the regular schedule in some temples or can be requested there by the relatives of the deceased. There is no account of how this fits into the current everyday practices of modern Mongolian temples, their fixed ceremonial system and their chantings on request or of the differences in the different temples. The presentation tries to show the results of an earlier fieldwork in Ulaanbaatar monasteries, when the lists of the requestable readings of the temples were studied.

The after-death texts include different types of rituals having variations in their specialized aims, such as rites performed for guiding the consciousness of the deceased (through the intermediate state to find a better rebirth or attain liberation from samsara), preparing for the funeral, funeral rites for different modes of installation of the dead, rites performed after the burial or for commemoration of the dead etc. The second group of these texts are the texts of the various rites required to protect the bereaved as remedies.

There are also differences in the practices and texts of the individual monasteries (Yellow Sect / Red Sect, smaller and bigger, specialized monasteries, differences according to the main deities of the temple and tradition followed, etc.).

The study would be complete only through fieldworks in Mongolian monasteries (I already have established connections in during my previous fieldworks) studying their related ceremonies and readings upon individual request following death, observing related ceremonies according to the possibilities, and as a most important part, making consultations with specialized astrologer lamas who do the calculations after someone's death settling thus the required measures and collecting related ritual texts.

In lack of possibilities for fieldwork in the latest years, the current presentation shows the preliminary outcomes on the topic from my previous researches and the study of the related scholarly literature.

Images of Buddhism in Mongolian Riddles

Rachel MIKOS

Charles University in Prague, Seminar of Mongolian and Tibetan Studies,
Institute of South and Central Asia, Faculty of Arts, Prague

An examination of two fairly large riddle corpuses, both published in the second half of the twentieth century in Mongolia without accompanying commentary, reveal a fairly wide range of topics having to do with Buddhism, from riddles about altar-places (contained within the *hoimor*), to monks and ritual implements of Buddhism. In this paper, I will be discussing those riddles that aim ironic wit at Buddhism and Buddhist clergy. These riddles evoke a gentle, mocking humour concerning Buddhist clergy and their practises. In some cases, the riddles mocking lamas are very reminiscent of those mocking Manchurian-era officials, frequently described through synecdoche: both were possibly perceived as belonging to part of a power structure which could be deflated through the verbal play of riddling (this category included at times shamans [*böö, odgan*] as well, judging from the riddles). Riddles concerning the *badarchin*, or itinerant monks, are particularly humorous. All of this is accomplished with a remarkable economy of means, although many of the riddles today may not be entirely clear without the guidance of a highly

informed native speaker. This particular category of Mongolian riddles further attests to the very unique and highly inventive process by which successive waves of Buddhism were integrated into Mongolian nomadic culture.

Шашны зурхай

Шарнууд овогт Дондогжалын Мөнх-Очир

Монгол судлалыг дэмжих сан, Улаанбаатар

Эртний Энэтхэг, Төвд, Монголын номч мэргэд Энэтхэг, Төвд, Монголд шарын шашин дэлгэрсэн он цаг болон шашны түүхэнд холбогдох гол гол хүмүүсийн төрсөн он жил болон гол чухал үйл явдлуудыг өрнө дорны он тоололтой хослуулан он дараалан нарийвчлан гаргасан лавлагааны чанартай хураангуй судар хэвлэсэн нь ихээхэн сонирхолтой судрын нэг болсон байна. Тэд үүнийгээ “Шашны зурхай” хэмээн нэрийдсээр иржээ.

Зурхайч Галсанжамба гэгч Төвдийн эрдэмтэн Хачи бандид Шагажирийн 1207 онд зохиосон “Шашны зурхай” гэх зохиолыг үндэслэн “Товчлон хураасан шашны зурхай оршив” нэртэй товч судрыг 1866 онд боловсруулан өөрийн гараар бичин үлдээжээ. Уг сударт дорно дахинд Шагимуни бурхан мэндэлсэнээр оноо тоолж эхэлсэн бол Өрнө дахинд Христос мэндэлсэнээр оноо тоолдог бөгөөд энэ хоёр нь хоорондоо 962 жилээр зөрдөг тухай өгүүлжээ. Галсанжамба шашны зурхайг бичихдээ арга билгийн тооллыг харьцуулан гаргаж Энэтхэг, Төвд, Монголын хаад ба шашны түүхэнд болсон томоохон үйл явдлаар товчоолон гаргав. Галсанжамбын “Товчлон хураасан шашны зурхай оршив” сударт “Бурхан багш Шагимуни Төгс Баясгалант тэнгэрийн орноос төмөр мичин жилд хааны хүү болон хувилав. Түүнээс 962-р төмөр тахиа жилд Оросын Есүс Христос хувилав. Оросын ёсноо энэ төмөр тахиа жилээс нэгдүгээр он хэмээн алдаршив”¹ гэжээ. Жарны тооллын тухай өгүүлэхдээ “1807-р Оросын 1027 оны гал туулай жилээс Равжун”² буюу жаран жилийн тоолол эхэлснийг дурджээ. “Шашны зурхай”-г зохиогч Галсанжамба энэхүү хураангуй судартаа эртний Энэтхэг, Төвдийн зарим хаан, шашны гол гол төлөөлөгч, номч мэргэдийн төрсөн оныг зөв дурджээ.

Чингис тэнгэрийн тойн хэмээн олноо алдаршсан Ламын гэгээнийн анхдугаар дүр Лувсандаанзанжанцан нь “Зурхайн гол авч огоорохыг тодотгогч гэрэл хэмээх оршивий” бүтээлдээ шашны зурхай хэмээх түүхэн он дарааллыг оруулсан байна. Тэрээр шашны зурхайдаа “Бурханы мэндэлсэн жилийн талаар урьдын мэргэдийн таалах ёсон олон янз. Хилэнт хэмээх модон үхэр жил Жовоо Адишаагийн таалал. Сайтар болсон хэмээх ширээнд шороон луу жил Сажавын ёс. Улаан нүдэн хэмээх модон хулгана жилд бүхнийг болгоог Ранжуундорж бээр таалсан. Сүрээр дарагч хэмээх гол морин жилд бүхнийг айлдагч Бүдөн гэгээн бээр таалсан. Төмөр бичин жилд Лхүндэвжамц таалсан”³ гэх мэтээр эртний мэргэн зурхайч нартай холбон бичсэн төдийгүй Монгол зурхайн түүхэнд нилээд холбоотой чухал баримтуудыг олноор оруулсан байна. “VIII жарны гол туулай жил (1447 он) Лхүндэвжамц “Цагаан лянхуан амны иш”-ийг зохиосон. IX жарны гол бичин жил (1536 он) Бавуу Зүглагпренва бээр “Бүхнийг хураасан зурхайн их тайлбар”-ыг зохиосон. XI жарны ширээнд шороон туулай жил (1639 он) би бээр хүмүүний биеийг олов” гэж түүхэн баримттай бичихийн зэрэгцээ ирээдүйн тухай ч зөгнөн бичсэн зүйлс байна.

Ордосын мэргэн бандид Лувсанлхүндэвийн “Шашны зурхай эрдэнийн эрх хэмээх оршивай” зохиол нь бусад шашны зурхайн зохиолтой адил түүхэн хэрэг явдлыг он дарааллын дагуу тэмдэглэсэн боловч нилээд сонирхолтой өвөрмөц зохиолын нэг юм. Уг зохиолд түүхэн он дарааллыг тэмдэглэхдээ зурхайн уламжлалт бодолтын аргаар нэмж хасах үйлдэлээр гаргаж байсан төдийгүй тухайн он жилийг зурхайн онжид буюу илтэд өгүүлэх аргаар нэрлэж байсан зэрээс нь үзэхэд Лувсанлхүндэв нь одон зурхайн ухааны талаар өндөр мэдлэг чадвартай байсныг илтгэнэ. Тухайлбал уг зохиолд: “Түүнийг нэгээр доройтуул (хасах үйлдэл) төмөр мөгөй жил анхдугаар номын хаан Даваасамбуу Шамбалын ширээнд сууж цагийн хүрдний язгуур үндсийг хурааж бусдыг номлов. Түүнийг хосоор (хоёрын тоо) доройтуул усан хонин жил... Түүнийг огторгуй мөрнөөр (дөрвийн тоо) арилгасны (хасах үйлдэл) модон хулгана жил... Түүнийг огторгуй амтаар арилгасны модон хулгана жил”⁴ гэх мэтээр монголын шашин зурхайн түүхтэй холбоотой олон түүхэн хэрэг явдлыг дэлгэрэнгүйгээр тэмдэглэн бичсэн байна.

Монгол, Төвд лам нарын зурхайн зохиол бүтээл дотор шашны зурхайг бичсэн нь цөөвтөр байдаг бол олноо Заваа гэж алдаршсан Судар бичгийн хүрээлэнгийн анхны эрдэмтдийн нэг болсон гавж Дамдин “Шашны зурхай” бичиж түүндээ “Бурхан багшийг мэндэлснээс эхлээд наймдугаар Богд гэгээнтэн төр барих хүртэл” Энэтхэг, Төвд, Монгол орноо шашныг баригч нарын өөд болсон он цагийн хэлхээсийг тодорхой тэмдэглэсэн байна. Лувсанлхүндэв бандидын бичсэн “Шашны түүхэн хэрэг явдлуудын тэмдэглэл” нэрт судар нь нэг ёсны шашны зурхайн бүтээл юм.

Олноо гүүш хэмээн алдаршсан түүхч, орчуулагч Цэмбэл “Монголын түүх” номдоо “Гүнчэнжамьяншадавын “Шашны зурхай” мэт бол энэрэн өршөөгч их Бурхан багш гол морин жил лагшин мэндэлсэн. 36 сүүдэртэйдээ төмөр мөгөй жилд гэгээрч бурхан болсон. Түүний хойд усан морин жилд “Цагийн хүрдний язгуур үндэс”-ийг номлосон. Лагшин сүүдэр 82-ыг зооглосон гол туулай жилд нөхцөхийн ёсыг үзүүлсэн”⁵ гэх мэтээр шашны зурхайн бүтээлээс бурханы шашин болон Монголын түүхтэй холбоотой түүхэн бодит хүмүүсийн намтар, бүтээлийн он цагийг тодруулж болох юм. Шашны зурхайн бүтээлээс “1764 оны модон нохой жил Сүмбэ хамба Ишбалжир Төгс Баясгалант шинэ зурхай”-г зохиосон. 1789 оны ширээнд шороон тахиа жил IV Богд Зурхайн дацангийн байгуулсан” гэх мэтчилэнгээр Монгол зурхайн түүхэн үйл явдалтай холбоотой олон чухал он цагуудыг олж болно. Ганьсу мужийн Лавран хийдийн Довдонжамцын зохиосон “Шагимуны оны шинжлэл” болон тус сумийн анхны хутагт Жамьян хутагтын “Бурханы зурхайн бодрол” хэмээх ном бол Төвд зурхайн анхдугаар жарнаас (1027 он) XII жарны гол бичин жилийн (1716 он) хоорондоо Төвдийн бурханы шашны хэрэг явдлыг тэмдэглэж бичсэнээр алдаршсан байна. Эдгээр “Шашны зурхай”-н бүтээлүүдээс ямар ямар түүхт үйл явдлууд ханаа хэдийд болсныг хялбар мэдэж болох чухал бүтээлүүдийн нэг юм.

1. “Товчлон хураасан шашны зурхай” судар 4-р тал
2. “Товчлон хураасан шашны зурхай” судар 6-р тал
3. Д.Мөнх-Очир – “Монгол зурхайн түүх” УБ хот. 2000 он. 73-р тал
4. Лувсанлхүндэв - “Шашны зурхай эрдэнийн эрх хэмээх оршив” УБ хот. 2000 он.
5. Цэмбэл гүүш – “Монголын түүх оршивай” УБ хот. 1997 он. 10-р тал

Унгар улсын Будапешт хотод зохион байгуулагдах олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд баяр хүргэж хэлэх уг

Л. Мөнхжаргал

Өвөрхангай аймгийн Нийгмийн бодлогын газар, Арвайхээр

Монголын их соён гэгээрүүлэгч, төр, нийгмийн зүтгэлтэн, Өндөр гэгээн Гомбодоржийн Занабазарт зориулсан эрдэм шинжилгээний хуралд оролцож байгаа эрхэм хүндэт эрдэмтэн судлаачид, зочид төлөөлөгч та бүхний амар мэндийг эрэн мэндчилэхийн ялдамд энэхүү түүхэн алдарт хүмүүнд зориулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлыг зохион байгуулж байгаа Унгар улсын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн удирдлага та бүхэнд Монгол Улс, Өвөрхангай нутгийн зон олныхоо өмнөөс гүн талархлаа илэрхийлж байгааг маань хүлээн авнаа уу.

Өндөр гэгээн Г. Занабазар бол Монголын их соён гэгээрүүлэгч, төр, нийгэм шашин соёлын нэрт зүтгэлтэн, уран барималч, хэл шинжлэлтэн, авьяас билиг төгссөн нэгэн байсан бөгөөд Өвөрхангайчууд болон Монгол улсын бахархал болсон түүхт хүмүүн билээ.

Их соён гэгээрүүлэгч, төр, нийгмийн зүтгэлтэн, Өндөр гэгээн Г. Занабазар нь 1635 оны 9 дүгээр сарын 25-ны өдөр Өвөрхангай аймгийн нутаг “Есөнзүй” хэмээх газар Их эээн Чингис хааны алтан ураг Батмөнх даян сэцэн хааны хойчис Түшээт хан Гомбодорж, хатан Ханджамц нарын гуравдугаар хөвгүүн болон мэндэлжээ. Түүнийг 5 настайд нь одоогийн Өвөрхангай аймгийн нутаг Их Монгол уулын өвөр, Монгол элсний Ширээт цагаан нуур хэмээх газар Монголын шашны тэргүүн анхдугаар Богд Жавзундамба хутагтын ширээнд залан, “Бат-Оршил” өргөн даншигт наадмыг хийж, Богдын өргөөг анх байгуулсан түүхтэй. Энэхүү газрыг эдүгээгийн Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотын шавыг тавьсан газар хэмээн үздэг.

Тийнхүү хар багаасаа шашин, төрийн үйл ажиллагаанд оролцож ер шахаж наслахдаа Монголын түүх, соёлын хөгжилд нөлөөлсөн маш олон үйл ажиллагаанд оройлон гар бие оролцож асан Монгол төдийгүй дэлхийн түүхнээ тод мөрөө үлдээсн хүн билээ. Эдүгээ маш олон эрдэмтэн судлаачид Өндөр гэгээн Г. Занабазарын нэг наасны амьдралыг нийгэм, улс төр, шашин соёл, урлахуйн ухаан гэх зэрэг олон талаас нь судлан шинжилж, олон олон зохиол бүтээлүүд туурвиж байна.

Өндөр гэгээн Г. Занабазарын мэндэлсэн түүхт ойг Монгол улсын Засгийн газраас тогтоол гарган 1995 онд 360 жилийн ой, 2005 онд 370 жилийн ойг тус тус Өвөрхангай нутагт өргөн дэлгэр тэмдэглэн, алдаршуулж байсан билээ.

Энэ онд гэгээнтний мэндэлсний 380 жилийн тэгш ой тохиож байгаа тул, энэхүү ойг ёслол төгөлдөр тэмдэглэн өнгөрүүлэхээр шийдвэрлэж, ойг тэмдэглэх ажлын зохион байгуулах хороог аймгийн Засаг даргаар ахлуулан байгуулж, хэд хэдэн ажлыг зохион байгуулахаар төлөвлөгөө боловсруулан ажиллаж байна. Эдгэр ажлуудаас товчхон дурдвал, ирэх 5 сарын 28-нд Улаанбаатар хотноо Өндөр гэгээн Г. Занабазарын амьдрал, уран бүтээлийн талаар судалгаа шинжилгээ хийж буй эрдэмтэн судлаачдыг хамруулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал зохион байгуулах, “Өндөр гэгээн Г. Занабазар”-ын мэндэлсний 380 жилийн ойд зориулсан хүндэтгэлийн концерт зохион байгуулах, түүнд “Бат-Оршил өргөх” даншигт наадам хийх, Өндөр гэгээнтийн мэндэлсэн Өвөрхангай аймгийн Есөнзүйл сумын “Тав” хэмээх газарт гэрэлт хөшөөг нь босгож, бэсрэг наадам зохион байгуулах, Монголын түүхэнд оруулсан Өндөр гэгээний бодит хувь нэмрийг харуулсан баримтат кино болон дуурь бүтээх, түүнчлэн Өндөр гэгээний бүтээлийг ЮНЕСКО-гийн дэлхийн соёлын өвд бүртгүүлэх, “Анхдугаар бодг өндөр гэгээн Г. Занабазарын түүхэн нутгаар” сэдэвт аялал зохион байгуулах гэх мэт томоохон ажлуудыг тусган, хэрэгжүүлж эхлээд байгааг тэмдэглэн хэлэхэд таатай байна.

Унгар улсын Будапешт хотод зохион байгуулж байгаа энэхүү олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал нь Монголын их соён гэгэрүүлэгч, төр, нийгмийн зүтгэлтэн, өндөр гэгэн Г.Занабазарын судлалд түүхэн ач холбогдолтой төдийгүй Өндөр богдын маань улс төр, соёлд оруулсан түүхэн хувь нэмрийг олон улсад өндөрөөр үнэлж байгаагийн нэгэн илрэл хэмээн баяртайгаар хүлээн авч хурлын индэрээс та бүхэнд дахин гүн талархал илэрхийлье.

Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын үйл ажиллагаанд амжилт хүсье.

Зүүн гүний хүрээ Шаддувдаржаалин хийд

Мягмарын Нандинбаатар

Булган аймгийн Бүрэгхангай сум, Шаддувдаржаалин хийд, Улаанбаатар

XVII зууны дунд үеэс Монгол оронд бурхны шашин эрчимтэй дэлгэрч үүний үрээр хутагт хувилгаад төрөн гарч, сүм хийдүүд олноор байгуулагдсан. Энэ үед Халхын засаг ноёд өөрийн хувь хөрөнгөөр орон хийдүүдийг байгуулан амьтны тусын тулд хурал номын зан үллүүдийг үйлдэж байжээ.

Тэдгээр хийдүүдийн төлөөлөл болох Булган аймгийн Бүрэгхангай сумын нутагт буй Зүүн гүний хүрээ Шаддувдаржаалин хийдийн үүх түүхээр дамжуулан үе үеийн Халхын шарын шашны тэргүүн Богд Жибуундамба хутагтуудын орон нутаг дахь сүм хийдүүдийн сургалт, зан үйлийг хэрхэн дэмжин байсныг эрдэмтэн мэргэдийн зохиол бүтээл болоод судалгааны материалын тулгуурлан тодорхойлж, эдгээгийн хийдийн үйл ажиллагаа болон ирээдүйн чиг хандлагын талаар өгүүлэх болно.

Их хүрээний 30 аймаг, тэдгээрийн үйл ажиллагаа

С. Нямдорж

Монгол Улсын Их Сургууль, Түүхийн тэнхим, Улаанбаатар

Өндөр гэгэн Занабазарын өргөөг Шар бөсийн орд нэрээр анх XI жарны шарагчин туулай жил Монгол нутгийн хүйс Их, Бага Монгол уулын хооронд орших Монгол элсний Ширээт цагаан нуур хэмээх газраа үүсгэн байгуулснаар Халх монголын бурханы шашны гол төв-Их хүрээний үүсгэл болсон байна.

Их хүрээнд гучин аймаг, арван дацан байсан ба аймаг хэмээх зохион байгуулалтыг анх Өндөр гэгэн Занабазар 1651 онд Түвэдийн сүм хийдийн хэв шинж, дэг жаягаас үлээр авч Түвэдийн Жамъян цорж Брайбун хийдэд байгуулсан адилаар өргөөнийхөө зохион байгуулалтыг өөрчлөн Андуу нарын, Жасын, Сангай, Зоогоо, Хүүхэн ноёны, Дархан эмчийн, Өрлүүдийн хэмээсэн долоон аймгийг үүсгэн байгуулжээ. 1651 онд байгуулагдсан энэхүү анхны долоон аймгуудын дараа бусад аймгууд үүссэн ба тухайлбал, 1772 онд Их Хүрээг Хүй Мандалд буурь сэлгэн буухад 13 аймаг байсан бол 1795 он гэхэд 27 болсон ба хамгийн суулчийн аймаг болох Эх дагинь аймаг 1903 онд байгуулагдсанаар нийт 30 аймагтай болжээ.

Эдгээр аймгуудын үүссэн он цаг, хурал ном, хувраг лам нарын тоо, хурлын жас жав харилцан адилгүй аж. Аймгийн нэр нь хэвшин тогтох хүртэл баагүй хугацаа туулж, нэг биш удаа өөрчлөгдэн солигдож байжээ.

Гучин аймгийг эрэмбэлэн нэрлэхдээ, анхлан байгуулагдан долоон аймгийг илүүтэй хүндэтгэх боловч Их Хүрээний баруун урд талын аймгаас эхлэн зүүн урд талын аймаг хүртэл нар зөв тойруулан нэрлэх ба гол хэсэгт нь Цогчэн дуган байрлана.

Аймгийн сүм дугануудын барилга нь Түвэд, Монгол, Хятад маягийн буюу эдгээрийн холимог хэлбэр, загвараар баригдсан ховор нандин бурхан шүтээн залран байжээ. Эдгээр сүм дуганаас үлдсэн нь зөвхөн Вангай, Эрхэм тойн, Эх дагиньн гэсэн гурван аймгийн дуган байна.

Тэнгэрийн тэтгэсний арваад он буюу 1740-өөд оны үед II Богд Жибуундамбын Лүндэнгээр Их Хүрээний аймгуудад Түвэд бичгийн нэгэн үсгийн сийлсэн гуулин тэмдэг олгох болсон бөгөөд хожим шинээр аймаг байгуулагдах бүрт ижил бус үсгийн нэгэн тэмдэг олгох болжээ. Улмаар 1755 онд аймгуудад өөрсдийн харьяаны лам нарыг албан ёсоор захирах эрхийг баталсны тэмдэг болгож тамга олгосон байна. Олноо өргөгдсөн Хаант Монгол улс тогтсоны дараа “Их хүрээний Сэцэн тойны аймгийн тэмдэг” гэхчилэн жинхэнэ нэршсэн нэрийг бичсэн тэмдгээр сольж, гадагш харилцах бичиг баримт, аймгийн жасуудын эд хөрөнгө, мал сургийн данс, өр авлагын бүртгэл зэрэгт дарж батламжилдаг байжээ.

Аймаг гэдэг нь лам нараар бүрдсэн бүртгэл бүхий хийдийн нэгдэл юм. Аймаг бүр өөрийн бурхан шүтээнтэй, мөргөл, хурал ном хурах сүмтэй, аймгийн орлогыг хадгалах жастай. Аймгийн захиргаа нь тэргүүн лам, ловон лам, 2-4 гэсгүй, 2-4 умзад, нэг зайнсан, нэг няравтай байжээ. Аймгийн гэсгүй нь тэргүүн ламын нэгэн адил эрхтэй байсан бөгөөд аймгийнхаа хэмжээний бүх асуудлыг шийдвэрлэж, лам нарын сахилга бат, банди нарыг дацан дуганы үйлчлэх ажил албандаа хуваарилах өргөн эрх дархтай байв.

Аймаг дотоодын жасаа хурлууд болон тогтмол бус аврал гүрэм үйлдэх, лам банди наарт ном сургах, шашны хурлын жаяг дэгийг сахиулах, сүм дуган, гудамж замыг цэвэр ариун байлгах, жасын эд хөрөнгө, мал сургийг хянаж бүртгэх, эв товхантай газруудын эрх мэдэлтэн, сүсэгтэн наартай харилцах зэрэг ажлыг аймгийн тэргүүн лам, гэсгүй нар удирдан гүйцэтгэх байсан бөгөөд эдгээр ажлын тухай аймагтаа байгаа Их хүрээний том тушаалтан хэргэмтэн наарт тогтмол сонсгон мэдээлж, онцгой чухал буюу өөр аймаг, дацан, отог хошуудтай холбогдсон асуудлыг заавал цогчины их лам ба цорж , гэсгүй нарын зөвлөмж зөвшөөрөлтэй явуулдаг байсан байна.

1918 оны 05 сарын 20-ны өдөр Богд хааны Зарлигаар дагаж шийтгүүлсэн “Хүрээний зэрэг газрын лам нарын муу самуун явах зэрэг гажуу суртлыг цаазлахын учир” хэмээх нэртэй 32 зүйл бүхий дүрэмд зааснаас үзэхэд аймаг нь арванд хуваагдана. Энэ нь арван айлын хашааг нэг арван болгож тусгай дарга томилж шөнийн цагт харьят арваныг манаанд гарсан хүмүүсийн үйл ажиллагааг байцаан шалгуулдаг байжээ.

Гандан хийдийн хүрээнд шавилан суудаг лам нар буддын гүн ухааны гурван их дацангудад шавилан суралцахаас гадна засаг захиргааны хувьд нийтээрээ Зүүн хүрээний гучин аймгуудад хуваагдан захирагдаж, харьяллагдах аймгийнхаа хурал номын ажилд оролцдог байжээ. Түүнээс гадна хөдөө орон нутагт байсан хүрээ дэгтэй хийдийн лам нар Их Хүрээнд ирвэл өөрийн харьяа аймагт харьяллагдаж тэр аймгийнхаа ламын гэр хашаанд сууж, сүм захиргаанд захирагддаг байсан байна. Үүнээс үзвэл, Их хүрээний гучин аймаг гэдэг нь улсын хэмжээнд хүрээ дэгтэй бүх хийдүүдийг харьялан хамаарч, удирдаж байжээ.

Монголд орон хийдүүд үүсэж хурал номын үйл ажиллагааг тогтмол явуулж сурьшихад тал хөдөө нутгаар тарсан сүсэгтэн нүүдэлчин монголчуудын эдийн засгийн тогтмол дэмжлэг зайлшгүй хэрэгтэй тул тэдний Их Хүрээний аль нэг аймагт харьялтуулж байв. Ингэхдээ газар нутаг, хүн ам, мал сургийг тоог бодолцох ба Халхын дөрвөн аймаг, Их шавь нарыг Богд Жибзундамба хутагтаас зөвшөөрөл авч Их Хүрээний аймагт харьялтуулж байжээ. 1915 он болоход Халхын дөрвөн аймаг, бүх хошууд, их шавий отог, багууд, томоохон хутагтын шавь нар цөм Их хүрээний 30 аймагтай холбоотой болжээ.

Эцэст нь дүгнэхэд аймгууд нь шашны хурал номын ажлыг эрхлэн явуулдаг анхан шатны газар болохоос гадна Их Хүрээ, Гандан хийдэд шавилан суугч лам нарыг тус тус харьялан захирагдаг захиргааны байгууллага байжээ. Мөн Монголын шашны байгууллага-төвүүдийн тухай судалгаа шинжилгээ хомсхон байгаатай холбогдон энэхүү аймаг, дацанг нэг бүрчлэн тодорхойлж судалсан судалгаа нэн ховор байна.

Зөвлөлт Оросын бодлого ба Монголын лам нар

Л. Одзаяа

Монгол Улсын их сургууль, Түүхийн тэнхим, Улаанбаатар

Энэхүү өгүүлэлдээ 1920–1924 онд сүм хийд лам нарын хэлмэгдүүлэлтэд Зөвлөлт Орос Улс хэрхэн нөлөөлж байсныг өгүүлнэ. Тухайлбал ХХ зууны 20-иод онд Монгол оронд гамин болон цагаантны цэргүүдийн үүр уурхай болж, тусгаар тогтнолоо алдсан билээ. Улмаар монголын хувьсгалчид Монгол ардын намыг байгуулж, Зөвлөлт Орос Улсаас тусlamж гүх хүсэлтээ Богд хаанд мэдүүлсэн. Богд хаан энэхүү хүлээн авч, тэдний тусlamж хүссэн захидалд мутрын тэмдэг дарж баталгаажуулсан. Учир нь тус үед Богд хаан үлээж нөлөөтэй байсныг аль аль талдаа бүрэн ухамсарлан ойлгож байв. Үүний үр дүнд Зөвлөлт Орос Улс Монголын тусгаар тогтнолыг сэргээхэд бүх талаар тусlamж үзүүлсний зэрэгцээ Коминтерн болон Зөвлөлт Орос улсын удидлагууд бүх талаар Монгол Ардын Намдандын ялгаварлах үзлийг “нэвт шингээсэн” зааварчилгаа өгч байв. Тэрхүү зааварчилгаануудаас шашин сүм хийд, дээд мяндагтан лам нарын холбогдолтой зааварчилгаа нилээдгүй өгч байсны дүнд лам нар хэлмэгдэж, шашин сүм хийдийн үйл ажиллагаа тасалдаж эхлэсэн байна. Улмаар дээрх бүх зааварчилгааны үр дүнд Монгол ардын нам төрийн дээд эрх мэдлийг дангаар эзэрхэх болов.

Өндөр гэгээн Занбазар болон Халхын Зая бандида Лувсанпэрэнлэй нарын номын барилдлага

Ц. Отгонбаяр

Монголын Бурхан шашинтны төв, Гандантэгчэнлин хийд, Улаанбаатар

Огторгуйг гийгүүлэх алтан нарны гэрлээс
Олон зүйлийн эрдэс гялалзан байдаг ч
Онцгойлон галт шилнээс гэл гаргадаг шиг
Олон жива хүмүүн төрөлхтөнөөс
Онцлох хувь сүсэгээр учирсан багш шавь

хэмээн жанлав цогзал буюу цагийг төвхнүүлэгч залбирал гэх Өндөр гэгээний айлдсан алдарт сургаалийн тайлбар сэлт хэмээх бүтээлдээ Зая гэгээнтэн багшигийгээ магтан бичсэн байдаг

Монголд Бурханы шашин дэлгэрсэн түүхэн он дараалалыг түрүү дэлгэрэлтийн буюу МЭӨ арван мянган жилийн өмнөөс эхлэн түрүү дэлгэрэлт их хаадын үеийг дунд дэлгэрэлт , түмэдийн алтан хаан 3-р Далай лам Содномжамцыг залсанаар сүүлийн дэлгэрэлтийн үе гэж үздэг энэхүү сүүлийн гэх дэлгэрэлтийн гол зүтгэлтэн монголын бурханы шашинтаны гурван зулын хоёр нь Өндөр гэгээн Занбазар, Зая гэгээн Лувсанпэрэнлэй нар билээ.

Энэхүү хоёр гэгээний багш шавийн болон төрийн зүтгэлтэн байсан байсан талаар Заяын гэгээний шавь Ганжуурваа нарын хаан Лувсанчүлтээний түvd хэл дээр зохиосон дэлгэрэнгүй намтараас ишлэн үзүүлэх болно Уг намтарыг би бээр түvd хэлнээс орчин цагийн монгол хэл үрүү орчуулан ном болгон хэвлүүлэх нийтийн хүртээл болгосон билээ.

Халхын Хүүхэн хутагтын хүрээ хийд, жүд дамжлагын тухай

М. Пагмадулам

Антоон Мостаэрт Монгол Судлалын Төв, Улаанбаатар

Халхын Хүүхэн хутагтын хүрээ хийд “Дамчойжүрмэдлин” нь Энх-Амгалангийн 44 дүгээр он буюу 1705 онд Өндөр гэгээн Занбазарын соёрхлоор байгуулагджээ. Уг хүрээ хийд нь монгол дахь улааны ёсны цөөхөн хийдүүдийн нэг байсан бөгөөд “Тост Махгал” хэмээх сахиустай байсныг аман түүхийн баримтуудаас мэдэж болно. Догшин дүрийн Хүүхэн хутагт бээр гүнцэгнийхээ сүүлээр шидээнээс болж “Тост Махгал” нэртэй болсон уг сахиусыг Ар Халхын Балданбрайвүн хийдийн “Хөлст Махгал” сахиустай ихэнхдээ хамт ярьдаг.

Нууцтарниийн ёсны хүүхэн “жодчэ” /их таслагч/ нар олонгийн байснаараа бусад хүрээ хийдүүдээс онцгой ялгардаг байсан уг хийдэд лүйжинч хандмаа Зүрчийн Тамжав, Малгайчийн Хорол, Гомбын Янжин, Маналжав нар 1913 онд Тантунгийн дацан байгуулж, тэнд дан хандмаа нар суралцдаг байжээ. Энэ дацанд ээжийгээ даган суралцах байсан Тамжавын

Туваанжав /1911-1995/ гуай 1930-аад онд сүм хийдийг нураах хүртэл тэндээ суралцаж байгаад, хожмоо Хүүхэн хутагтын жүйдийг олон хүнд багшлан дамжуулжээ. Т. Туваанжав гуайн ярьснаар лүйжин /биийн өглөг/ нь дотроо хоёр янз байдаг байна.

1. "Номын лүйжин" гэж "тун тоолж" гүйцэхийг хэлнэ. Шидийг олохын тулд номоо тоотой уншихыг "тун тоолох" гэдэг. Тун бас дотроо хоёр янз байна. "Арвай тун" бол номоо бага тооноос ихэсгээд, ихээсээ бага руу шувтарч уншихыг хэлнэ. "Дамар тун" бол их тооноос эхэлж бага болгоод, багаасаа өсгөж уншихыг хэлнэ.

2. "Биеэр туулах лүйжин" гэж байдаг. Энэ нь аливааг биеэр үзэж, дарах номхотгохыг хэлнэ.

Лүйжин нь бурханы гарвал, номын ёсоор бол уг нэгтэй боловч ямар жүйтэйгээсээ хамаарч өөр өөр байдаг. Тухайлбал, Хүүхэн хутагтын хүрээний орчмын лүйжинчид Тантунгийн болон Хүүхэн хутагтын лүйжин зонхицдог байжээ. Уншлагын хувьд, Тантунгийн лүйжин бол "Поөө" гэж аргадан дууддаг, Хутагтын лүйжин бол "Пад" гэж дарах дуудлагатайгаараа ялгаатай байдаг. Энэхүү "пад" хэмээх дуудлага нь өөрийн бие сэтгэлийг хоосон чанарт хувилгаж, элдэв сүнс онгодыг дарах утгатай аялга, дуудлага юм.

Өнөө үед хутагтын лүйжинг таслалгүй авч яваа нэгэн хандмаа бол Хэнтий аймгийн Өндөрхаан хотод оршин суугаа Жанчивням гуай юм. Тэрээр Хүүхэн хутагтын хүрээнд "лайдар" гэсэн мяндаг тушаалтай лүйжинч байсан ээж Бадамсүрэнгээсээ хутагтын жүйдийг өвлөн авчээ.

Дүгнэн үзвэл, Хүүхэн хутагтын хүрээ хийд нь тэр цаг үедээ нэлээд хавчигдмал шинжтэй байсан улааны ёсны гол төв болж, "Хүүхэн хутагтын жүд" гэсэн өвөрмөц дэг сургуулийг үүсгэжээ. Энэ дэг сургуулийн төлөөлөгчид өнөөдөр ч энэхүү жүд дамжлагыг таслаагүй бөгөөд үүнд "хутагтын дэргэд хумүүс" гэж нэрлэгдсэн хэсэг шавь нар нь ихэхэн үүрэг гүйцэтгэснийг онцлон тэмдэглүүштэй юм.

About the Khalkha Khuuhen Khutugt's Monastery and Jud's Tradition

M. PAGMADULAM

Antoon Mostaert Center for Mongol Studies, Ulaanbaatar

The Khalha Khuuhen Khutugt's Monastery "Damcjoijurmedlin" was established in 44-th Enkh-Amgalan's year or in 1705 by the ordinance of High Holiness Zanabazar. The monastery was one of the few temples where the Nyingma (Red) tradition is developed. The monastery's protector (*sakhius*) was the "Oily Mahakala (*Tost Mahakala*)" and he is reminded together with the "Sweaty Mahakala (*Khulst Mahakala*)", Baldanbraivun monastery in Mongolia.

This monastery was distinguished among other monasteries because there were many secret tantric bearer khuuhens or "jodches (great interrupters). There were Luijenchs-nuns (the powerful ritual against ghosts) Zurchyn Tamjav, Malgaichyn Khorol and Gombyn Manaljav established Tantun datsan (*buddhish school*) in 1913 where only the nuns were trained. Tamjavyn Tuvaanjav (1911-1995) who had studied in this datsan with her mother until its destruction in 1930s could inherit and pass the Khuuhen khutugt's apprentice training to many people.

As T. Tuvaanjav talked there were two following types of Lujins (*body offering/bijiin uglug*):

1. "Prayer book lujin (*Nomiin lujin*)" means reading the books in the definite times which is called "tun tooloh (counting the doses)". The repeating the book's content is made to gain the magic. The repeating are divided as "Arvain tun" and "Damar tun" in which the reading amounts are divided into different parts. And each parts consists of different number of repeated book text. In "Arvain tun" the repeating begins from the part with the fewest repeating and goes to the most repeated part and goes down. The "Damar tun" is opposite.

2. There is a "Physically overcoming lujin (*Biyer tuulah lujin*)". It means feeling things physically and pacifying the ghosts. Despite the Lujin has one single beginning there are different juds or apprentice trainings. For example, the Lujin creators in Khuuhen khutugt monastery region follow the Tantung and Khuuhen Khutugt's Lujin. In the beginning of the reading the Tantung lujin creators had call "Pooye". However, the Khutagt's Lujin had call "Pad". When they say "Pad" they change their body and spirit into abstract condition and overcomes different ghosts and devils.

The Lujin creator who bear the Khutugts Lujin is Janchivnyam from Undurkhaan, Khentii aimag. She inherited the Khutugt's jud from her mother Badamsuren who was a Lujin creator and had degree of "Laidar".

In conclusion it can be said that the Khuuhen hutugt's monastery were the main Nyingma (*Red*) tradition center despite it was oppressed in its existing period. It was an unusual training tradition. The inheritors of this tradition have not interrupted this jud. It must be noted that the apprentices called "Khutugt's closer people (*khutugtyн derged humuu*)" played big role in this jud's inheritance.

A compendium of Buddhism written for Kubilai's son

PÉTER Alexa

Institute of East Asian Studies, Eötvös Loránd University, Budapest

Mongols- who conquered China, established the Yuan dynasty (1280-1368) and gained mastery over the Tibetan dukedoms - were systematically introduced to Buddhism. According to historical tradition, the relationship between the Mongolian khans and the leaders of the Tibetan *Sa-skyā-pa* sectis regarded to be the first conversion of Mongolians to Buddhism.

Kubilai khan (1215-1294), Ghengis khan's grandson and 'Phags-pa (1235-1280), an eminent master of the *Sa-skyā-pa* school agreed on a new alliance: sharing ecclesiastical and secular powers. Kubilai appointed 'Phags-pa to the instructor of the emperor and the empire. He taught the princes Buddhist intellectuality, spirituality. Being one of the most excellent teachers and polymaths of his time as well, he was an expert of a significant number of different subject areas. He wrote many religious and philosophical treatises for the members of the Mongolian royal family.

The most important piece of his extensive life-work is entitled *Explanation of the Knowable* [Tib.: *Shes-byā rab-tu gsal-ba*]. It was written in 1278 for Jingim (1243–1286) the third son of Kubilai khan, with the aim of giving a clear and brief introduction to the substance of Buddhism. It discusses the history of Buddhism and its principal tenets in three chapters, while two chapters cover the basics of the Buddhist cosmology. The main source of this work was Vasubandhu's *Abhidharmaśā*, the main doctrinal treatise in Tibet.

It was originally composed in Tibetan and then translated into Mongolian, and even Chinese by one of 'Phags-pa's disciple. Presumably the *Explanation of the Knowable* was not widely circulated during the 13th–14th centuries, nevertheless it left significant legacies to the cosmological concepts of Mongolians.

The aim of the presentation is to analyse 'Phags-pa's compendium, and also to compare it with its main source, Vasubandhu's *Abhidharmaśā*.

Сүм хийдийн аж ахуйд тариалангийн эзлэх байр суурь

Б. Пунсалдулам

ШУА-ийн Түүх, археологийн хүрээлэн, Улаанбаатар

XVIII-ны II хагасаас хутагтын зоог, сум хийдийн хурал номын хэрэгцээнд зарцуулах тариа тарих ажил үүсжээ. Сүм хийдүүд тариалан эрхлэж ашиг, орлого олох боломжууд бүрэлдсэн байна. Үүнд:

1. Тариалан эрхлэх боломж бүхий газар нутгийг эзэмших эрхээр хангагдсан байна. Хутагт хувилгаадын газар нутаг нойд тайж нарыг бодвол үлэмж илүү сайхан нөхцөл бүрдсэн нутагт байв. 1775 оноос эхлэн Живзундамба хутагтын сан ба түүний харьяат хүрээ хийдийн жасад тариа тарих газруудыг Түшээт хан аймгийн зарим хошуудаас олгож эхэлжээ. Монголын тамгатай 13 хутагтын 9-ийн газар нутаг Хангай нуруу, түүний салбар уулсыг дамнасан буюу арлаж, өвөрлөн Идэр, Чулуут, Хануй, Хүнүй, Хойд, Урд Тамир, Завхан, Байдраг, Өлзийт, Түйн голын сав дагуу эсвэл эдээр голуудыг хөндлөн оттолсон байрлалтай ажээ.

2. Манжийн бодлогоор гэрийн хүмүүс, боол, хөвгүүд, хамжлага, сүл эм, насанд хүрээгүй хүмүүс, өтөл насын хүн, насанд хүрээгүй тайж хүн шавь болж болох боловч, хошуу бүрт 40 тооны лам байхаар хуулиар тогтоож хориг тавьсан ч хэдэн зуу болон өсөн нэмэгджээ. Нийгэмд лам, шавь болох сонирхол их байхын зэрэгцээ, шавьд элсэх хүнийг хөрөнгө чинээ ялгалгүй дуртай хүлээн авч байсан нь ажиллах хүчий боломжийг харсанд оршино.

3. Шавь нарын тоо улам бүр өсөн нэмэгдэж байхад нутаг газар тэлэхгүй, эзэмшил нутаггүй байх сонирхолтой байдал сум хийд, хутагт хувилгаадын аж ахуй илүү зохион байгуулалттай, аж ахуйн шинжийг олох нийгэм, эдийн засгийн шаардлагыг нөхцөлдүүлсэн байна.

Сүм хийдүүд шавь ардуудын хүч, хөдөлмөрийг ашиглан хөх арвай, буудай, хар будаа тариалж, санд жил тутам нийлүүлэх тарианы татварын хэмжээг тогтоож, заавал гүйцэтгэх үргийг хүлээлгэжээ.

The Christian Mission of the Moravian brethren to the Buddhist Kalmyks in the 18th and 19th century

Johannes RECKEL

Georg August Universität, Ostasiatisches Seminar, Göttingen

In 1665 the mission station at Sarepta near the river Volga just south of Zarizin was founded by the Moravian Church of Herrnhut. The original aim of this foundation was the Christian mission amongst the Buddhist Kalmyks, though very soon it became obvious that Sarepta had become a successful trading post rather than a centre of the Christian mission. Nevertheless Sarepta attracted many exceptionally intelligent men, who learned the language and the customs of the Kalmyk. They wrote dictionaries and grammars and ethnographic descriptions and made the Kalmyk and Mongolian language and customs much wider known in Europe. Amongst them are illustrious names like Johann Jährig, Jakob Isaak Schmidt, Heinrich August Zwick and less well known persons like Justus Friedrich Malsch, who was probably the first to learn the Kalmyk language and script at Sarepta. His meek and humble character made him much loved amongst the Kalmyk. His notebook wherein he wrote translations of part of the Christian liturgy as well as worldly letters and love poems in the Kalmyk language and script is still preserved at the University Library in Goettingen.

In my short contribution I shall compare Malsch's approach to this so different culture, language and religion to that of another member, who arrived in 1769 and only three years after Malsch at Sarepta but was soon expelled from the community because he loved especially the Kalmyk women a bit too much. Johann Jährig then became a member of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg but spent most of his remaining years amongst the Buryat at the Lake Baikal, from where he sent valuable descriptions, Mongolian books etc. to St. Petersburg. He spent many years to study the modern and old Mongolian language and also Tibetan. One of his greatest wishes was to go to Tibet for his studies. But political tensions between Russia and China prevented him from going to Tibet. He lived in close contact with learned Mongolian lamas, some of whom became his friends. For many years he spent most of his time living in a Buddhist monastery at the Lake of the Geese (Gusinoje Osero) near Kiakhta. Many Mongolian manuscripts were sent by him via Thomas von Asch to Göttingen. He returned with his wife to St. Petersburg in April 1795 where he died a few months later. Justus Friedrich Malsch died unmarried in 1778 at Sarepta of consumption, aged 39.

Mongolian translation of the Bhikṣuṇīprātimokṣasūtra One step closer to the identification of the Tibetan original

Ekaterina SOBKOVYAK

Universität Bern, Institut für Religionswissenschaft, Bern

The Mongolian Kanjur, which is a canonical collection of Buddhist sacred texts translated in Mongolian from Tibetan, is known to have existed at least in three redactions. The earliest of them has been prepared between 1602 and 1607 by the order of Namudai Sečen qayan, his wife Jönggen qatun, and Onbo qung tayiji. So far no textual witnesses have been identified as belonging to this redaction.

The second redaction sponsored by Liydan qayan of the Čaqaq came into being in 1628–1629. A number of complete and partial collection as well as separate volumes have been identified as belonging to this redaction including 113 volumes of the handwritten Mongolian Kanjur preserved in the library of the Oriental Faculty of the Saint-Petersburg State University (P), 108 manuscript volumes kept in the library of the Institute for Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies of the Siberian branch of the Russian Academy of Sciences (UU), 20 volumes written in gold and the collection of 115 volumes (HH) both preserved in the library of the Academy of Social Sciences in Hohhot, Inner Mongolia, China, and others.

The last redaction has been produced by the order of the Manju Kangxi emperor in 1717–1720 and issued as a block print (M).

The latest xylographic redaction of the Mongolian Kanjur has been described by the scholars as being based on the Liydan qayan redaction and structurally patterned after the so-called Beijing redaction of the Tibetan Kanjur issued under the patronage of the Kangxi emperor in 1684–1692. The Tibetan sources used for the preparation of the Liydan qayan redaction have not yet been clearly identified. Ascertainment of the Tibetan collection or separate texts that formed the basis of the compilation, translation and editing of this redaction still constitutes one of the most acute and intriguing problems in the field of Mongolian studies.

The paper will present the results of the text-critical analysis of the Mongolian translation of the Bhikṣuṇīprātimokṣasūtra found in the xylographic (M) as well as three different manuscript copies (P, UU and HH) of the Mongolian Kanjur. The conclusions drawn from these results are also based on comparative analysis that involved the Tibetan versions of the Bhikṣuṇīprātimokṣasūtra included in four different Tibetan Kanjur redaction (sDe dge, sNar thang, sTog palace, Lha sa). The investigation revealed that all three manuscript versions of the Mongolian translation contain some peculiar structural (insertions) and textual (variant readings) features that distinguish them from the xylographic version of the Mongolian translation and from the examined Tibetan redactions. The paper will pay special attention to these features as they are very likely to originate from the Tibetan source used for the preparation of the Liydan qayan redaction of the text. Giving careful consideration to these particular features might be very helpful in establishing the Tibetan origin of this version of the text as well as of the entire redaction.

The right view and the false view Buddhist perspective on emic religious traditions reflected in the Mongolian historical sources

Piotr SOBKOWIAK

Universität Bern, Institut für Religionswissenschaft, Bern

The second introduction of Buddhism under the rule of Altan qayan (1507–1582) brought along new views and concepts of a society that were influenced and shaped by the Buddhist ideology. The terms which were used to describe objects or people that were put either inside (Mong. *dotoyadu*, Tib. *nang pa*) or outside (Mong. *yadayadu*, Tib. *phyi pa*) of the Buddhists teachings became one of the most essential elements of this world-view. Already in the 16th century the practitioners of traditional Mongolian religious customs (Mong. *böge*, *iduyan*) and traditional, family-based religious practices of worshipping idols (Mong. *ongyon*) appeared to be main representations of what was considered outside or heretic to the Buddhist world-view. Having the Mongolian khans on their side, Buddhist missionaries began their crusade against *böges* and *iduyans* and from the late 16th century onwards consistently had been re-shaping the peoples' view on their emic customs. For the next three centuries *böges* and *iduyans* were seen as people who bore the 'false view' (Mong. *buruyu üjeł*, people without religion (M. *nom ügeł*, cunning tricksters (Mong. *ilbideyči mekeči-neł*) or poisoners of religion (Mong. *sijin-yi qoroloyči*). Buddhist views had also influenced the common law of the Mongolian people putting *böges* and *iduyans* out of business connected to medical services and forcing them, as the examples from the early 19th century Buryatia show, to confess themselves as cheaters before high ranked lamas and local *taishas*. Historical discourse on the representatives of emic Mongolian religious tradition and taxonomical process of categorizing them as ideological enemies of the propagators of Buddhism also brought about another product called 'the religion of shamans' (Mong. *böge-ner-ün šasin*). This discursive construct had been filled up with qualities ascribed to it by the Buddhist ideology and can be considered as a product of Mongolian epistemological culture.

Өндөр гэгээн Занабазарын зохиосон "Хувирашгүй номын үсэг"-ийн тухай

Ш. СОНИНБАЯР

Монголын Бурхан шашинтны төв Гандантэгчэнлин хийд,
Эрдэм соёлын хүрээлэн, Улаанбаатар

Өндөр гэгээн нь 1650 онд Төвөдийн 4-р Банчэн Богд Лувсанчойжийжалцанын дэргэд Дашлхумбуу хийдэд ном заалгаж байхдаа бясалгалын агаарт олон янзын бичиг үсгийн дурс угасныгаа Банчэн Богд багшдаа айлтгахад "Энэ номын үсгүүд нь танай Монголын ард түмэнд зориулагдсан үсэг байхаа" гэж айлдсан. Энэнээс хойш олон жил бясалгал бүтээлдээ

боловсруулсаар байгаад 1686 оны Бар жил “Соёмбо” үсгээ зохиосон гэдэг. Энэ “Соёмбо” үсэг нь Өндөр гэгээн Монголын ард түмэнд зориулан нийтийн үсэг бичиг болгох гэж нилээн чармайсан боловч тэр үед төр улс дайн самууны хямраалаас болж ихэд дэлгэрч чадаагүй юм. Түнээс хойш үе үеийн Богд Живзундамба хутагтуудийн лүндэн зарлиг бууж “Соёмбо” үсгийг дэлгэрүүлж байсан байдаг юм. Ялангуяа 8-р Богд Живзундамба хутагт 1911 онд тусгаар улс болон төрийн судлал баандаа “Соёмбо” үсгийг авч хэрэглэсэн байна. Өндөр гэгээнээс хойш Монголын нилээд эрдэмтэд, тухайлбал: Эрдэнэ-Зуу хийдийн номт цорж Дагвадаржаа лам, Их хүрээний бичээч цорж Агаандорж, 1900-аад оны эхээр Мөрөнгийн хүрээний Цэрэнжав аgramba, Номгон сумын Дара эх ламтан Агаанцүлтэмжамц, Дайчин бэйсийн хошууны гавж Заваадамдин, Дайчин вангын хошууны Угалзын ламтан Лувсанжамц аgramba нарын зэрэг эрдэмтэн мэргэд “Соёмбо” үсгийг дэлгэрүүлж байсан байна. Энэ бүхнээс харахад Монголын алдартай эрдэмт мэргэд “Соёмбо” үсгийг дээдлэн тахиж, дэлгэрүүлж байсан олон баримтуудыг дурьдаж болох юм.

Эстетика Дзанабадзара и монгольский стиль в буддийском изобразительном искусстве

Сурун-Ханда Дашинимаевна Сыртыповна

Институт проблем экологии и эволюции,
Российская Академия Наук, Москва

Изучение буддийского изобразительного искусства сложилось так, что как-то до сих пор в научной литературе не принято говорить о монгольском стиле. В то же время гениальность Дзанабадзара (1635-1723) и его творений не может отрицать никто, хоть однажды видевший его скульптуры. Несомненно, сегодня, монгольский стиль буддийского изобразительного искусства должен иметь в виду, прежде всего, стиль и эстетику Ундуур-гэгэна Дзанабадзара.

Однако само понятие монгольского стиля (тиб.: hog rigs) появилось в тибетской буддийской литературе задолго до того, как мир познакомился с его несравненными творениями. Так, нижне-монгольский (тиб.: smad hor) стиль тибетские источники относили ко времени Годан-хана (1206-1251) и еще шести поколений правителей после него. Кроме того, как ответвления монгольского стиля отмечались: верхне-монгольский (тиб.: stod hor), уйгурский (тиб.: uy gur) и хотанский (тиб.: kha sha).

Созданные Дзанабадзаром его учениками и последователями буддийские образа - это символ совершенно иной Монголии, нежели это было XIII-XIV вв. Это отражение коренного духовного и содержательного изменения облика Монголии от мощного и гневного божества Гур Махакалы до изысканных и утонченных Дхьяни будд пяти родов, и милосердной, прекрасной богини спасительницы Тары.

Дзанабадзар создает универсальный эталон физической красоты человека и духовного его развития, не подвластный коррозии времени, этническим и культурным разногласиям. При всем этом, он остается истинно монгольским творцом, сохраняющим традиционные представления монгольских кочевников о красоте и одновременно, глубоко буддийским явлением.

Historical resources from the early period of People's Government

Zsolt SZILÁGYI

Institute of Ethnology, Research Centre for the Humanities,
Hungarian Academy of Sciences, Budapest

During the last 25 years Mongolian researchers paid great attention to study the political and historical role of Buddhism in the 20th century. Due to the work of the famous Mongolian historians O. Batsaixan and J. Urangua and other scholars we the detailed history of the Bogd xaant Mongol uls is well known for today. Several original sources have been published in the last few years, which greatly assist researchers' work on that topic. Moreover, historical works published first in the 1930's were also released again, for example X. Magsarjaw's book entitled *Mongol Ulsiin šine tüüx*, and L. Dendew's book *Mongoliin towč tüüx* republished and edited by S. Čuluun two years ago .

The new Mongolian government took a number of steps after 1921 to suppress the Buddhist church; however they could weaken the social role of the church only with great difficulties. In the recent years during my research I have paid attention to the history and role of the Mongolian Buddhist church in the beginning of the 20th century. In addition to my archival research I found some Mongolian manuscripts, which I would like to introduce in my present talk. Many of these documents cannot be found in the state archives, but belong to private collections. Many of them do not have official seals, but considering their contents and formats we can determine when they were written. These documents often contain political resolutions or guidances. In my opinion, it is worth extending the research work and processing and publishing these special documents as they also provide many details about the role of Buddhism in social and political decisions.

Mongolian Buddhist artefacts in the National Museum in Warsaw Collection in the context of Polish collections

Magdalena SZPINDLER

Buddhist and Hindu Art Collection, Collection of Oriental Art,
National Museum in Warsaw, Warsaw

Some collections of Asian art in Europe, including Poland, are well known, some of them only partly and others are still hidden in stores waiting for specialists to fully appreciate them and make available for wider audience. This situation is an outcome of the history of chosen collections and museums. Nowadays, however, there is a certain trend observed. The collections are being

evaluated, museums redefined and sometimes even revived. Artefacts benefit from new media and technology and are shown online on permanent displays. This is certainly the case of the National Museum in Warsaw and its Collection of Oriental Art. There is no permanent exhibition enabling curators to share objects of Asian art and their knowledge with visitors. This chance is given only during temporary exhibitions and relatively rarely. To fulfill the basic need of proper description and sharing the artefacts for purpose of research the author of the paper in preparation would like to introduce participants of the workshop to a collection of Buddhist art from Mongolia stored in the National Museum in Warsaw and the National Museum in Cracow and their chosen examples. These include painted scrolls *thangka*, metal sculpture and crafts, utensils used in monasteries and temples, during religious rituals.

Lamaism and Shamanism side by side: Narratives witnessing Syncretism in the 20th century

Maria Magdolna TATÁR

University of Oslo, Oslo

There are several consequences when a new religion appears among foreign peoples, especially in case this religion is better equipped with written texts as it was the case when the Mongols met Lamaism. One of the possible consequences is syncretism after a period of hostility and rejection. Many syncretistic texts of Mongolian folk religion were published, witnessing the result of this process, e.g. prayers connected to the cult of hunt, fire and hearth, animal husbandry, mountains and obos, etc.

In this paper I intend to present some traditions from Khovsgol aymag, a territory which often was regarded as one of the last strongholds of Shamanism in Mongolia. It is a collection of narratives, which may be called oral history (although it not always happened personally to the story teller). These stories witness to a medium stage of this historical process of commonality: not furiously hostile any more but yet not totally accepting either. Their purpose is to show that shamans are more powerful than lamas.

These texts illustrate not only the stage of Syncretism but even the contradictions of this difficult process. The first informant himself studied in Lamaist monasteries and honored the gods and spirits, all these personages of mixed Lamaist - Shamanistic (i.e. syncretistic) character. Still, in these narratives he talked convincing about shamans, who actually lived in his vicinity and who proved to be more powerful than the lamas, also resident there or visiting the aymag. The second, considerably younger informant pointed out the equal capabilities of both groups.

These Darkhat narratives enlighten us on the way the Khalkhas probably had to go as well before they reached the stage of complete syncretism. This is even more interesting because this process was not documented among them with similar narratives.

Objects possessed by Öndör Gegeen Zanabazar in his Childhood

TELEKI Krisztina

Eötvös Loránd University, Department of Mongol and Inner Asian Studies,
Research Centre for Mongol Studies, Budapest

The aim of the present paper is to commemorate the life of Öndör Gegeen Zanabazar by defining his personal belongings which were preserved once in Urga.

Apart from the famous sculptures crafted by Zanabazar himself, his personal belongings were also worshipped during the three-hundred year history of his main residence and monastery, Urga (Örgöö, Ikh Khüree). A. M. Pozdneev, B. Jambal, D. Damdinsüren, and other researchers all mentioned different temples in Urga where Zanabazar's cloths and personal belongings were still available in the turn of the 20th century: the main assembly hall, the White Palace, Dashsamdanlin datsan, and some other sites. D. Damdinsüren defined that Zanabazar's childhood objects were preserved in a small, yurt-shaped wooden temple called the Dalai eej temple. It is known from history that apart from Khandjamts, Zanabazar's mother, the Dalai eej and the Awai eej feeded Zanabazar. Zanabazar established two temples in their honour: Tsakhiirt (in Dundgov' province) for the Awai eej and Dalai eejjin jas (in Töw province) for the Dalai eej. The Dalai eej's descendants had also a privileged area in Urga.

D. Damdinsüren's statement about the childhood objects of Zanabazar is confirmed by an archival document entitled *Olan-a ergügdegsen-ü naimaduyar on qaburun segül saradu Dalai ij-yin sitügen-ni-dü bui Öndör gegegen-ten-ü balcir düri-(n)ü yayum-a-yi bayičayaysan dangsa*, "Inventory of Öndör gegeen's belongings from his childhood preserved in the Dalai eejjin shüteen (temple) written in the last month of spring in 1918" (National Archives of Mongolia, No. A-74, D-1. 518). This four-page inventory lists pieces of cloths, ritual objects and other implements that had been possessed by Zanabazar and remained for centuries in Urga. The Dalai eej temple was destroyed during the monastery demolitions around 1938, and the history of these objects and their current availability are unknown for today.

The paper will summarize the objects related to Zanabazar which were kept once in Urga and the ones which are available today in different museums and monasteries thorough Mongolia. Special emphasis is laid on Zanabazar's objects he used in his early life in order to commemorate his birth.

Works of Mongolian masters in Tibetan on *lam-rim*'stages of the path to enlightenment'

TÓTH Erzsébet

Institute of East-Asian Studies, Eötvös Loránd University, Budapest

During the first centuries of the second spread of Buddhism among Mongolian peoples, monks had to seek profound religious education in Tibetan monasteries. They were instructed in Tibetan, learned and studied the Buddhist texts, became adept at the

systems of Buddhist thought, mastered the set of religious and philosophical terms in Tibetan – consequently, it was quite natural that the learned Mongolian lamas also wrote their own works in Tibetan.

Later the collections of the *Kanjur* and then the *Tanjur*, and innumerable works of Tibetan learned monks as well were translated to Mongolian, and the systematic Buddhist terminology was finalised. Thus the prospect to gain religious education and accomplish Buddhist literature in Mongolian on a large scale was opened up. However, respect for the Tibetan language did not decline, and up to the 20th century hundreds of accomplished Mongolian monks bequeathed their oeuvres in Tibetan, resulting in thousands of valuable works.

The study of this important part of Tibetan-language literature began in the 1960s thanks to the efforts of distinguished scholars like Prof. Lokesh Chandra (*Eminent Tibetan Polymaths of Mongolia*. New Delhi, International Academy of Indian Culture 1961), and especially Prof. Šagdaryn Bira (Монгольская тибетоязычная историческая литература (XVII–XIX). Улаанбаатар, Улсын хэвлэлийн хэрэг эрхлэх хороо 1960, in English translation: *Mongolian Historical Literature of the XVII–XIX Centuries Written in Tibetan*. Bloomington, Indiana, The Tibet Society 1970).

Thorough research of the subject has been enabled since 2004 when Prof. Byambaa Ragchaa published the 1st volume of the catalogue series: Монголчуудын төвд хэлээр түүрвисан монгол хэлэнд орчуулсан ном зүйн бүртгэл / *The Bibliographical Guide of Mongolian Writers in the Tibetan Language and the Mongolian Translators*. The series reached its 9th volume which came out in 2013.

On the basis of the catalogue it has become possible to carry out investigations from various points of view, e.g. the range of subjects discussed by the Mongolian scholars. The aim of this paper is to analyse the presence of the subject matter *lam-rim* 'stages of the path to enlightenment', the essential teaching expounded by Tsong-kha-pa (1357–1419), founder of the Dge-lugs-pa school of Buddhism, the prevailing school among Mongols.

Өндөр гэгээн Занабазарын уралал бүтээлийн судалгаа

Д. Тулга

БШТӨВ Гандантэгчэнлийн хийдийн дэргэдэх

Өндөр гэгээн Занабазарын нэрэмжит МБШД Сургууль, Улаанбаатар

Өндөр гэгээн Занабазарын бүтээсэн уралал бүтээлийг дараах үндсэн 7 сэдэв бүлэгт хамааруулж ангилж болох бөгөөд эдгээрийг товч танилцуулах ба онцгойлон түүний бүтээсэн бурханы лагшингийн шүтээн дүрүүдийн үндсэн онцлогийн талаар илтгэл тавина. Үүнд:

1. Өндөр гэгээний байгуулсан сүм хийд, уран барилгын онцлог
2. Бүтээн түүрвисан ном зохиол
3. Өндөр гэгээний урласан лагшингийн шүтээн дүрүүд
4. Соёмбо, бичиг үсгийн бүтээл болох зарлигийн шүтээний тухай
5. Өндөр гэгээний бүтээсэн хувцас өмсгөлийн шинэчлэлүүд
6. Бурханы лагшин лугаа барилдсан ёс заншлын тухай
7. Өндөр гэгээний шүтээнчилсэн дүрүүдийн онцлог

Энэхүү алдартны нэр, уралал нь эдүгээ цагт олон улс үндэстний хэмжээнд хүртлээ цуурайтна гэдэг үнэхээр баархалтай. Бий болгосон ёс жаяг, үлгэр дуурайл болсон бүтээл нь олон талын ач холбогдолтойгоор судлагдсаар байна. Уралал бүтээлийн хийц, дүр байдлыг ном онолтой холбон судалсан байдлыг танилцуулах болно.

Image and Text in Mongolia: Agwaankhaidav's Illumination on Artistic and Meditational Practices

URANCHIMEG (Orna) Tsultem

University of California, Berkeley, Santa Barbara

This paper will analyze some texts by an eminent Buddhist scholar of Mongolia Agwaankhaidav (Ngag dbang mkhas grub, 1779–1838) using them in reading some relevant images from Ikh Khüree. Agwaankhaidav's 5-volume collected works (gsung bum) have not been utilized in any scholarship, whereas he was a key Buddhist scholar who studied at Gomang Datsan (sgo mang grwa tshang) of Drepung ('Bras spungs) for thirteen years in Tibet, and was appointed as the khambo (mkhas pa) lama of Ikh Khüree, the major central monastery of Mongolia.

The complicated issue of Buddhist imagery and texts, and the very process of imagemaking seems to be one of Agwaankhaidav's interests as one finds several texts pertained to art and the production process specifically written in varied genres, such as *sādhāraṇas*, instructions to artists, texts on writing inscriptions, and the like. Among these texts, this paper will look closely at the translation of some *sādhāraṇas* and an 18-folio *Instruction to All Great Artists* (full title: bir thogs dbang bo rnams la phan bar byed pa'i man ngag rnyed pa'i tshag dung sel bar byed pa'i ga bur thug pa zhes bya ba bzhugs so). Which aspects of image-making does Agwaankhaidav elaborate and how? How does his *sādhāraṇas* on Maitreya and Tārā, for example, relate to Ikh Khüree images and how—if they do—illuminate the practice? How can we learn about Buddhist appropriation and practice in later Mongolia based on the (cor)relation of texts to images? This paper will attempt to compare Agwaankhaidav's active involvement with images as a Buddhist monk, scholar, and an artist to his own texts. Since similar texts that address artists' attitude, behavior, and meditation during the image-making process are rare, this analysis hopes to contribute in our understanding of imagery and artistic as well as ritual practices in a Buddhist context.

Монголын бөөгийн мөргөлийг бурханы шашнаар халсан асуудалд: өмнөт Монголын жишээн дээр

Хэрэйд Жамсран УРАНГУА

МУИС-ийн Түүхийн тэнхим, Улаанбаатар

Батмөнх даян хааныг өөд болсны дараа Монголд улс төрийн бутрал дахин ноцтой даамжирч, түүнээс хойш Монгол улсыг төвлөрүүлэхийн төлөө дорнод Монголын зарим зүтгэлтэн тэмцсэн нь бутралыг давах гэсэн урьд үеийн оролдлогоос зарим талаар нэлээд онцлог ялгаатай байв. Тэр нь урьдын адил зэвсэгт хүч хэрэглэн тулалдахаас гадна улс төрийн аргаар хэлэлцэн тохиорх, ахуй амьдралын зайлшгүй хэрэгцээт тариалан, гар урлал, хот суурин хөгжүүлэх, хаант төрийн засаг засаглалд зарим өөрчлөлт хийх, бүх нийтийг илүү боловсронгуй шашинд оруулах зэрэг арга эрэлхийлэх болсон ажээ. Ийм бодлого хэрэгжүүлсэн хүн бол өмнөт Монголын Түмэдийн Алтан хан юм. Алтан бол Монголын их хаад болох Боди Алаг, Дарайсун, Түмэн гэх гурван хааны үед Монгол улсын төрийн төлөө зүтгэж явсан XVI зууны II хагасын Монголын түүхэнд томоохон үүрэг гүйцэтгэсэн алдар цуутай улс төрийн зүтгэлтэн хан юм. Монголын түүхийн эх сурвалжуудад түүнийг шарын шашныг Монголд дэлгэрүүлэхэд ихээхэн үүрэг гүйцэтгэсэн хүн хэмээн магтан дуулсан байдаг.

Алтан хан тэргүүтэй өмнөт монголчууд яагаад шинэ шашинд орох болсон шалтгаан хийгээд эл шашин нь монголчуудын угийн шүтээн болох бөө мөргөл болон тэнгэр шүтэх ёсоос дэвшилтэд зүйл байсан уу? гэсэн асуудалд хариу өгөх явдал судлаач биднээс зүй ёсоор нэхэгдэж байгаа асуудал билээ. Ингээд Монголд бурханы шашины дахин дэлгэрэх болсон явдал нь:

- олон түмнийг бөө мөргөлөөс давуу үзэл санаатай болгох шаардлага нийгмийн эрэлт хэрэгцээнээс урган гарч ирсэн,
- Мин улсын зүгээс монголчуудыг үзэл суртлын талаар хазаарлан барьж байх арга замыг хайж, Монголд хятадын кунзын сургаалыг дэлгэрүүлэхийг санаархаж байсан ба энэхүү харь сургаал нь Монголын нийгэм, эдийн засгийн хэвшил, монголчуудын уламжлалт ёс заншилд тохиорхгүй байсан учир,
- Алтан хан бурханы шашинг хүлээн авсан нь шашны далбаан дор Монголыг нэгтгэх гэсэн санаархал байгаагүй, гэхдээ XVI зууны сүүлч, XYII зууны эхэн үед Монголын Түмэдийн Алтан хан ч, Түмэн засагт хаан, Халхын Абатай, Ойрадын Хар хул хан нар бараг ойролцоо цагт шарын шашныг өөрсдийн нутагт өрсөлдөх мэтээр дэлгэрүүлэн, нэр хүндээ дээшлүүлэн, нэг нь нөгөөгөө баримтлан захирах гэсэн нь санамсаргүй зүйл биш байжээ.

Finding the Incarnation of Öndör Gegen Zanabazar

Vladimir USPENSKY

Department of Mongolian and Tibetan Studies,
Saint Petersburg State University, St. Petersburg

The First Jebtsun Damba Khutugtu (known as Öndör Gegen) belonged to the Tushetu Khan family. Many Mongolian chronicles also credit to the Khutugtu the initiative to submit to the Kangxi Emperor, which he put forward to the rulers of Khalkha Mongolia in 1688. This happened in the course of the invasion into Khalkha by the army of the Jungars headed by Galdan Boshogtu Khan. The Khalkha forces were defeated and fled to the borders of Inner Mongolia. During his long stay in Beijing the Öndör Gegen established good personal relations with the Kangxi Emperor. In 1697 the emperor arranged marriage of his daughter, the fourth princess Kejing-gongzhu with the Mongol prince Dondub Dorji, a nephew of the Öndör Gegen.

The Kangxi Emperor invited the Öndör Gegen for his seventieth jubilee which was to be celebrated in 1723. However, he did not live to see this event and passed away in December 1722. The Öndör Gegen who came to attend the celebrations despite the fact that he himself had almost ninety years of age died soon upon his arrival in Beijing in the Western Yellow Temple (西黃寺).

According to the existent custom an incarnated lama should have prophesied himself the details concerning his future rebirth. The Öndör Gegen said in this connection: "Let the two princes take care of a girl born in the monkey or hen year." His nephew Dondub Dorji found such a girl in Khalkha Mongolia and made her his secondary wife. In 1727 their son was officially recognized as the incarnation of Öndör Gegen by the Yongzheng Emperor, and in 1737 he was personally received by the Qianlong Emperor.

This fact demonstrates the imperial policy aimed at maintaining the incarnation lineage of the Jebtsun Damba Khutugtus within the family of the Tushetu Khans. However, in 1755 a son of Dondub Dorji by the Manchu princess was executed by offering him to commit suicide. Though his brother the second Jebtsun Damba Khutugtu urged the Mongol princes to abstain from open rebellion, his own position during these turbulent events was dubious. This lead to a drastic change in Manchu policy towards searching for the new incarnations of the Jebtsun Damba Khututus. The Qianlong Emperor ordered that in the future they should "reborn" in Tibet thus having no connection to the princely families of Khalkha Mongolia. This rule was observed until the end of the Qing dynasty and the lineage of Jebtsun Damba Khutugtus.

The Hungarian Buddhist and Mongolian Buddhist Relations in the 2nd Half of the 20th Century – A Chronology

VÉGH József

Department of Mongol and Inner Asian Studies, Eötvös Loránd University,
Dharma Gate Buddhist College, Budapest

The Diplomatic connection between Hungary and Mongolia opened a gate for Professor Rinchen to get his degree in Hungarian Academy of Science. On this occasion in his little audience appeared the members of Hungarian Buddhist Mission (HBM). After his leaving Hungary he supported the Alexander Csoma de Kőrös Buddhological Institute of HBM like Professor Siegbert Hummel. Almost twenty years later, the Hungarian Buddhists delegate a member for Asian Buddhist Conference of Peace to

Ulan Bator in 1971, as the only one non-Asian member of the conference, In 1979 the HBM also delegated a member to the Buddhist Peace Conference in Ulan Bator. Unfortunately, the background of these events uncovered. I tried to collect the document references and reconstruct a chronology with all Mongolian (Kalmyk, Buryat etc.) related Hungarian Buddhist events.

This survey give an outline picture about the relations and correspondances between the Buddhist world of the Hungarian and the different Mongolian ethnical groups. The chronology of the documental history based on the Archive of the Hungarian Buddhist Mission and the Archive of The Dharma Gate Buddhist Church.

There is two main phase in these relations. The first was established by a governmental issue on both the Hungarian and Mongolian side, and the second formed by the changes of the religious politics after 1990. Before these changes all religious relation was centralized in HBM and Gandan Monastery in Ulan Bator. After the re-formation of the religious and political ideologies and system in these and other previously socialist countries, revived and established more and more different churches in Hungary. They autonomously searched and built relations with the different groups and its authoritative personalities. So, there are Mongolians in Hungarian Buddhist communities, for example at the Stupa Zalaszántó, and Hungarians invited the spiritual leader of the Mongolian Buddhism, Jebtsun Dampa Khutuktu, Bogdo Gegen.

With the help of this kind of survey we will able to research the politial and sociological background of the events before 1990 and we can explore the religious and ideological constituents the new phenomena of these relations.

Mongolian Rhetorical and Ritual Strategies of Promoting the Legends of Shambhala and Eschatological Narrative

Vesna A. WALLACE

University of California, Berkeley, Santa Barbara

The eschatological and millennial narratives that proliferated in various versions in Tibet and Mongolia on the inspiration of the *Kālacakratantra*'s apocalyptic teachings often became the means of bringing together religious and socio-political realms within the historical periods characterized by social crises, ominous political events, and conditions that at the time seemed imminent to the final phase of the *kali-yuga*. This is particularly true of the works written during the Qing colonial rule in Tibet and Mongolia, when such narratives began to be widely disseminated. This is also true of the period of political conflicts caused by Chinese invasions and Communist revolution in the early twentieth century. These eschatological discourses place that which is ideal, desirable, and soteriologically positive in the future and in a different spatial dimension within the human world. They also seek to reinforce certain values and convictions that must be passed down through generations. When one examines eschatological writings of the *Kālacakratantra* tradition in Mongolia, one immediately notices that their authors were more interested in the events leading to the eschatological moment than in what comes after it. Perhaps this is so because the course of eschatological events is considered susceptible to redirection, whereas, the era of perfection has its own course and is not to be reevaluated. Related to this is the fact that their considerations of the felicities of the distant epoch are curtailed and supplanted by preoccupation with rebirth in Shambhala, which was deemed empirically achievable in the foreseeable future by the power of prayer.

Mongolian Kanjurs in the collections of St. Petersburg: comparative analysis

Natalia YAMPOLSKAYA

Institute of Oriental Manuscripts, Russian Academy of Sciences, St.Petersburg

The recent years have opened a number of new perspectives for Mongolian Kanjur studies: conventional approaches are being reconsidered, previously inaccessible manuscripts described. Our knowledge of the translation and circulation of the Mongolian Kanjur prior to the 18th century is fairly scarce, and every newly discovered text source becomes a precious tool in its reconstruction.

Today the only intact manuscript copy of the Mongolian Kanjur is preserved in the collection of St. Petersburg State University. This copy is believed to belong to the edition of 1629, carried out under the patronage of *Liydan Qayan*. The St. Petersburg copy was first described by Zoya Kasyanenko who published its catalogue in 1993.

In 2014 attention was drawn to manuscript Kanjur fragments preserved in the Institute of Oriental Manuscripts, St. Petersburg, under pressmarks K26 – K36. These are odd folios from various volumes and sections of the Kanjur (*dandir-a, yum, tümen silüg-tü, olan sudur, erdeni dabqurlaysan, olangki burqan, eldeb, vinay-a, qorin tabun mingyatu, naiman mingyatu*). The fragments were brought to St. Petersburg in the 18th century after they were found in an abandoned Dzungar temple, and most of the folios are damaged in various ways. The folios come from two different Kanjur manuscripts dated, admittedly, to the 17th century. A number of fragments from the same two manuscripts were found among unlisted materials and are currently under restoration. The total number of the folios preserved at the Institute is over 1185 (the exact number can be stated when all the fragments are attributed).

The work on attributing the fragments is in progress. Several colophons, titles of works and chapters were compared with the corresponding ones from the other Kanjur editions (1629, 1720). Preliminary results show an affinity to the manuscript edition of 1629.

Buddhist elements in the structure of the Tibetan-Mongolian Dictionaries

Natalia YAKHONTOVA

Institute of Oriental Manuscripts Russian Academy of Sciences, St. Petersburg

Besides the main body (i.e. a list of words) a dictionary may have an introductory part at the beginning and a conclusive part with a colophone at the end. Usually at the beginning there is a phrase with words of bowing to bodhisattva Manjushri, Three jewels, lama. At the end of the dictionary the text is usually longer including benediction, explanation of the aim and the humble efforts of the author to reach it, author's name, place and year of compiling or publication. A dictionary may be decorated with images of Shakyamuni, Manjushri, Maitreya, Vaishravana, Tsongkhapa, etc. A perfect example of a dictionary having all these elements is "The light of one thousand suns" – the third part (dictionary proper) of the famous Tibetan-Mongolian dictionary "Ocean of names" (1718).

Still it has one more element in its structure which is less typical and is incorporated in the main body of the dictionary. Prior to the list of words for each letter there are half-benedictions half-precepts in four-line verse in Tibetan with Mongolian translation following the Tibetan line sometimes word-for-word. The subjects they cover are purely Buddhist, most of them are addressed to readers in general but some to lamas or to young people. The author was very strict in choosing the first Tibetan word in the verse. It always is a word either beginning or consisting of the syllable with vowel "a" (ka, kha, ga, etc.). The first word doesn't have any special meaning (e.g. nya 'fish', ma 'mother', da lta 'now', wa 'fox') but they are skillfully involved in the Buddhist subject.

An unknown author of one more dictionary used such element but to a lesser degree. He inserted only one line after the list of words for each Tibetan letter and he was less strict about the first word in the line. Not all Tibetan letters are provided with a line of benediction (only 22). However his aim evidently was to use more words containing the "key consonant" in one line. Maximum he managed was 4 such words out of total 6 in the sentence. His Mongolian translations are not influenced by Tibetan.

On the hand, the Tibetan-Mongolian dictionaries are philological works while on the other hand, their formal structure is common to any Buddhist work, which is only natural considering the place, the time and affiliation of the authors who compiled them.